

A large rainbow flag is shown waving in the wind against a cloudy, overcast sky. The flag's colors—red, orange, yellow, green, blue, and purple—are vibrant and clearly visible. The flag is held by a person whose arm and part of a black shirt are visible on the left side of the frame.

LGBT+ ISTORIJA LIETUVOJE:

apybraižos ir
komentarai

LGBT+ ISTORIJA LIETUVOJE:

apybraižos ir
komentarai

LGBT+ ISTORIJA LIETUVOJE:

apybraižos ir
komentarai

Vincentas Klipčius
Isandrijus Linkus
Mindaugas Kluonis
Ieva Beliukevičiūtė
Aivaras Žilvinskas
Modesta Ambrazaitytė
Ona Stasiulevičiūtė
Vykintas Balsevičius
Aušra Pažėraitė
Dovilė Lapinskaitė
Janina Sabaliauskaitė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Sudarytojas
Tomaš Tomaševski

Kalbos redaktorė
Danguolė O. Dilytė

Maketuotoja, viršelio dizainerė
Ona Stasiulevičiūtė

Viršelio nuotraukos autorė
Laura Rudzevičiūtė

Tiražas 200 egz.

Projektas „Publication: LGBT+ history of Lithuania“ įgyvendinamas bendradarbiaujant su Rosa Luxemburg fondu. Projekto autorius Tolerantiško Jaunimo Asociacijos vadovas Artūras Rudomanskis.

© Tolerantiško Jaunimo Asociacija, 2021. <http://www.tja.lt>

© INFIX, 2021.
ISBN 978-609-96280-0-4

TURINYS

IVADAS.....	1
LGBT+ LIETUVOS TEATRO SCENOJE Vincentas Klipčius	3
JAV LGBT ISTORIJA IR RYŠIAI SU LIETUVA: HARVEY MILKAS, EMMA GOLDMAN IR ALEKSANDRAS BERKMANAS Isandrijus Linkus	20
LGBT ŽMONIŲ TAPIMAS POLITIKOS „PROBLEMA“ LIETUVOJE: POLITIKOS LGBT ATŽVILGIU ISTORINĖ APŽVALGA IKI LIETUVOS ĮSTOJIMO Į EUROPOS SĄJUNGĄ Mindaugas Kluonis	27
MANĖS TEN NEBUVO ARBA LGBT+ PATIRTYS SOVIETMEČIU Ieva Beliukevičiūtė	43
LGBT+ ASMENŲ TEISINĖS PADĖTIES ISTORINĖ RAIDĄ LIETUVOJE Aivaras Žilvinskas	55
HOMOSEKSUALIŲ MOTERŲ PATIRTYS VĖLYVUOJU SOVIETMEČIU – REZISTENCIJA IR TAPATYBĖS Modesta Ambrazaitytė	76
„JŪSŲ ČIA NĖRA“: LGBT+ BENDRUOMENĖS MATOMUMO IR AKTYVIZMO SANTYKIS LIETUVOJE Ona Stasiulevičiūtė.....	95
„BALTIC PRIDE“ DEŠIMTMETIS LIETUVOJE: SAVE ATRANDANČIO JAUNO DALYVIO ĮSPŪDŽIAI IR PRISIMINIMAI Vyktintas Balsevičius	108
LGBT+ IR RELIGIJA LIETUVOJE XXI AMŽIUJE: EMINIO SANTYKIO LINK? Aušra Pažeraite	115
KŪRYBA Janina Sabaliauskaitė, Dovilė Lapinskaitė.....	130



IVADAS

Šiuo leidiniu siekiama supažindinti skaitytojus su LGBT+ istorija Lietuvoje žvelgiant iš meno, politikos, teisės, religijos ir kitų perspektyvų. Visų apybraižų ir komentarų jungiamoji dalis – žmogaus teisių aktyvizmas.

Viena šio leidinio atsiradimo priežasčių – viešumoje garsiai nuskambėjusi pozicija, kad kai kurios Lietuvos istorijos temos turi likti nuosalyje ir nepasiekti plačiųjų masių. Tokiais pasisakymais puoselėjamas „Didžiojo Lietuvos istorijos naratyvo“ egzistavimas, siekiama nustumti į šalį temas, kurios tariamai yra nepriimtinos. Tačiau istorija nėra dominuojančios visuomenės grupės tarnaitė. Kiekviena žmonių grupė turi savo istoriją ir ji turi teisę egzistuoti. Lietuvos LGBT+ bendruomenės istorija yra neatskiriama Lietuvos valstybės istorijos dalis.

Tai nėra monografija, tačiau tikimės, jog šis leidinys bus mažas, bet svarbus indėlis besidomintiems LGBT+ istorija Lietuvoje. Tikimės, jog leidinių apie LGBT+ istoriją Lietuvoje ateityje atsiras ir daugiau, o šis apybraižų ir komentarų rinkinys taps atspirties tašku.

Tomaš Tomaševski

LGBT+ LIETUVOS TEATRO SCENOJE

Vincentas Klipčius

Straipsnyje svarstoma LGBT+ problematika, kelta Lietuvos teatro scenoje, ir jos raiškos būdai. Kalbama apie homoseksualų teatrą tarybiniais metais ir aptariami cenzūros elementai. Aptariama, kaip keitėsi Lietuvos teatras po nepriklausomybės ir kas lėmė, kad scenoje neišvengiamai atsirado LGBT+ tema. Pristatomi pagrindiniai teatriniai įvykiai, susiję su šia tema Lietuvoje per paskutiniuosius trisdešimt metų, pristatant pjesių pobūdį, įvardinant kai kuriuos svarbius spektaklių elementus ir visuomenės reakciją, bei apmąstoma, kokia yra LGBT+ bendruomenės reprezentacija teatre. Tekste galima rasti daug referencijų į lietuvių kalba esančią LGBT+ dramaturgiją. Nurodoma lietuviškai rašyta LGBT+ dramaturgija ir jos įkvėpimo šaltiniai.

TARYBINIŲ METŲ CENZŪRA

Ko gero nieko nenustebins pasakymas, kad spektaklių LGBT+ tema tarybiniais metais nebuvo. Tačiau cenzūros veikimo mechanizmas buvo tikrai platesnis ir apėmė kur kas didesnę erdvę, nei galėtų atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Kad cenzūra aršiausiai taikėsi į temas, susijusias su kūno erotiškumu, seksualiniais santykiais ir bet kokia ambicija į žmogaus išsilaisvinimą nuo kūną varžančių moralinių nuostatų, dažnai primetamų bendruomenės ar visuomenės (religinio pobūdžio tekstai tarybiniais metais irgi būdavo aktyviai draudžiami), liudija jau kai kurių dramaturginių tekstų pavadinimų vertimai. Pavyzdžių yra ne tiek ir mažai, tačiau labiausiai krenta į akis anglakalbių dramaturgų Tennessee Williams'o pjesė „Geismų tramvajus“ (orig. „A Streetcar Named Desire“) ir Johno Millingtono Synge'o „Šaunuolis iš Vakarų pakrantės“ (orig. „The Playboy of the Western World“). Pirmuoju atveju, homoseksualaus dramaturgo T. Williams'o teksto pavadinimo vertimas panaikina daug papildomų reikšmių. Viena vertus, „Desire“ išties vadinosi aprašomoje vietovėje važinėjusi bėginė transporto priemonė. Kita vertus, su bėgiais ir lokomotyvu siejamas geismas kreipia į austrų psichoanalitiko S. Freud'o teoriją, turint

galvoje, kad žmogaus geidulingi impulsai yra sunkiai racionalizuojami ir dažniausiai pasireiškia nevaržoma jėga. Tačiau pavadinimas slepia dar ir trečiąją reikšmę, kuri, tikėtina, buvo itin svarbi pačiam dramaturgui. Greitai paaiškėja, kad į sesers Stelos namus atvykusi sutrikusi ir išsiblaškiusi Blanša slepia neseną ir kruviną patirtį: sužinojusi, kad jos vyras yra homoseksualus, ji tarsi keršydama išduoda jo paslaptį visuomenei, tačiau šis iš baimės ir sielvarto dėl būsimos nešlovės nusižudo, taip paveikdamas Blanšos psichiką. Taigi, pavadinimas tarsi sufleruoja ir apie tai, kad ilgą laiką slopinti žmogaus jausmai, vieną kartą prasiveržia kur kas stipresne jėga, nei tikėtasi. Apie Blanšos vyro „nesusivaldymą“ tarsi užuomino mis kužda Stelos vyras Stenlis, trykštantis geidulingumu ir dažnai tą geismą tenkinantis. Taigi, šiuo atveju, cenzūra palietė daug žmogiškojo geidulingumo sluoksnių ir kultūrinio paveldo. Tuo tarpu, J. M. Synge'o pjesės atveju, kai „Vakarų pasaulio plevėsa“ pavirsta „Šaunuoliu iš Vakarų pakrantės“ matyti, kad cenzūruota materialaus pasaulio galimybė, tačiau taip pat su potekste, kad toks pasaulis atveria ir naujus horizontus žmogaus geidulingumui skleisti. Visgi, tokia cenzūravimo tendencija buvo būdinga ne tik lietuviškai kultūrai. Nesunku patikrinti, jog pjesės „A Streetcar Named Desire“ to paties pavadinimo ekranizacijoje (1951), režisierius Elia Kazan'as, norėdamas, kad filmo scenarijus atitiktų Motion Picture Production kodeksą, sceną pakeitė: Blanša „pasiteisino“ tuo, kad ji šlykštėjosi jautria savo vyro prigimtimi ir taip pastūmėjo jį į savižudybę.

Susidūrus su tokia atvira pavadinimų cenzūra, nesunku įvertinti, kad keičiami būdavo ir patys tekstai. Pavyzdžiui, ispanų dramaturgo Federico García Lorca drama „Bernardos Albos namai“ – viena žymiausių XX a. teatro pjesių, – kurioje, žaidžiant baltos spalvos simbolika ir despotiškos motinos namų įvaizdžiu, yra vaizduojamas totalitarizmo klaidas, pasižymi naratyvumu, panaikinant grubią ir atvirą kalbą. Toks „pasakojimo“ kūrimas, slepiant aštrius veikėjų išsakyamus, gana ryškus tarybiniais metais verstų tekstų bruožas. Nesuprantami yra ir žymiojo Antikos tragedijų kūrėjo Euripido V a. pr. Kr. rašytos dramos „Bakchantės“ choro išsakomi žodžiai. Tikėtina, kad bakchančių choro išsakomos mintys išsiskyrė nekukliais erotiniais atspalviais.

Kai kurie tekstai būdavo verčiami iš rusų kalbos, nors tas nurodoma ir nebūdavo. Viena vertus, rusų kalba būdavo pasirenkama dėl to, kad ją vertėjas mokėjo geriau, kita vertus – tarybiniais metais į rusų kalbą išversti tekstai jau buvo praėję Maskvos cenzoriaus filtrą.

Visgi tarybiniais metais dramaturginiai tekstai homoseksualia tema verčiami buvo, o geranoriškų ir atidžių vertėjų dėka – ir išsaugodami savo originalias prasmes. Itin daug lietuviškai kultūrai nusipelnė vertėja iš anglų kalbos Irena Balčiūnienė, tarybiniais metais išvertusi ne vieną ekscentrišką autorių ir meistriškai laviravusi tarp nelogiškų cenzūros reikalavimų bei tikrųjų teksto reikšmių. I. Balčiūnienės dėka lietuviškai su minimalia cenzūra pasirodė homoseksualios dramaturgijos klasika – T. Williams'o pjesės „A Streetcar Named Desire“ ir „Cat on a Hot Tin Roof“ (lietuviškai atitinkamai „Geismų tramvajus“ ir „Katė ant įkaitusio skardinio stogo“). Taip pat buvo išversti J. Kerouac'o, Th. Wolfe'o, A. Huxley'io tekstai. Jau pirmaisiais nepriklausomybės metais buvo išversta homoseksualiomis temomis išsiskyrusio žymiojo japonų rašytojo Y. Mishima'os pjesė „Markizė de Sad“ (tiesa, versta iš anglų, bet ne japonų kalbos), o vėliau ir garsusis V. Woolf romanas „Orlando“, kuriame svarstoma lytinės tapatybės, skirties tarp moteriškumo ir vyriškumo, androginiškumo tematika. Apie savo patirtį, verčiant J. Kerouac „Kelįje“, vertėja yra rašiusi straipsnyje „Palūžusieji ir palaimintieji kelyje“, paviešintame kartu su ne visai seniai išverstu ir išleistu originaliu romano ritiniu, kuris savo laiku daugiausiai nuo cenzūros buvo nukentėjęs ten, kur ir buvo parašytas – JAV.

Homoseksualių asmenų rašyti ir homoseksualią problematiką gvildenantys dramaturginiai tekstai Lietuvos teatro scenoje tarybiniais metais statyti buvo, tačiau panašiai kaip ir režisieriaus E. Kazan'o atveju, šios temos būdavo „apžaidžiamos“ ir nutylimos. Kaip ir nemažai kitų.

NEPRIKLAUSOMYBĖS METAI IR LGBT+ TEMŲ PRADŽIA TEATRO SCENOJE

Nors Lietuva skaičiuoja jau ketvirtąją atkurtos nepriklausomybės dešimtį, visgi teatrinis įvykis, gvildenančius LGBT+ temas, galima

būtų suskaičiuoti ant rankų pirštų. Sakydamas teatriniai įvykiai, turiu galvoje ne ką kitą, o tuos spektaklius, kurie šalyje sulaukė plataus atgarsio, buvo traktuoti kaip ryškios premjeros ir apie kuriuos šnekama iki šiandien. Žinoma, ne vienas spektaklis LGBT+ tema dar buvo parodytas kamerinėje aplinkoje arba buvo iš tų spektaklių, kurių parodymus galima lengvai suskaičiuoti dėl jų negausaus kiekio. Taip pat sunku įvertinti, kiek spektaklių šia tema buvo pastatyta Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje kaip egzamino ar baigiamasis darbas ir į didžiąsias scenas nepateko. LGBT+ temų paieška prasideda net ir nagrinėjant heteroseksualius tekstus, kai ieškoma naujų interpretacijos galimybių, kito požiūrio į tas pačias problemas arba išryškinant kai kurias dramaturgijos vietas, kurios, tikėtina, buvo kurtos su homoseksualumo potekste, nors šio ir neeksplikuoja.

Tokie minėtini teatro įvykiai neabejotinai buvo 1999 m. pastatyta kultinio anglų dramaturgo Marko Ravenhill'o pjesė „Shopping and Fucking“ (rež. Oskaras Koršunovas), 2001 m. pastatyta intymi ir jautri prancūzų dramaturgo Jean-Luc'o Lagarce'o pjesė „Tolima šalis“ (rež. Gintaras Varnas) ir net du (1997 m. ir 2010 m.) Federico García Lorca'os pjesės „Publika“ pastatymai (rež. Gintaras Varnas). Spektaklių vertę ir aktualumą bei šiltą žiūrovų priėmimą liudija ne tik tai, kad jie buvo rodomi teatre dešimtmetį ir ilgiau, bet ir, pavyzdžiui, Kauno dramos teatre pastatyta „Tolima šalis“ net 10 metų buvo anšlaginis spektaklis. Prie LGBT+ problematiką aštriai nagrinėjančių spektaklių svarbu paminėti ir 2012 m. statytą darbą „Tiksinti bomba“ (rež. Gintaras Varnas) pagal Michaelio MacLennano pjesę „Beat the Sunset“ bei, žinoma, 2017 m. pastatytą spektaklį „Trans Trans Trance“ (rež. Kamilė Gudmonaitė). Homoseksualus asmuo į Lietuvos ir apskritai teatro sceną ateina kaip marginalizuota, atstumtoji visuomenės dalis. Kitaip tariant, kaip „tie“, apie kuriuos reikia pradėti kalbėti. Tačiau toks marginalizuotos kultūros pasirodymas Lietuvos teatro scenoje sutapo su esminiais mūsų šalies kultūriniais pokyčiais ir naujojo teatro bei jo formų paieška. Menotyrininkė Ramunė Marcinkevičiūtė savo straipsnyje „Kitas jautrumas“ pastebi, kad Lietuvoje randasi kitoks aktorius. Šis vis jautriau susilieja

su žmogumi iš gatvės: „Teatras ginasi nuo to, kas masiška, kas patinka ar bent jau turi patikti daugumai? Teatras ginasi nuo tiražuojamo naujos sėkmės žmogaus įvaizdžio, kurį ankstesniais laikais išreikšdavo ir dramos aktorius“. Reikia atkreipti dėmesį, kad tarybiniais metais aktorius itin stipriai pasirodė kaip aktorius, lotynišką žodžio „hypocrita“ prasme – kaip veidmainis. Pastarasis žodis ir kilęs iš graikiško žodžio „aktorius“ (hypokrites). Tarybinių metų aktorius tarsi užsidėdavo kaukę ir atlikdavo vaidmenį, ant scenos sukurdamas kitokį pasaulį, nei tą, kuris regimas gatvėje. Tokio tarybiniais metais scenoje stovėjusio aktoriaus kalba buvo lyrinė, pilna simbolių, metaforų, ezopine kalba buvo išsakomos tautinės savimonės idėjos. Nepriklausomybės metais jauni teatro kūrėjai – aktoriai ir režisieriai – ėmė palikti valstybinio teatro sceną ir kėlėsi į apgriuvusias, beveik nešildomas, techniškai nesutvarkytas patalpas. Kai menas nebetenka pirmiau turėtų funkcijų – jis nebebūna nei programinis, nei jame reikia ieškoti kitokios kalbos ir specialių priemonių, kaip prabilti apie savo tautiškumą, pasikeičia ir pats kūrybinis procesas. Kūrėjas nebetenka tvirtų orientyrų. Kaip pastebi teatrologas Audronis Liuga, „<...> teatras ieško kitokio teatrališkumo, kuris atsiranda neapčiuopiamoje ir nestabilioje scenos ir gyvenimo paribio teritorijoje. Vertybe tampa ne profesionali vaidyba pati savaime, bet į sceną išeinančio žmogaus jausmai, mintys, emocijos“. Naujojo teatro paieškos reiškiasi ir kitose Europos šalyse, išskyla novatoriškų dramaturgų Marko Ravenhillo, Sarah Kane ir Mariuso von Mayenburgo vardai. Be jų Europos teatras buvo tarsi dar nesitransformavęs teatras, tarsi teatras, kuriame neįvyko naujos realybės lūžis. Jau įsitvirtinę Lietuvos teatro kūrėjai, tokie kaip E. Nekrošius, J. Vaitkus ar J. Jurašas, šiuolaikinės dramaturgijos atsiskė ir į tokias naujos teatrinės kalbos patirtis nesivėlė. Į tokius dalykus nėra jaunoji režisierių karta. Taip Lietuvos teatro scenoje radosi tokie kūriniai kaip homoseksualaus prancūzų dramaturgo Bernard-Marie Koltès'o pjesė „Roberto Zucco“ (1990, pastatyta 1998), kurioje, pasitelkiant savą laiką žinomo žudiko istoriją, kino estetika kuriama tokio žmogaus santykių su šeima bei visuomene drama; Marius'o von Mayenburgo drama „Ugnies veidas“ (1997, pastatyta 2000) – agresyviai maiš-

taujanti prieš tradicinę šeimos sampratą, ir skandalingasis Marko Ravenhill'o tekstas „Shopping and Fucking“ (1996, pastatyta 1999). Su spektaklių režisieriumi Oskaru Koršunovu įžengia ir gausi eilė jaunų ir drąsių aktorių, tarp kurių paminėtini Saulius Mykolaitis, Rasa Samuolytė, Arūnas Sakalauskas, Dainius Gavenonis ir, žinoma, Gytis Ivanauskas.

Ir visgi tokie bandymai turi keletą aštrių briaunų, kurios ne visiškai džiugina. Visų pirma, nors su spektakliu „Shopping and Fucking“ Lietuvos teatro scenoje pasirodo LGBT+ žmogus, visgi tokio vaidmens dar neatlieka šios bendruomenės atstovas. Kitaip tariant, aktorius vis dar nesusitapatina su savo atliekamo personažo psichologija, jis tik bando perteikti savo santykį su šiuolaikiniu žmogumi, išreikšti savo mintis ir emocijas šiuolaikinės visuomenės ir jos narių tarpusavio santykių atžvilgiu. Net ir tuomet, kai homoseksualo vaidmenį atlieka homoseksualus žmogus, įkūnyto herojaus santykiai su kitu mezgasi pastarojo vaidmenį atliekant heteroseksualiam aktoriui. Net ir pats spektaklio „Shopping and Fucking“ režisierius Oskaras Koršunovas yra atkreipęs dėmesį, kad su pagrindiniu spektaklio aktoriumi jis nekalbėjo nei apie homoseksualus, nei apie narkotikus, esą svarbiau buvo emocinės patirtys. Taigi, verta pabrėžti, kad Lietuvos teatro scenoje LGBT+ žmonių teatrą dažnai kuria ne šios bendruomenės žmonės – toli gražu ne visada tokias temas gvildena režisierius, priklausantis šiai bendruomenei, o iš vaidmenis atliekančių aktorių neretai galima išgirsti nuostabą, kad aktoriui visiškai nebūtina būti LGBT+, kad jis įsigyventų į tokio žmogaus patirtis. Kita vertus, tokia tendencija išlieka iki pat šių dienų ir net įgauna nemalonų atspalvį, kai LGBT+ problematiką nagrinėjantis tekstas yra pateikiamas ignoruojant faktą, kad tekste liečiamas būtent šis klausimas. Toks pavyzdys – dar vasarą pasirodęs monospektaklis „Kas nužudė mano tėvą“ (rež. A. Obcarskas). Homoseksualaus šiandienos prancūzų rašytojo Édo-uard'o Louis (g. 1992) to paties pavadinimo pasakojimas – autobiografinis tekstas, kuriame pateikiama homoseksualaus jaunuolio santykių su savo tėvu studija, paąštrinta sociologinėmis įžvalgomis. Nors spektaklio metu ir preciziškai nagrinėjamas tėvo ir sūnaus santykis, tarsi užuomino-mis tiek aktoriaus vaidyba, tiek tekstas kužda, kad nuolat akcentuojamas

tėvo priekaištas dėl sūnaus manierų yra pastarojo jautresnės ir švelnesnės prigimties, homoseksualumo išdava, o rašyto teksto pabaigoje Louis santykiai su kitu vyru jau yra ir aiškiai įvardijami, spektaklis tiek pastarąjį dalyką, tiek apskritai homoseksualumo reikšmės faktą santykiams su provincijoje gyvenančiu tėvu nekaltai nutyli.

Kita vertus, pastebėtina ir tai, kad homoseksualus dramaturgas ne visuomet mums šneka apie LGBT+ temas. Pavyzdžiui, jau minėtas prancūzų dramaturgas Bernard-Marie Koltès'as, kurio tekstų, skirtingai nei kitų homoseksualių šiuolaikinių kūrėjų, lietuvių kalba turime solidų kiekį, apie homoseksualumą nerašė. Tokių į lietuvių kalbą gausiai verstų homoseksualių teatro kūrėjų kaip Federico García Lorca, Jean Genet, Oscar Wilde ar Tennessee Williams kūryboje homoseksualumo atspalvių taip pat tėra tik vienas kitas. Įspūdingai jautri intymaus kontakto tarp imperatoriaus Kaligulos ir poeto Scipiono scena Albert'o Camus pjesėje „Kaligula“ taip pat retai išryškinama kaip aiški pagrindinio pjesės veikėjo biseksualumo apraiška, o Jean-Pauli'o Sartre'o dramoje „Be išėjimo“ vaizduojamos lesbietės Inesės charakteris jau yra įkrautas heteroseksualaus vyro požiūriu į homoseksualius moterų santykius ir ši pateikiama kaip labai stereotipinis charakteris (kita vertus, tuo stereotipiškumu pjesėje yra žaidžiama moralės požiūriu).

Taip pat, kaip pastebi A. Liuga, „Minėti režisieriai [O. Koršunovas ir G. Varnas – V. K.] nepasitenkino pjesių istorijų sąsajomis su šiuolaikine realybe ir ieškojo jose prasmingesnio turinio ir universalios teatro kalbos.“ Taigi, sekant teatrologo mintimi, minėtuose trijuose O. Koršunovo spektakliuose šiuolaikiniai herojai ir jų konfliktai apibendrinimai lyg klasikinėse tragedijose, o „Tolimoje šalyje“ – „žmogaus egzistencinės vienatvės ir susitaikymo su pasauliu apmąstymus praplėtė García Lorcós ir Albert'o Camus kūrybos pasaulėjauta“.

Taip pat Lietuvos teatro scenoje dar nebuvo pastatytos itin didelio populiarumo pasaulinėse scenose sulaukusios Terrence McNally, Larry Kramer, Jeremy O. Harris, Michael R. Jackson LGBT+ pjesės ir, žinoma, garsieji Tony Kushner „Angelai Amerikoje“ („Angels in America“).

LGBT+ KULTŪROS TEATRINIAI ĮVYKIAI LIETUVOJE

„Shopping and Fucking“ (rež. Oskaras Koršunovas)

1996 m. parašyta britų dramaturgo Mark Ravenhill pjesė „Shopping and Fucking“ sukėlė dviprasmiškų reakcijų visuomenėje. Vienus pjesę patraukė savo aktualumu ir giliu šandieninės visuomenės pjūviu, kitus šokiravo smurtinis turinys, kuriame yra ir pedofilijos atspalvis. Dar kiti liko nesupratę juodojo humoro, atmiešto sadizmo bei marksizmo filosofijomis. Tekstas aršiai kritikuoja taip vadinamą konsumerizmą bei vartotojiškos visuomenės liguistą norą viską suprekinti ir netgi pačiam, kaip žmogui, pavirsti preke. Tokiam žmogui viskas leidžiama, todėl ir pjesėje narkotikai, kišenvagystės, telefoninis seksas, prostitucija, analinis bei oralinis seksas liejasi tarsi kino filmo juosta. Pjesėje keliamas klausimas, ar viską redukovus iki sandorio, vis dar belieka kažkokie jausmai. Ši Ravenhill'o pjesė, kartu su Sarah Kane tekstu *Blasted*, yra pirmieji taip vadinamo *In-her-face* teatro pavyzdžiai. Šiuo terminu apibūdinami jaunų dramaturgų darbai, kurie pristato vulgarią, šokiruojančią ir prieštarinę medžiagą scenoje, taip norint įtraukti ir paveikti savąją publiką.

1999 m. Lietuvoje pastatyta pjesė taip pat sulaukė dviprasmiškų reakcijų: nuo „Kaip jūs galite tokius dalykus rodyti, tai yra ištvirkimas ir baisūs dalykai“ iki „Jūs apsidairykite, aš gyvenu bendrabutyje, kur būtent tai ir vyksta“. Tokius įspūdžius prisimena spektaklio režisierius praėjus dvidešimt dvejiems metams po premjeros. Tai buvo pirmasis spektaklis taip aršiai kritikuojantis vartotojišką visuomenę, parodantis jos dugną. Kita vertus, spektaklis buvo ir giriamas. Daug šiltų žodžių apie jį yra išsakę kunigas Julius Sasnauskas.

Spektaklis Lietuvos teatro scenoje rodytas 13 metų ir laikytas skandalingiausiu dešimtmečio kūriniu. Spektaklio premjera (simbolinė data – 1999 09 09) buvo atidarytas ir pats Oskaro Koršunovo teatras, 2019 m. šventęs savo dvidešimtmetį. Svarbu paminėti, kad spektaklis buvo ne tik revoliucinis ir sukėlė reakcijų bangą visuomenėje, tačiau beveik po kiekvieno rodymo vykdavo ir pokalbis su publika. Taip Lietuvos teatro

scenoje imtasi ne tik griauti seną ir kurti naują, bet mezgėsi ir dialogas. Norėtusi atkreipti dėmesį, kad šiandien tai nepelnytai primiršta praktika.

Taip pat spektaklio svorį liudija ir to meto lietuviškasis kontekstas – nevaržomas vartojimas tada buvo suprantamas kaip pozityvus ir teiktinas dalykas, kaip būdas pakilti nuo suakmenėjusios Tarybų Sąjungos ir priartėti prie tuo metu it svajonė atrodžiusių Vakarų. Tačiau, viena vertus, spektaklio net ir nepriklausomoje Lietuvoje neaplenkė cenzūra – kūrybinė grupė buvo kritikuojama ne tik dėl elgesio scenoje ir gausaus keiksmažodžių kiekio, bet ir Seimas liepė nuklijuoti afišas, nes žodis „fucking“ buvo traktuotas kaip keiksmažodis, o kita vertus, į Lietuvos, kartu ir Europos, sceną homoseksualai įžengė vienoje gretoje su narkomanais ir parsidavinėjančiais vaikais. Toks šių žmonių gretinimas tik aiškiai parodo, kad homoseksualumas buvo marginalizuotas, o beveik išimtinai gėjaus kaip narkomano vaizdavimas tarsi sufleruoja tokį žmogų traktuoti kaip visuomenės padugnę.

Visiškai kitoks buvo po poros metų Kauno valstybiniame akademiniame teatre pasirodęs Gintaro Varno spektaklis „Tolima šalis“.

„Tolima šalis“ (rež. Gintaras Varnas)

Skirtingai nei jau anksčiau minėti šiuolaikiniai dramaturgai, Jean-Luc Lagarce savo kūryba nesiekė provokuoti, jis nelinko į brutalumą, nedraskė žiūrovams akių ir minčių. Savo lyriškumu prancūzų dramaturgas kėsinosi į širdį ir kūrė žmonių tarpusavio santykių dramatiškumą. Pjesę „Tolima šalis“ Lagarce'as parašė jau gulėdamas mirties patale: trisdešimt aštuonerių metų menininką buvo pakirtusi AIDS. Pjesė rašyta kaip autorius atsisveikinimo laiškas su pasauliu bei kartu ir viso savo gyvenimo apmąstymas, tad nekeista, kad ir pagrindinis veikėjas Lui, sugrįždamas į „tolimą šalį“, savo tėvų namus, susitinka su visa savo praeitimi – jį aplanko jau mirę jam brangūs žmonės ir užplūsta brangūs prisiminimai. Simboliškas šis tekstas nėra vien dėl to, kad tai – paskutinis Lagarce'o kūrinys pasauliui, parašytas tais pačiais 1995 m., kuriais autorius ir mirė, bet ir tuo, kad jis tapo tarsi pasiaiškinimu prieš šį pasaulį, giesme aplin-



O. Koršunovo spektaklio „Shopping and Fucking“ (1999 m.) scena, D. Matvejevo nuotr.

kinių žmonių kurtumui. Lagarce'o kūryba visą laiką išsiskyrė neįprastu stiliumi, keista dramine (veikiau literatūrine) struktūra, bet dar 1990 m. pasirodžiusi jautri ir atvira pjesė „Tai tik pasaulio pabaiga“ (orig. „Juste la fin du monde“) buvo sutikta itin šaltai ir tai stipriai paveikė autorių. Po penkerių metų sukurta „Tolima šalis“ tėra pastarosios jo pjesės praplėtimas ir išsamesnis paaiškinimas. Pastatyta jau po mirties, pjesė žaibiškai išgarsino autorių ir šis netruko virsti moderniuoju prancūzų klasišku. Įdomu pastebėti, kad 2016 m. pagal pjesę „Tai tik pasaulio pabaiga“ žymus LGBT+ kanadiečių režisierius Xavier Dolan sukūrė to paties pavadinimo, tarptautinio pripažinimo sulaukusį filmą.

Išties, tada ir ten, kur ji buvo pastatyta, Kaune, ši pjesė atrodė tarsi tolina šalis. Dėl vis dar jaudrintos publikos po „Shopping and Fucking“ akibrokšto, gandai apie „naują spektaklį apie gėjus“ jau buvo virtę išankstinėmis nuostatomis dar iki spektaklio premjeros. Žinoma, tai neturėjo įtakos visą dešimtmetį rinkti sausakimšas sales – tokį šiltą sutikimą buvo sunku numatyti.

Kaip pastebi teatro kritikas Vaidas Jauniškis, „AIDS turi pranašumų prieš kitas ligas bent tuo, kad žinai, net gali apytiksliai apskaičiuoti, kada mirsi. Gali susiplanuoti likusį laiką ir įvardyti asmenis, išrikiuoti juos pagal svarbą, nustatyti atsisveikinimo su jais grafiką ir keliones.“

Net galima būtų pasakyti, kad AIDS sergančio žmogaus gyvenimas labai teatrališkas. Ir visgi, sujaudina ne pats AIDS faktas, kuris to meto Lietuvai tikrai nebuvo jaudinantis dalykas, net galima būtų pasakyti, kad AIDS buvo tarsi dar viena „priekaba“, tarsi dar vienas gėjaus epitetas, kaip buvo gėjaus-narkomano atveju. Sujaudina labiausiai pati vidinė ir išorinė drama tarp mirštančio jauno žmogaus ir kitų jo gyvenime esančių ir buvusių žmonių. Spektaklio scenoje ji paryškinama ir scenografija (traukinio motyvas), ir meistriškai sumanytais J. Statkevičiaus kostiumais (skandalingas Lui Tėvo kostiumas, kurio nugaroje suvarstyta korsetas). Taip pat dvi šeimos kuriamos tarsi dvi „šalys“: tradicinio tėvų pasaulio ir homoseksualių žmonių susikurtos, izoliuotos, erdvės – jos abi galėtų būti „tolimos“, nelygu, iš kurios pusės žvelgtum. Taip pat jausmingą homoseksualią meilę spektaklyje paaštrina šalia vykstančios heteroseksualios Lui brolio šeimos isterijos dėl absoliučių menkniekių. Šis jautraus žmogaus (nors ir be praeities herojų) santykis su artimiausiu šeimos narių emociniu kurtumu itin išryškintas buvo minėtame Dolano filme. Kita vertus, spektaklis žiūrovą sugraudina ir sujaudina dar ir dėl to, kad būtent G. Varno spektaklyje niekas nesigraudina ir neverkšlena. Lui miršta išdidžiai, tarsi jausdamasis dėl to laimingas.

Spektaklis bene labiausiai ir sukrečia ne ligos faktu, ne homoseksualios meilės aistra, ne nugyvento gyvenimo peripetijomis, bet tuo dvigubai alsuojančiu (Lagarce'o ir G. Varno) egzistencinės tuštumos, gyvenimo beprasmiškumo motyvu, kai kurčias tavo asmeniniam gyvenimui buvo ne tik pasaulis, bet ir artimiausi žmonės.

„Publika“ (rež. Gintaras Varnas)

Ispanų poeto ir dramaturgo Federico García Lorca pjesė „Publika“, parašyta 1930 m., išvis neturėjo būti pastatyta, o jeigu ir būtų pastatę, ją turėjo nušvilpti, o autorių sumaišyti su purvu. Apie pjesę buvo sakyta: „Tai ne tik skandalinga – to neįmanoma vaidinti“. Ir išties, autorius jos taip ir nebaigė rašyti (nėra 4 veiksmo), o rankraštį atidavė saugoti vienam iš savo draugų ir paprašė jį sunaikinti, jei dramaturgui kažkas



Gytis Ivanauskas G. Varno spektaklyje „Tolima šalis“ (2001 m.), D. Matvejevo nuotr.

nutiktų. 1936 m. Garcíja Lorca buvo frankistų sušaudytas – jam tada buvo trisdešimt aštuoneri metai, o pjesė pirmą kartą scenoje suskambėjo tik 1972 m. Tačiau dėl savo neįprastos siurrealistinės formos ir dviejų pagrindinių gvildenamų temų – teatro ir homoseksualios meilės – net ir po pirmosios premjeros ji pasaulyje tebuvo pastatyta vos apie dešimt kartų. Lietuvoje „Publika“ režisieriaus Gintaro Varno buvo sumanyta kaip eksperimentinis pjesės skaitymas ir 1996 m. lapkričio mėnesį festivalio „Kaitos taškas“ metu parodytas tik spektaklio eskizas. Visgi skaitymai buvo tokie sėkmingi, jog po trijų mėnesių gimė spektaklis. Labiausiai jis išsiskyrė jame vaidinusių aktorių santykiu su publika – pastaroji sėdėjo scenos viduryje, ant besisukančios konstrukcijos, o aktoriai vaidino aplink.

Tačiau 1997 m. spektaklis nė iš tolo nebuvo toks, kokį jį režisierius pateikė 2010 m. Anot Gintaro Varno, antrosios premjeros priežastys buvo trys: 1) nepasitenkinimas pirmuoju spektakliu; 2) noras apmąstyti teatro reikšmę ir paskirtį besikeičiančioje visuomenėje, kai scenas užplūsta komercinis teatras; 3) gėjų tema. Anot režisieriaus, 1996–1997 metais Lietuvos teatras nekenėdavo nuo gerų, brandžių spektaklių

stygiaus (nors, teatrologės Daivos Šabasevičienės teigimu, net ir tada „Publika“ išsiskyrė savo išskirtinumu ir ypatingu meniškumu), o gėjų, kaip tokių žmonių, visuomenės požiūriu ir giliu įsitikinimu nebuvo. Visgi teatrologė Sigita Ivaškaitė pastebi, kad nors ir buvo labai afišuojama, jog spektaklis kels gėjų temą, tačiau ji taip ir nebuvo pakankamai išryškinta. Netgi galima būtų sakyti, jog pats kūrinys pasislėpė už spektaklį kūrusių žmonių asmeniškumą, tarsi spektaklis, kuris visuomet turi būti kaip



Arūnas Sakalauskas G. Varno spektaklyje „Publika“ (1997 m.), D. Matvejevo nuotr.

veidrodis – juo labiau, kai tai Garcíja Lorcós „Publika“, kurią pats dramaturgas apibūdino kaip publikos veidrodį – šiuo atveju liko kiek užmaskuotas, tarsi iki šiol Lietuvoje gyvenęs homoseksualus žmogus vis dar nedrįstų drąsiai pažvelgti į save tokį, koks jis yra. Kita vertus, ne veltui ir šios jau dvi minėtos temos, sudarančios spektaklio pagrindą, nėra dvi atskiros temos. Spektaklyje būtent ir kalbama apie tas kaukes, apie teatro kūrimą, kai reikia „vaidinti“, apžaišti savąjį homoseksualo gyvenimą. Kita vertus, ypač žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos, savo orientacijos neslepiantis homoseksualus žmogus, atsidūręs visuomenėje dėl savo elgesio, manierų, galbūt drabužių ar išvaizdos, neretai jaučiasi tarsi vaidintų spektaklyje, atsidurtų priešais publiką – visuomenę.

Vėliau sekę spektakliai LGBT+ tema

Verta pastebėti, kad 2011 m. Jaunimo teatre pasirodė Tennessee Williams pjesė „Katė ant įkaitusio skardinio stogo“ (rež. Agnius Jankevi-



G. Varno spektaklio „Publika“ (2010 m.) scena, D. Matvejevo nuotr.

čius), kurioje homoseksualios linijos nebuvo stengtasi maskuoti. Prie AIDS sergančio homoseksualaus žmogaus tragedijos buvo grįžta 2012 m. spektakliu „Tiksinti bomba“ (rež. Gintaras Varnas), jame pasirodė ir itin intymi lovos scena. Didelio populiarumo ir žiūrimumo sulaukė, nors pagrindinių valstybinių teatrų scenoje taip ir neatsidūrė, Kamilės Gudmonaitės spektaklis „Trans Trans Trance“, analizavęs transeksualumo temą. Gali atrodyti, kad transeksualumo tema taip pat nėra visiškai naujas dalykas – 2012 m. pasirodė spektaklis pagal G. Appollinaire'o pjesę „Teiresijo krūtys“ (rež. Gintaras Varnas), tačiau pastarasis tekstas vėlgi, kaip ir García Lorca teksto „Publika“ atveju, buvo daugiau sapniška vizija negu psichologinė drama, o Teiresijo – transeksualaus personažo charakteris yra atėjęs iš antikinių laikų. Šis istoriškai iki mūsų dienų išlikęs aklo Tėbų pranašo Teiresijo broožas atsikartojo ir Rimo Tumino pagal antiikinę Sofoklio tragediją sukurtame spektaklyje „Edipas karalius“, kuris buvo pristatytas 2018 m. Vilniuje Maskvos Vachtangovo teatro gastrolių metu. Taip pat šiame kontekste paminėtinas ir vadinamąjį feministinį bei Queer elementų turintį teatrą Lietuvoje kuriančios jaunos režisierės

Uršulės Bartoševičiūtės vardas. Lesbietiško santykių teatre galima tikėtis spektakliuose, statytuose pagal Sarah Kane dramaturgiją.



Adelė Šuminskaitė ir Jovita Jankelytė K. Gudmonaitės spektaklyje „Trans Trans Trance“ (2017 m.), T. Ivanausko nuotr.

LGBT+ DRAMATURGIJA LIETUVOJE

Lietuvoje yra sukurtos vos dvi pjesės LGBT+ tema: Gabrielės Labanauskaitės „Raudoni batraiščiai“ ir „Žalgirės“. Parašyti „Raudonus batraiščius“ G. Labanauskaitę paskatino pirmosios LGBT+ eitynės Lietuvoje, kai maždaug 200–300 dalyvių saugojo beveik 800 policininkų. Kaip prisimena pati dramaturgė, „[t]ada ėjome lyg gyvuliai uždaryti apsauginiame garde, virš galvos burzgiant policijos sraigtasparniams. Kažkoks diedukas su šiaudine skrybėle grasino mus padegti, skinhead'ai taip agresyviai draskė tvorą, kad kėlė šurpą ir įkvėpė parašyti pjesę apie skinhead'o ir homoseksualaus brolio konfliktą „Raudoni batraiščiai“. Pjesė 2011 m. laimėjo nacionalinės dramaturgijos festivalį „Versmė“ ir Baltijos dramaturgijos konkursą. Po metų buvo pastatytas spektaklis Lietuvos

nacionaliniame dramos teatre (rež. Yana Ross) ir po penkerių – „Resad“ teatre Ispanijoje (rež. Romeo Urbano). Kita Gabrielės Labanauskaitės pjesė „Žalgirės“ (2011), kurios, kaip ir „Raudonų batraiščių“, žanras nurodomas kaip tragikomedija, parašyta remiantis realia neheteroseksualių moterų krepšinio komanda ir daugiausiai paremta biografinėmis LGBT+ komandos „Gender wrongs“ narių patirtimis. Pjesė 2017 m. pastatyta nacionaliniame Kauno dramos teatre (rež. Vidas Bareikis). Abu spektakliai Lietuvoje laikyti itin sėkmingais. Be to, ir pirmosios dramaturgės pjesės, rašytos 2003–2004 m., taip pat jau kalbėjo apie LGBT+ santykius.



Scena iš V. Bareikio spektaklio „Žalgirės“ (2017 m.) pagal G. Labanauskaitės dramaturgiją, D. Stankevičiaus nuotr.

LITERATŪRA:

1. R. Marcinkevičiūtė, Kitas jautrumas. In: Lietuvos teatras, 1999 ruduo–2000 žiema, p. 70–74.
2. A. Liuga, Paribio teritorija. 2008. In: Laiko sužeistas teatras. Vilnius: Baltos lankos, p. 86–98.
3. M. Jašinskaitė, Oskaras Koršunovas: „Shopping and fucking“ parodė vartotojiškos visuomenės dugną // 7 meno dienos, 2012 11 30, Nr. 43 (1011).
4. V. Jauniškis, Grįžimas rudenį // Kauno diena, 2001 10 20, p. 12.
5. R. Balevičiūtė, Svarbiausioji istorija // 7 meno dienos, 2001 10 12, p. 5.
6. V. Savičiūnaitė, Mirtis stovi už nugaros, net kai šoki ar mušiesi pagalvėmis // Lietuvos rytas, 2001 10 09, p. 4.
7. „Publiką“ turi statyti jauni chuliganai, o ne klasikais...“. Gintaro Varno pokalbis su Valdu Gedgaudu // Lietuvos aidas, 1997 01 24, p. 12.
8. Audronis Liuga, „Publikos“ ratas // 7 meno dienos, 1997 02 07, p. 3.
9. „Tikrasis teatras“ pagal Gintarą Varną. Vaizdo medžiaga [žiūrėta 2021 m. lapkričio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://lteatras.lt/lt/2009-2010/spektakliai/66-publika>
10. Agnė Žėringytė, Kūryboje transformuojamos patirtys. Pokalbis su dramaturge Gabriele Labanauskaite // 7 meno dienos, 2021 04 23, Nr. 16 (1381).
11. V. Petkevičiūtė, Gabrielė Labanauskaitė: Edukuoti ir moralizuoti – du skirtingi dalykai // <https://manoteises.lt/straipsnis/gabriele-labanauskaite-edukuoti-ir-moralizuoti-du-skirtingi-dalykai/>
12. Birutė Sabatauskaitė, Gabrielė Labanauskaitė-Diena pristato feministinę pjesę „Žalgirės“ // <https://manoteises.lt/straipsnis/gabriele-labanauskaite-diena-pristato-feministine-pjese-zalgires/>

JAV LGBT ISTORIJA IR RYŠIAI SU LIETUVA: HARVEY MILKAS, EMMA GOLDMAN IR ALEKSANDRAS BERKMANAS

Isandrijus Linkus

Emma Goldman ir Aleksandras Berkmanas buvo anarchistinio judėjimo pradininkai Jungtinėse Amerikos Valstijose, kurie pasisakė už darbininkų teises, lyčių lygybę, taip pat vieni pirmųjų pradėjo kalbėti apie LGBT situaciją. Dėl politinio aktyvumo jie buvo deportuoti iš Jungtinių Amerikos Valstijų 1919 m. E. Goldman ir A. Berkmanas yra laikomi JAV progresyvaus laikotarpio (1896 – 1920) simboliu, kuomet buvo kuriami judėjimai ir organizacijos, pasisakančios už socialines bei politines reformas visuomenėje. Kita ryški asmenybė, kuri prisidėjo prie LGBT judėjimo Jungtinėse Amerikos Valstijose yra Harvey Milkas, kuris 1978 m. buvo išrinktas į San Francisko stebėtojų tarybą ir tapo pirmuoju į aukštas pareigas išrinktu politiku, neslepiančiu savo seksualinės orientacijos.

Nors H. Milko, A. Berkmano, E. Goldman gyvenimas ir įsitraukimas į politiką yra susijęs su Amerikos žemynu, tačiau Milko seneliai buvo emigrantai iš Lietuvos, kurie iš Kauno į JAV emigravo XIX a. pabaigoje, o Berkmanas ir Goldman gimė Lietuvoje XIX amžiaus viduryje. A. Berkmanas gimė 1870 m. Vilniuje, vėliau kartu su tėvais išvažiavo į Sankt Peterburgą, kur mokėsi prestižinėje gimnazijoje. Mirus tėvui, kuomet Berkmanui buvo 12 metų, jo motina Yetta su visa šeima persikėlė į Kauną. 1988 m. A. Berkmanas emigravo į JAV ir apsigyveno Niujorke. Ema Goldman gimė 1871 m. Kaune, tačiau ji negalėjo mokytis mokykloje, nes tėvas reikalavo, kad uždirbtų pinigų šeimai. Galiausiai, privalėdama paklusti tėvų reikalavimams, ji turėjo ištekti dar paauglystėje, tačiau nenorėdama su tuo sutikti 1885 m. emigravo į Niujorką, kur apsisotojo pas savo seserį.

Šių dviejų asmenybių pavyzdys parodo, kokia tuo metu buvo situacija Lietuvoje. XIX a. pab. – XX a. pr. emigracija buvo milžiniška – tūkstančiai žmonių pasitraukė iš Rusijos imperijos. XX a. pab. carinės Rusijos politika buvo itin griežta tautinių mažumų atžvilgiu. Rusijos administracija lietuvius ir žydus laikė neišsilavinusiomis tautomis, kurios privalo perimti rusų kultūrą. Jidiš ir lietuvių kalbos buvo traktuojamos kaip priešiškos Rusijos vykdomai politikai, todėl vykstant intensyviai rusifikacijai daugybė lietuvių ir žydų emigravo į Amerikos žemyną¹.

Niujorke A. Berkmanas prisijungė prie kairiųjų žydų organizacijos „Pionieriai už laisvę“, kuri jidiš kalba leido laikraščius apie socialinę nelygybę, organizavo protestus už darbininkų teises. 1889 m. A. Berkmanas sutiko E. Goldman, su kuria vėliau kartu apsigyveno. Po poros metų, 1892 m., A. Berkmanas bandė pasikėsinti į pramonininką Henry Clay Frick dėl to, kad šis bandė sustabdyti plieno pramonės darbininkų streiką. A. Berkmanas kalėjo keturiolika metų. Kalėdamas jis parašė knygą apie savo gyvenimą „Anarchisto atsiminimai kalėjime“, kuri buvo išleista 1912 m.

Homoseksualumo tematika užima svarbią vietą knygoje „Anarchisto atsiminimai kalėjime“². A. Berkmanas rašo ne vien tik apie sekso kultūrą kalėjime, bet taip pat apie meilę tarp tos pačios lyties asmenų. Istorijas parašė žmogus, kuris viską matė savo akimis, todėl galima teigti, kad jo darbas yra sociologinis ir psichologinis tyrimas apie seksualumą, intymumą ir santykius tarp žmonių. Savo knygoje A. Berkmanas nemažai dėmesio skiria kalinių gyvenimui, jų emociiniam būviui, o knygos pabaigoje analizuoja meilę tarp tos pačios lyties atstovų iš etinės ir moralinės pusės.

Knyga „Anarchisto atsiminimai kalėjime“ yra ne vien tik apie tos

¹ Daugiau apie lietuvių ir žydų emigracijos priežastis iš Rusijos Imperijos į Amerikos žemyną skaityti: Tomas Balkelis, „Opening Gates, to the West: Lithuanian and Jewish Migrations from the Lithuanian Provinces, 1867 – 1914“, in *Ethnicity Studies*, 2010. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, 2020, 41 – 66.

² Alexander Berkman, *Prison Memoirs of an Anarchist*, 1912, Chapter XXVII „Love’s Dungeon Flower“.

pačios lyties žmonių meilę, bet ir apie homoseksualumo reprezentaciją. Reikia paminėti, kad A. Berkmanas atsiminimų pradžioje yra gan kritiškas, nes tai, ką pamatė kalėjime, jį šokiravo. Tačiau skaitant atsiminimus galima pastebėti, kad vėliau autoriaus mąstymas ir požiūris į homoseksualius asmenis ir jų santykius keičiasi, nes jis pradeda suprasti ir gerbti kitų žmonių poelgius ir apsisprendimus³. Šis autobiografinis darbas leidžia skaitytojui pajusti, kaip A. Berkmanas nuo šalto ir negatyvaus požiūrio juda link homoseksulių žmonių supratimo ir simpatijos jiems. A. Berkmeno autobiografija yra viena iš pirmųjų knygų JAV, kurioje autorius savo tekste bando aiškinti homoseksualius santykius. Visgi, jo autobiografijos nereikėtų suprasti vien kaip darbo apie kalinių tarpusavio santykius, o vertinti kaip platesnį politinio seksualumo aiškinimą.

A. Berkmeno kolegė E. Goldman savo straipsniuose ir knygose apie homoseksualius asmenis ir jų teises aiškina išsamiau. Visų pirma, E. Goldman seksualumą mato kaip nuolatinę priešpriešą kapitalizmui, o ne atvirkščiai, kad kapitalistinė sistema prisideda prie seksualumo plėtojimosi. Anot jos, seksualumas, tiek vyro, tiek ir moters, yra kontroliuojamas pačios valstybės kaip, tarkim, kariuomenėje⁴. Norint suprasti, kaip E. Goldman aiškina homoseksualumą ir homoseksualius santykius, yra būtina pabrėžti, kad ji seksualumą supranta per istorinę prizmę, t. y. seksualumas privalo progresuoti. Pradėjusi nuo seksualumo, vėliau anarchistė kalba apie homoseksualumą ir santykius tarp tos pačios lyties atstovų⁵.

Pagrindinė E. Goldman mintis teigia, kad būtina palaikyti individų ir grupių seksualinę laisvę ir jos plėtojimąsi, vyrų ir moterų santykius, kurių jie nori ar pageidauja. Vėlgi, anot jos, yra privalomas „meilės balsas“⁶, nes „tik stipriausia ir giliausia gyvenimo viltis <...> gali išlaisvinti žmogaus likimą“⁷. Kaip jau buvo minėta, E. Goldman buvo iš Kauno žydų šeimos,

todėl, kalbėdama apie meilę tarp individų, E. Goldman vartoja religinę metaforą, kuomet Mozė ant Sinajaus kalno gavo 10 Dievo įsakymų, kuriuos vėliau perdavė žydų tautai: „Galbūt vieną dieną, vyrai ir moterys prisikels, jie pasieks kalno viršūnę, jie bus dideli ir stiprūs, ir laisvi, jie bus pasirodę gauti, dalyvauti, mėgautis auksiniais meilės spinduliais. Kaip nuostabu, kokia vaizduotė, koks poetas genijus gali bent jau numatyti tokios jėgos potencialą tarp vyrų ir moterų.“⁸

E. Goldman savo tekstuose bando parodyti ryšį tarp kapitalizmo ir seksualumo keliais aspektais. Visų pirma, ji rašė apie Europoje ir Amerikos žemyne kilusius darbininkų, moterų judėjimus, kurie reikalavo politinių teisių. Antra, ji pastebėjo, kad ekonominės ir politinės sistemos progresas nereiškia, jog įvairias mažumas pripažins dauguma. Būtent E. Goldman buvo viena iš pirmųjų, kuri atkreipė dėmesį į homoseksualių asmenų klausimą. Anot jos, į tai reikia žiūrėti per istorijos prizmę – istoriškai mažumos neturėjo savo balso, o procesai, kuomet mažumos nori daugiau teisių kelia iššūkius daugumai.

Kita ryški asmenybė buvo Harvey Milkas. Nors pastarasis savo politinę karjerą pradėjo aštuntajame dešimtmetyje, tačiau su E. Goldman ir A. Berkmanu ji sieja bendra kilmė iš Lietuvos. Kaip jau buvo rašyta, H. Milkas seneliai į JAV atvyko iš Kauno. Gyvendami JAV jie atidarė įvairių prekių parduotuvę Niujorke ir pasikeitė pavardę iš jidiš Milch į Milk. 1951 m. po studijų H. Milkas buvo pasiūstas tarnauti į JAV laivyną ir tarnybos metu dalyvavo Korėjos kare (1950 – 1953). Septintajame dešimtmetyje H. Milkas įsitraukė į spektaklių statymą teatre, kur susidomėjo eksperimentiniais spektakliais, taip pat susipažino su režisieriumi Tomu Ohargonu.

1968 m. H. Milkas su draugu apsigyveno San Franciske, kur vėliau Kastro rajone, kuris buvo LGBT bendruomenės centras šiame mieste, atidarė fotoaparatus parduotuvę. H. Milkas apsisprendė įsitraukti į

³ Alexander Berkman, 1912, Chapter XLIII "Passing the Love of Woman".

□ Emma Goldman, *Victims of Morality and the Failure of Christianity*, [Pamphlet], New York: Mother Earth Publication Association, 1913.

□ Loretta Kensinger, "Speaking with Red Emma: the feminist theory of Emma Goldman" in Weiss, *Feminist Interpretations of Emma Goldman*, University Park, PA: Penn, 2007, 263.

□ Emma Goldman, *The tragedy of women's emancipation*, Mother Earth, Vol. 1, No. 1, 1906, 15

□ Emma Goldman, *Marriage and Love*, [pamphlet], New York, Mother Earth Publication Association, 1911, 12.

□ Goldman, 1911, 15.

politiką dėl kelių priežasčių, visų pirma, dėl Votergeito skandalo, kuris galiausiai lėmė JAV prezidento R. Niksono atsistatydinimą. Visuomenės nusivylimas politikais ir noras padėti bendruomenei lėmė, kad H. Milkas nusprendė iškelti savo kandidatūrą į San Francisko stebėtojų tarybą. Gyvendamas LGBT bendruomenės rajone, jis siekė gauti kuo daugiau šios bendruomenės balsų ir buvo vienas iš pirmųjų politikų, kuris pradėjo kalbėti apie mažumų teises JAV.

Po pirmojo nesėkmingo bandymo vietos rinkimuose H. Milkas tapo matomas San Francisko Kastro rajone, kuriame jis tapo žinomas kaip „Kastro gatvės meras“⁹. Didžiąją kitų metų dalį H. Milkas praleido ruošdamasis kitai rinkimų kampanijai, taip pat padėjo įkurti LGBT bendruomenės asociaciją, kuri buvo viena iš tokių pirmųjų organizacijų Jungtinėse Amerikos Valstijose. Antrą kartą Milkas taip pat nebuvo išrinktas, tačiau jis jau buvo įkūręs San Francisko homoseksualių asmenų susirinkimų klubą, kuris taip pat tapo pirmąja tokio tipo organizacija.

1977 m. H. Milkas vėl kandidatavo į San Francisko tarybą ir buvo išrinktas kaip pirmasis asmuo neslėpęs savo seksualinės orientacijos. H. Milko laimėjimą rinkimuose nulėmė keli faktoriai. Visų pirma, jis pabrėžė, kad vietinė valdžia privalo atsižvelgti į bendruomenės keliamus klausimus, ypač dėl LGBT teisių. Taip pat, kaip jau buvo minėta, H. Milkas daug dirbo LGBT vietinės bendruomenės klausimais. Jis buvo vienas iš pagrindinių iniciatorių siekiant, kad LGBT bendruomenė nebūtų diskriminuojama nuomos klausimu, darbovietėje, taip pat pasisakė, kad policijoje dirbtų LGBT atstovai. H. Milkas kovojo prieš respublikonų pasiūlymą uždrausti LGBT asmenims dirbti mokyklose. 1978 m. lapkričio 7 d. Kalifornijos balsavimo biuletenyje buvo siūloma uždrausti LGBT asmenims dirbti mokyklose, kuomet „darbdavys arba mokyklos administracija gali atleisti mokytoją, mokytojo padėjėją, jeigu yra užsiimama homoseksualia veikla“¹⁰. H. Milkas su bendražygiais pradėjo kampaniją, kad žmonės nebalsuotų už šį pasiūlymą. Jie teigė,

kad kuo daugiau LGBT bendruomenės narių privalo atsiskleisti taip parodydami, kad jie yra visur. Galiausiai balsuotojai parodė, kad nesutinka su pasiūlymu uždrausti homoseksualiems asmenims dirbti mokyklose – 58 proc. balsavo prieš.

1978 m. lapkričio 27 d. H. Milkas ir San Francisko meras G. Moscone buvo nušauti vieno buvusio stebėtojų tarybos nario. Šis pasikėsinimas iššaukė didžiulius protestus visoje JAV. San Franciske įvyko riaušės, buvo padeginėjami policijos automobiliai, o kitą naktį po nužudymo tūkstančiai žmonių išėjo į Kastro gatvę išreikšti savo gedulo. Po mirties H. Milkas tapo LGBT bendruomenės simboliu. Jo vardu buvo pavadintos kelios LGBT organizacijos, mokyklos, taip pat kasmet vyksta H. Milko atminties eitynės San Franciske. 2021 m. jo vardu buvo pavadintas JAV karinis laivas „USNS Harvey Milk“.

Kaip jau minėta, H. Milkas, E. Goldman ir A. Berkmanas buvo kilę iš Lietuvos, tačiau emigravo ir gyveno JAV. Būtent Amerikoje E. Goldman ir A. Berkmanas parašė daugumą savo tekstų, kurie įėjo į politinės minties istoriją, taip pat įsitraukė į besikuriančias organizacijas ir judėjimus, kovojančius už darbininkų, moterų teises. Be to, jie buvo pirmieji, kurie pradėjo rašyti apie homoseksualumą, nes ši tema JAV ir Vakarų Europoje aktuali tapo žymiai vėliau. H. Milko E. Goldman ir A. Berkmano politinė veikla rodo, kad socialinių judėjimų ir asmenų įsitraukimas į LGBT tematiką negali būti traktuojamas vien tik per tautinių valstybių istorijos naratyvą. Tuo pačiu LGBT istorija yra susijusi ne tik su atskiromis kultūromis ar bendruomenėmis, bet taip pat ir vykusiais politiniais procesais XX a. pabaigoje Europoje. Emigrantai iš Rusijos imperijos, tarp kurių buvo E. Goldman, A. Berkmanas ir H. Milkas, įsitraukė į įvairių organizacijų veiklą Jungtinėse Amerikos Valstijose.

LITERATŪRA:

⁹ *Encyclopedia of World Biography, Harvey Milk Biography*, <https://www.notablebiographies.com/Ma-Mo/Milk-Harvey.html>

¹⁰ Taip pat daugiau apie šią iniciatyvą galima skaityti *Primary Source Set: Briggs Initiative, GLBT Historical Society*, <https://www.glbthistory.org/primary-source-set-briggs-initiative>

1. Berkman, Alexander, *Prisoning Memoirs of an Anarchist*, 1912.
2. Balkelis, Tomas, *Opening Gates, to the West: Lithuanian and Jewish Migrations from the Lithuanian Provinces, 1867 – 1914*, in *Ethnicity Studies*, 2010. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, 2020, 41 – 66.
3. *Encyclopedia of World Biography*, *Harvey Milk Biography*, <https://www.notablebiographies.com/Ma-Mo/Milk-Harvey.html>
4. Goldman, Emma, *Victims of Morality and the Failure of Christianity*, [Pamphlet], New York: Mother Earth Publication Association, 1913.
5. Goldman, Emma, *The tragedy of women's emancipation*, Mother Earth, Vol. 1, No. 1, 1906,
6. Goldman, Emma, *Marrage and Love*, [pamphlet], New York, Mother Earth Publication Association, 1911.
7. Kensinger, Lorreta, „Speaking with Red Emma: the feminist theory of Emma Goldman“ in Weiss, *Feminist Interpretations of Emma Goldman*, University Park, PA: Penn, 2007.
8. Primary Source Set: Briggs Initiative, GLBT Historical Society, <https://www.glbthistory.org/primary-source-set-briggs-initiative>

POLITIKOS „PROBLEMA“ LIETUVOJE: POLITIKOS LGBT ATŽVILGIU ISTORINĖ APŽVALGA IKI LIETUVOS ĮSTOJIMO Į EUROPOS SĄJUNGĄ Mindaugas Kluonis

Šiame straipsnyje siekiama aptarti LGBT žmonių egzistavimo „įpolitinimą“ Lietuvoje bei pateikti trumpą ryškiausių su šiuo procesu susijusių bruožų ir įvykių apžvalgą. Aptariamas laikotarpis daugiausia koncentruojasi į 1990–2004 m. periodą, kuomet LGBT žmonių egzistavimas tapo politine problema, tačiau dėl bendro konteksto bendrais bruožais aptariamas ir laikotarpis iki nepriklausomybės, kuomet LGBT žmonių diskriminacijos politinė problematika iš esmės „neegzistavo“.

Seksualumo politizavimas ir reguliavimas, kaip viena iš socialinio reguliavimo sričių, yra žinomas nuo pat žmonijos atsiradimo. Perfrazuojant žymųjį Haroldo Laswello politikos apibrėžimą, seksualumo politiką galima apibrėžti kaip klausimą – kas, kada, kokiomis aplinkybėmis gali: 1) lytiškai santykiauti; 2) prisiimti tam tikras lyties roles ir 3) sudaryti tarpusavio sutartis; 4) naudotis viešąja erdve ir 5) naudotis teisine apsauga. Visų išvardytų aspektų apribojimai buvo nuolatinis politinių darinių rūpestis, dėl kurio susiformuodavo vienas ar kitoks požiūris į seksualumą ir lyties identitetą.

Kalbant apie europinį kontekstą, seksualumo reguliavimui didelį poveikį turėjo romėniškoji teisė ir krikščionybė, kurios, krikščionybei tapus valstybine Romos imperijos religija, persipynė tarpusavyje ir krikščionybės dogmos buvo perkeltos į politinį ir teisinį lygmenį. Istorškai krikščionybės plėtra reiškė ir stiprėjančią seksualumo reguliavimą bei nepakantumą kitokioms nei prokreacinėms (pažymėtina – ne heteroseksualioms, bet prokreacinėms) seksualumo formoms. Sodomija iš pradžių nebuvo siejama išimtinai su vyrų homoseksualumu,

LGBT ŽMONIŲ TAPIMAS

bet pirmiausia ji buvo siejama su tokiomis neprokreacinėmis seksualinėmis praktikomis kaip analinis ar oralinis seksas. Prokreacinio sekso fetišizavimas teisėje ir politikoje iki šiol didžiąja dalimi tebelemia požiūrį į seksualumą bei politiką jo atžvilgiu. Tai atsispindi ir politiniuose debatuose, pavyzdžiui, kai diskutuojama, ar galima leisti tuoktis tos pačios lyties žmonėms.

Seksualumo politika be prokreacinio sekso fetišizavimo iš valstybės pusės dažnai dar turi ir kitą svarbų fetišą – dominuojančios socialinės tvarkos palaikymą. Tai apima ne tik socialinės tvarkos palaikymą lytiniuose santykiuose, bet ir lyties rolėse. Lyties identiteto politika yra ryškiausia šios valstybės funkcijos apraška. Abu šie politikos aspektai – prokreacinės politikos prioritetas ir dominuojančios socialinės tvarkos palaikymas, glaudžiai siejasi ir su leidimu ar draudimu sudaryti tarpusavio sutartis bei leidimu ar draudimu naudotis viešąja erdve.

Iš šių politinio reguliavimo sričių kyla ir atitinkamos viešosios politikos (policies) bei teisinis reguliavimas, kuris apima baudžiamąją, civilinę ir administracinę teisę ne tik kalbant apie teisinio reguliavimo pobūdį, bet taip pat ir jo praktinį taikymą, kuris gali varijuoti nuo totalaus nenormatyvinės seksualumo ir/ar lyties raiškos draudimo ir persekiojimo iki jos teisinės ir politinės apsaugos.

Seksualumo reguliavimo srityje veikia ne tik valstybė ir dominuojančią socialinę tvarką palaikančios visuomenės grupės, bet ir tie individai ir jų grupės, kurių interesams prokreacinio sekso fetišizavimas ir su juo susijusių socialinių normų įtvirtinimas yra žalingas. Šios grupės savo veikla sukuria kontrdiskursą ir siekia pakeisti egzistuojantį status quo sau palankesne linkme. Tai gali apimti tiek asmeninį pasipriešinimą vyraujančioms normoms, tiek organizuotas jų keitimo pastangas.

Tam tikras reiškinys, nors ir būdamas politikos objektas plačiąja prasme (tame tarpe ir seksualumo reguliavimas), gali būti latentinis kaip viešosios politikos objektas. Pavyzdžiui, LGBT žmonių atžvilgiu yra reguliuojama (draudžiama) atlikti tam tikrus veiksmus arba jie socialiai stigmatizuojami, tačiau pats draudimas ir stigmatizavimas nelaikomas problema, suvokiamas kaip „natūrali“ tvarka. Tokioje ikiprobleminėje

fazėje diskriminacijos ir marginalizacijos klausimo nekelia nei valdančiosios institucijos, nei oponuojančios grupės, o patys problemos paliečiami žmonės suformuoja neorganizuotą neartikuliuotą interesų grupę, kuri dėl neorganizuotumo ir interesų raiškos kanalų nebuvimo negali pateikti savo reikalavimų ir siekti pokyčių. Kai interesų raiškos kanalai atsiranda arba susiformuoja išorinis spaudimas ir kai atsiranda pojūtis, kad situaciją galima pakeisti, tuomet interesų grupės pradeda organizuotis ir daryti spaudimą valdžiai keisti esamą padėtį. Toks spaudimas gali būti sėkmingas arba ne, tačiau problema tampa politinė.

Iki pat XIX amžiaus pabaigos seksualinė ir lyties raiškos politika visame pasaulyje buvo daugiausia vienakryptė – dominuojančių socialinių normų primetimas seksualumo srityje iš valstybės ir nevalstybinių veikėjų pusės. Asmeninio pasipriešinimo tokiai politikai, daugiausia besiremiančio reikalaujamo elgesio taisyklių ignoravimu, būta, tačiau platesnis reformistinis LGBT teisių judėjimas pradėjo formuotis XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje, pradedamas seksualinės politikos įprobleminimą, kai pradėti kelti ne tik seksualumo formų ir lyties raiškos dekriminalizavimo, bet ir pilietinių bei socialinių teisių suteikimo klausimai. Jei dekriminalizavimo tendencija atsirado ir tebesitęsia nuo XVIII amžiaus (nuo 1789 m. Prancūzijos revoliucijos ir Napoleono kodekso), tai viešųjų erdvių atsikovojo judėjimas iš esmės pagreitį įgavo nuo 1969 m. Stonewallo riaušių ir 1968 m. studentų revoliucijų, o teisės sudaryti oficialias sutartis, tokias kaip partnerystė ar santuoka reikalavimai pagreitį įgijo tik XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje (tos pačios lyties partnerystė pirmą kartą įteisinta 1989 m. Danijoje, tos pačios lyties santuokos – 2001 m. Nyderlanduose).

Lietuvoje su LGBT tematika susiję politiniai procesai yra iš esmės netyrinėti, ypač iki XXI amžiaus pradžios. Tokį temos apleistumą lemia tiek šaltinių stoka, tiek ilgalaikė nenormatyvinio seksualumo marginalizacija ir kriminalizacija, tiek iki valstybės nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kanalų politinei LGBT bendruomenės raiškai nebuvimas. Kalbant apie tarpukario periodą yra žinoma, kad tos pačios lyties žmonių lytiniai santykiai buvo kriminalizuoti, nors bylų dėl jų nebuvo daug (pavyzdžiui,

Šiaulių teismo archyvuose išlikę du atvejai apie teismo procesus: 1923–1924 m. ir 1939–1940 m.). Taip pat yra išlikusi byla dėl nenormatyvinės lyties raiškos. Nėra ištirta, ar šie reti teismo procesai sukeldavo rimtesnį atgarsį visuomenėje ir tapdavo politinių debatų dalimi. Vertinant iš ankstyvojo XX amžiaus paskutiniojo dešimtmečio periodo tikėtina, kad ne, nes net po 1990 m. atkurtos nepriklausomybės iki pat 2003–2004 m. su LGBT susijusios temos politinėje darbotvarkėje tik fragmentiškai sulaukdavo politinio dėmesio.

Analogiška situacija yra su okupacijų laikotarpiu 1940–1990 m. Diskusijos lytiškumo tema buvo retos, lytiniai santykiai tarp vyrų kriminalizuoti, homoseksualumas ir nenormatyvinė lyties raiška laikoma gydytina. Nors LGBT žmonių rateliai ir susikurdavo, jie buvo skirti labiau socializacijai, nei politikos keitimui ar socialiniam veikimui, nes nebuvo politinės raiškos kanalų. LGBT žmonių dalyvavimas rezistenciniame judėjime prieš sovietinį režimą yra kita netyrinėta politinė tema. Rezistencinis judėjimas, pokaryje susijęs su partizanų veikla, o vėliau su Katalikų Bažnyčia, politinių klausimų dėl homoseksualių žmonių persekiojimo nekėlė. Jų kėlimas neatsispindi ir Lietuvos Helsinkio grupės veikloje. Nors homoseksualių asmenų rezistenciniame judėjime buvo, tačiau jie savo lytinę orientaciją slėpė ir su LGBT situacija susijusius klausimus kelti sovietiniu laikotarpiu vengė. Pažymėtina, kad vėliau kai kurie buvusios Helsinkio grupės nariai (Tomas Venclova) prisidėjo prie žmogaus teisės palankaus diskurso formavimo, pasisakė prieš 2009 m. priimtą prieš LGBT žmones nukreiptą Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio įstatymo priėmimą. Kitą vertus, 1989 m. buvusių Helsinkio grupės narių įkurta Lietuvos žmogaus teisių asociacija yra tapusi viena iš homofobišką diskursą skleidžiančių organizacijų, kurios veikloje dalyvauja homofobinių nuostatų skleidimu pasižymintys asmenys, pavyzdžiui, Vytautas Budnikas, Kazimieras Uoka ir kiti. Su Katalikų Bažnyčia susiję disidentai (Sigitas Tamkevičius, Alfonsas Svarinskas) nepriklausomybės laikotarpiu pasižymėjo skleiddami neapykantą LGBT žmonėms, palaikydami tą patį sovietinį diskursą. Apibendrinant galima teigti, kad dauguma disidentų LGBT žmonių

atžvilgiu laikėsi tokio paties požiūrio, kaip ir sovietų valdžia, o kitokį požiūrį turėję disidentai laikėsi tylėjimo pozicijos. Atsižvelgtina ir į XX amžiaus 8 dešimtmetį vyravusį kontekstą, kad pats LGBT judėjimas už galimybes veikti viešose erdvėse, naudotis įstatymų apsauga prasidėjo tik su 1968–1969 m. studentų revoliucijomis ir socialiniais judėjimais, kurių poveikis Sovietų Sąjungoje buvo menkas dėl valdžios vykdomo informacijos iš Vakarų slopinimo.

Sovietiniu laikotarpiu su LGBT žmonėmis susiję klausimai iš valdžios pusės taip pat buvo mažai keliami, nors nuolat buvo nuteistų asmenų pagal LTSR BK 122 straipsnį. Retais atvejais sovietinė spauda mėgindavo disidentus apkaltinti „jaunimo tvirkinimu“ (pavyzdžiui, „Tiesa“ 1978 m.), tačiau į platesnio mąsto persekiojimus dėl lytiškumo tai nevirsdavo. Sovietinio laikotarpio leidiniai homoseksualumą, taip pat nenormatyvinę lyties raišką apibrėždavo kaip „lytinį iškrypimą“. Vis dėlto LGBT asmenų persekiojimo, kaip visuomenės mobilizacijos formos, sovietinis režimas nenaudojo, tokie bandymai buvo pavieniai, labiau proginiai dėl susiklostančių aplinkybių. Kriminalizavimas sovietinės valdžios buvo naudojamas ne tiek realiam persekiojimui, bet kaip šantažo priemonė siekiant kontroliuoti homoseksualius žmones, priversti juos paklusti valdžiai grasinant įkalimu bei paviešinimu ar priverstiniu gydymu.

Pavyzdžiui, vieno LGL vadovų Vladimiro Simonko teigimu: „Nereikėtų pamiršti, kad Lietuvos okupacijos laikotarpiu milicijoje buvo sudaromi homoseksualių vyrų sąrašai, kurie buvo naudojami šių žmonių šantažui. Homoseksualūs vyrai taip pat buvo „gydomi“ psichiatrinėse ligoninėse. Šis socialinis paveldas persikėlė ir į nepriklausomos Lietuvos gyvenimą, nes ilgą laiką LGBT žmonių persekiojimas Lietuvoje buvo norma“¹.

Šis kriminalizavimo aspektas, kaip LGBT žmonių kontrolės priemonė, iki šiol plačiai naudojamas autoritarinių diktatūrų, kai „nematoma“ galiojančius diskriminacinius įstatymus pažeidžiančio

¹ V. Simonko: *Pirmieji LGBT aktyvistai Lietuvoje už atvirumą sumokėjo skaudžią kainą*, 15min.lt, 2019-08-29. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/v-simonko-pirmieji-lgbt-aktyvistai-lietuvoje-uz-atviruma-sumokejo-skaudzia-kaina-56-1194854>

122 straipsnio 2 dalį ir neskelbti apie šiuos siūlymus spaudoje, kad nesukelti neigiamos reakcijos. Tačiau į 1991 m. gruodžio mėn. pateiktą Baudžiamojo kodekso keitimo projektą pasiūlymai nebuvo įtraukti. Tai vienas pirmųjų fiksuotų LGBT aktyvizmo epizodų Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo.

Dekriminalizavimo procesą paskatino integracija į Vakarų struktūras. Lytinių santykių tarp vyrų dekriminalizavimas, kaip viena iš prisijungimo prie Europos Tarybos sąlygų, 1993 m. nesukėlė jokių ryškesnių politinių debatų ir buvo išspręsta iš esmės užkulisinėmis derybomis įtraukiant šią Baudžiamojo kodekso pataisą tarp kitų pataisų. Svarstant pakeitimus Seime nebuvo sulaukta nė vieno klausimo dėl šio pakeitimo. Vienintelis ryškesnis pasisakymas šia tema buvo tuometinio Prezidento Algirdo Brazausko pasisakymas interviu, kad klausimas dėl homoseksualių žmonių teisių jam buvo pats nemaloniausias Europos Taryboje³. Dekriminalizavimas buvo sąlygotas išorinio spaudimo, po jo išliko diskriminacinė 122 straipsnio 2 dalies nuostata, kuri nustatė skirtingą amžių sutikimui lytiniais santykiams ir atskirą bausmę už lytinius santykius tarp vyrų.

Šalia atsiradusio naktinio LGBT gyvenimo prasidėjo ir politinė LGBT bendruomenės organizacija. 1993 m. gruodžio 3 d. buvo įkurta Lietuvos gėjų lyga, kuri vėliau persivadino Nacionaline LGBT teisių organizacija LGL. Organizacija siekė atstovauti LGBT žmonių interesams politiniu lygmeniu, įtvirtinti LGBT asmenų lygybę teisės aktuose. Ši asociacija leido žurnalą „Amsterdamas“, kuriame skelbė apie LGBT naujienas. Žurnalas vadinosi taip pat, kaip ir pirmasis LGBT skirtas klubas Vilniuje. Taip pat 1993 m. Stasio Dimbelio pastangomis pradėtas leisti LGBT žmonėms skirtas žurnalas „Naglis“. 1995 m. susikūrė tinklalapis gayline.lt kuris tapo forumu LGBT žmonių bendravimui. 1994 m. Palangoje vyko Tarptautinės gėjų ir lesbiečių asociacijos „ILGA“ konferencija.

1997 m. lapkritį Vilniaus Katedroje buvo inscenuota tos pačios

lyties žmonių santuokos ceremonija, kurios metu du vyrai apsikaitė žiedais. Šia akcija norėta pademonstruoti tos pačios lyties santykių įteisavimo poreikį⁴.

1999 m. stiprų atgarsį sukėlė populiarus Kauno kunigo Ričardo Mikutavičiaus nužudymas. Žiniasklaida ypač akcentavo, kad nužudymą organizavo homoseksualus asmuo. 2001 m. atgarsį sukėlė Vilniaus gėjų klubo savininko Aleksejaus Terentjevo areštas, susijęs su narkotikų platinimu, ir tuometinio Narkotikų kontrolės valdybos vyresniojo komisaro Algio Kvainicko pareiškimas, kad jis išsodins visus „pedikus“⁵. Kadangi A. Terentjevas tuo metu buvo vienas žinomiausių LGBT asmenų Lietuvoje, šis areštas ir po jo sekę pareiškimai buvo vertinami kaip politiškai motyvuoti siekiant bauginti LGBT bendruomenę.

LGBT žmogaus teisių atžvilgiu politinis diskursas išliko žeminantis ir pasityčiojantis. Pavyzdžiui, 1992 m. buvo siūloma nustatyti kuo aukštesnį Seimo rinkimų praeinamumo barjerą, kad neatsirastų „seksualinių mažumų partijų“⁶, 1994 m. Andrius Kubilius pasiūlė priimti homoseksualizmo kontrolės įstatymą, kad apriboti AIDS plitimą⁷, ragino nedaryti išimčių rinkimuose tautinėms mažumoms, nes tada reikėtų įrašyti ir seksualinės mažumas⁸, o Algimantas Salamakinas teigė, kad seksualinėms mažumoms neleidžiama kandidatuoti savivaldybių tarybų rinkimuose, todėl partijoms negresia išmirimas nuo AIDS⁹. 1995 m. Seimo narys Algirdas Endriukaitis reikalavo nederinti Lietuvos įstatymų su Europos Sąjungos teisės aktais, kad

⁴ Mindaugas Jackevičius, *Žvilgsnis į istoriją: arkikatedroje jau įvyko gėjų „vestuvės“*, Delfi.lt, 2013-07-31. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/zvilgsnis-i-istorija-arkikatedroje-jau-ivyko-geju-vestuves.d?id=61971409>

⁵ Gintaras Grigaliūnas, *Lietuvos gėjai kovoja už savo teises ar už privilegijas?*, „VL Vakarų žinios“, 2021-12-15.

⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. liepos 9 d. 160 posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.251660?positionInSearchResults=206&searchModelUID=34fcd7d9-641c-4232-b41b-8a48301f49f2>

⁷ Lietuvos Respublikos Seimas, 1994 m. gegužės 10 d. 25-ojo Seimo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.238737?positionInSearchResults=78&searchModelUID=42a95a28-5be2-4f3b-bd5f-f81c795b358c>

⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. gegužės 31 d. 38 Seimo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.238803?positionInSearchResults=200&searchModelUID=34fcd7d9-641c-4232-b41b-8a48301f49f2>

³ Mindaugas Jackevičius, *Homoseksualai švenčia: 20 metų, kai už vyro lytinį santykiavimą su vyru nebaudžiama*, Delfi.lt, 2013-07-02. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/homoseksualai-svencia-20-metu-kai-uz-vyru-lytini-santykiavima-su-vyru-nebaudziama.d?id=61717645>

nereikėtų įteisinti homoseksualinių santuokų¹⁰ (apie tai prabildamas prieš 6 metus iki to laiko, kai pirmą kartą buvo įteisintos tos pačios lyties santuokos). Analogiškai, 2003 m. reaguodama į teisingumo ministro V. Markevičiaus ir profesoriaus Valentino Mikelėno teiginį, kad LGBT žmonėms laimėjus bylas Europos Žmogaus Teisių Teisme gali tekti koreguoti Lietuvos įstatymus, Seimo narė Rasa Juknevičienė teigė, kad tai yra „pati baisiausia agitacija, kokia tik gali būti, prieš Europos Sąjungą“¹¹. Nuo 2003 m. gąsdinimai „homoseksualistų santuokomis“ ir sąlygų joms sudaryti įžvelgimas įvairiuose įstatymuose tapo nuolatine Tėvynės sąjungos lyderių, ypač A. Kubiliaus, J. Razmos diskurso dalimi.

Ankstyvas buvo ir homoseksualumo siejimas su komunizmu ar bolševizmu, kaip propagandinių homofobiškų klišių dalis. 1996 m. „Veide“ buvo išspausdintas straipsnis „Alkoholizmas, homoseksualizmas ir komunizmas“, o arkikatedroje inscenuotas gėjų vestuvės su neobolševizmo invazija siekiant „sunaikinti Lietuvą“ Seimo tribūnoje 1998 m. siejo buvęs „Algimanto“ partizanų apygardos vadas Jonas Kadžionis¹². Šis diskursas buvo nuolat naudojamas ir vėliau.

Gana anksti atsirado ir reikalavimai nekalbėti apie homoseksualius žmones lytinio ugdymo programose bei gąsdinimai, kad lytinis švietimas reiškia vaikų mokymą masturbuotis. Tokio pobūdžio klausimai buvo užduodami Seime jau 2003 m.¹³ ir jau tuo metu minima, kad lytiškumo ugdymui įtaką darys Vyskupų konferencija.

2001 m. pabaigoje kaunietis Saulius Germanavičius, vienas iš Kauno

apskrities seksualinės lygybės asociacijos (KASPO) įkūrėjų, iškėlė homoseksualių žmonių tarnavimo kariuomenėje ir galimo homofobinio smurto kariuomenėje problemas. Seimo Žmogaus teisių komiteto pirmininkas Gediminas Dalinkevičius tuo metu teigė, kad turėtų būti sukurta alternatyvios karinės tarnybos sistema, tuo tarpu Seimo narys Stanislovas Buškevičius ragino uždrausti homoseksualiems žmonėms tarnauti kariuomenėje, tačiau šie pasvarstymai nevirto įstatymų leidybos iniciatyvomis¹⁴. Tai vienas pirmųjų aktyviai viešojoje erdvėje svarstytų konkrečių klausimų, susijusių su LGBT žmonių diskriminavimu.

Svarbų vaidmenį siekiant pagerinti LGBT žmonių padėtį Lietuvoje suvaidino ir išorės spaudimas. 1993 m. lytinių santykių tarp vyrų dekriminalizavimą paskatino siekis įstoti į Europos Tarybą. 1999 m. didelį atgarsį sukėlė homoseksualaus Australijos ambasadoriaus Stephan Brady paskyrimas Lietuvai. 1999 m. balandį užsienio reikalų ministras Algirdas Saudargas, Seime paklaustas Petro Gražulio, kodėl Lietuva leido homoseksualiam asmeniui būti paskirtu ambasadoriumi Lietuvai, teisinosi, kad apie ambasadoriaus homoseksualumą nežinojęs, o Seimo narys Algirdas Patackas Australijos ambasadorių vadino iškrypėliu, ragino jį visur boikotuoti¹⁵. Tačiau Lietuvos politikams buvo keliami klausimai dėl LGBT žmonių padėties, o nenoras apsunkinti eurointegracinių procesų prisidėjo prie homofobinių įstatymų leidybos iniciatyvų neatsiradimo 1990–2003 m.

Politinis bandymas išnaudoti homofobines visuomenės nuostatas buvo galima užfiksuoti ir 1999 m. siekiant diskredituoti Vakarų investicijas. „Respublikos“ dienraštyje buvo minima, kad neva kompanijos „Williams“ konsultantams buvo apmokamos laisvo elgesio merginos ir „net vaikinai“. 2000 m. leidinys „Vakaro žinios“ išspausdino straipsnį

⁹ Lietuvos Respublikos Seimas, 1994 m. gegužės 19 d. 32 Seimo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.238797?positionInSearchResults=201&searchModelUID=34fcd7d9-641c-4232-b41b-8a48301f49f2>

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimas, 1995 m. lapkričio 30 d. 38-ojo Seimo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.240193?positionInSearchResults=77&searchModelUID=42a95a28-5be2-4f3b-bd5f-f81c795b358c>

¹¹ Lietuvos Respublikos Seimas, 2003 m. sausio 23 d. 56 (323) Seimo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.200633?positionInSearchResults=73&searchModelUID=42a95a28-5be2-4f3b-bd5f-f81c795b358c>

¹² Lietuvos Respublikos Seimas, 1998 m. gegužės 22 d. 38 (201) iškilmingo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.57083?positionInSearchResults=1&searchModelUID=025f26a2-e43a-4b03-830f-a9f802a96d7c>

¹³ Lietuvos Respublikos Seimas, 2003 m. birželio 12 d. 44 (390) posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.212901?positionInSearchResults=70&searchModelUID=42a95a28-5be2-4f3b-bd5f-f81c795b358c>

¹⁴ Jurga Tvaskienė. Homoseksualistai Lietuvos kariuomenėje?, „Lietuvos žinios“, 2001-12-11. <https://www.delfi.lt/archive/homoseksualistai-lietuvas-kariuomeneje.d?id=651728>

¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimas, 1999 m. balandžio 8 d. 16 (313) Seimo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.77931?positionInSearchResults=38&searchModelUID=34fcd7d9-641c-4232-b41b-8a48301f49f2>

ciklą „Juos vadina gėjais“, kuriame siekė išviešinti žinomų žmonių tikrą ar tariamą lytinę orientaciją. Savo apogėjų bandymai manipuluoti visuomene pasitelkiant homofobijos kortą pasiekė Prezidento Rolando Pakso apkaltos metu 2003–2004 m., kuomet R. Paksą palaikantis dienraštis „Respublika“ bandė apšaukti homoseksualiais prieš R. Paksą nusiteikusius politikus, išspausdino homofobiškų ir antisemitinių straipsnių ciklą „Jie valdo pasaulį“, iliustruotą žydo ir gėjaus laikančių žemės rutulį karikatūra. Nuo šio laikotarpio homofobijos kurstymas tapo nuolatiniu „Respublikos“ leidinių grupės bruožu.

Kitą vertus, vykstant diskusijoms dėl Europos Sąjungos Konstitucijos projekto 2003 m. gegužę, Seimo narė Birutė Vėsaitė atkreipė dėmesį, kad Bažnyčios įtakos plėtimas kelia grėsmę homoseksualių žmonių lygiateisiškumui¹⁶, o Seimo narys Algirdas Sysas svarstant socialinės paramos įstatymus siūlė neapsimesti, kad Lietuvoje nėra vienos lyties šeimų¹⁷. Prieštaravimų dėl visiško Baudžiamojo kodekso 122 straipsnio panaikinimo nekilo nei 2000 m. priimant naują Baudžiamąjį kodeksą, nei 2003 m. įtraukiant lytinę orientaciją į priimamą Lygių galimybių įstatymą.

Nors Lietuvos politinių partijų programose Valstybinės šeimos koncepcijos nuostatas primenančių nuostatų pasirodė dar 2000 m. Seimo rinkimuose (pavyzdžiui, Lietuvos krikščionių demokratų partijos programoje), bet jos nebuvo plėtojamos ir perkeliamos į įstatymų leidybos sferą. Tuo pačiu nebuvo teikiamos ir homofobinės įstatymų iniciatyvos. Tačiau jau 2004 m. Tėvynės sąjungos rinkimų programoje iš esmės yra sutalpinta visa vėlesnė Valstybinė šeimos politikos koncepcija, teikiami diskriminaciniai siūlymai nesusituokusių žmonių atžvilgiu. Būtent artėjant Lietuvos narystei Europos Sąjungoje 2003–2004 m. įvyksta lūžis, kai LGBT tema tampa politinės kovos lauku Lietuvoje

ir pradeda formuotis didžioji 2004–2014 metų politinės homofobijos banga, kurios metu atsiranda siekis nubraukti beveik visus pasiekimus LGBT teisių srityje, pasiektus dėl integracijos į Europos Sąjungą. Tuo metu atsiranda ir Konstitucijos keitimo siūlymai dėl šeimos sampratos, „homoseksualumo propagandos“ draudimo iniciatyvos, siūlymai išimti lytinę orientaciją iš Lygių galimybių įstatymo, prasideda mitingai prieš „Pride“ (pirmasis įvyko 2005 m. Vilniuje), neapykantos kampanijos žiniasklaidoje. Tuo pat metu prasideda ir Seimo narių organizuojamos garsių neapykantos skleidėjų iš Jungtinių Amerikos Valstijų (Scott Lively, Paul Cameron) kelionės į Lietuvą.

Tuo pat metu, būtent po įstojimo į Europos Sąjungą, pradeda konsoliduotis LGBT bendruomenės aktyvizmas, fragmentinės iniciatyvas keičia siekis išnaudoti įstatymų (ypač 2000 m. priimto ir 2003 m. įsigaliojusio naujo Baudžiamojo kodekso ir 2003 m. priimto Lygių galimybių įstatymo) suteiktas garantijas, tokias kaip neapykantos kalbos draudimas, diskriminavimo draudimas. Savo veiklą suaktyvina Lietuvos gėjų lyga (LGL), įsikuria Tolerantiško jaunimo asociacija, pradedamos politinio švietimo kampanijos puslapyje gayline.lt.

Apibendrinant periodą iki 2004 m. gegužės 1 d. galima išskirti du pagrindinius LGBT bendruomenės organizavimosi ir istorijos Lietuvoje laikotarpius, kuriuos padalija 1990 m. kovo 11 d. paskelbtas Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas ir prasidėjusi Lietuvos integracija į Vakarų pasaulio struktūras. Iki 1990 m. rašytiniai šaltiniai apie LGBT gyvenimą yra reti, ši tema yra laikoma tabu, homoseksualūs žmonės persekiojami tiek per lytinių santykių tarp vyrų kriminalizavimą, tiek siekiant juos išgydyti. LGBT tema yra visiškai marginalizuota ir politikoje homoseksualumas laikomas neprobleminiu klausimu, nes vyrauja konsensusas, kad LGBT žmonės neturi jokių teisių ir jie patys nekelia artikuliuotų politinių reikalavimų. LGBT žmonių problemų „nemato“ nei valdžia, nei opozicija. Politinė rezistencija vyksta nebent individualiame lygmenyje.

1990–2004 m. laikytini sparčios pažangos ir LGBT politinio judėjimo Lietuvoje susiformavimo laikotarpiu. Šiuo metu dėl integracijos į Europos

¹⁶ Lietuvos Respublikos Seimas, 2003 m. gegužės 29 d. 37 (383) Seimo posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.211919?positionInSearchResults=71&searchModel=delUUID=42a95a28-5be2-4f3b-bd5f-f81c795b358c>

¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimas, 2003 m. liepos 1 d. 54 (400) posėdžio stenograma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.214626?positionInSearchResults=69&searchModel=delUUID=42a95a28-5be2-4f3b-bd5f-f81c795b358c>

[illegible]

struktūras suformuojama visa šiuo metu galiojanti teisinė LGBT žmonių apsaugos sistema: įvyksta dekriminalizacija, skirtingo konsensuso amžiaus panaikinimas heteroseksualiems ir homoseksualiems santykiams, kriminalizuojama neapykantos kalba ir neapykantos nusikaltimai dėl lytinės orientacijos, uždraudžiama diskriminacija dėl lytinės orientacijos. Tiesa, lyties identiteto pripažinimo srityje situacija taip sparčiai nekinta. Tačiau visi šie teisiniai pakeitimai priimami be didesnių diskusijų.

Taip pat šiuo laikotarpiu prasideda politinis aktyvizmas, susikuria pirmosios LGBT žmonių organizacijos, išeina pirmieji leidiniai skirti LGBT bendruomenei („Adonis“, „Naglis“, „Amsterdamas“), pradedami kelti klausimai dėl lytinių santykių tarp vyrų dekriminlizavimo, homoseksualių žmonių patiriamo smurto visuomenėje ir kariuomenėje, diskriminacijos.

Laikotarpio pradžia (1990–2000 m.) būdingas stiprus homoseksualumo asocijavimas su AIDS plitimu, tačiau vėliau ši tema išblėsta. Žiniasklaida iki 2000 m. homoseksualumo temas dažniausiai pateikia kaip pikantiškas naujienas, susijusias su slaptu pasauliu, nusikaltimais, vyrauja skandalizuotas ir kriminalizuotas vaizdavimas, tačiau po 2000 m. „Vakaro žinių“ straipsnių ciklo „Jūs vadina gėjais“, 2001–2004 m. vykstančių pasaulinio lygio debatų LGBT tema (tos pačios lyties santuokų legalizavimas Olandijoje, masiniai referendumai dėl jų uždraudimo JAV, kaip George W. Busho perrinkimo kampanijos dalis, pirmieji pasiūlymai priimti rezoliucijas dėl LGBT teisių JTO, Europos Parlamento nesutikimas skirti į Europos Komisiją homofobiško italų politikos Rocco Buttiglione) skatina žiniasklaidą keisti poziciją ir perkelti LGBT temą iš „pikantiškų“ naujienų į „rimtasias“.

Tuo pačiu pradedamos bandyti ir politinės technologijos siekiant eksploatuoti homofobiją kaip politikos įrankį (pirmiausia siejamos su Rusijos politinių technologijų bendrovėmis, tokiomis kaip patarinėjusios Rolandui Paksui apkaltos metu, tačiau greitai sėkmingai perimtos Tėvynės Sąjungos ir kitų politikų, kurie pradėjo kviesti amerikiečių ir europiečių homofobus), tačiau jos plačiai nenaudotos iki įstojimo į Europos Sąjungą, vengiant pakenkti stojimo procesui.

1990–2003 m. laikotarpį galima laikyti slopinamos homofobijos ir priverstinės pažangos laiku, kai integracijos į Europą siekis užslopino atvirą homofobiją ir sukūrė sąlygas teisinei pažangai. Įstojus į ES šis slopinimas baigėsi ir kitą dešimtmetį homofobija liejosi laisvai, tačiau jai atsvarą sudarė jau suformuota teisinė sistema, narystės ES sukurti apribojimai, sustiprėjusios LGBT organizacijos ir kaip reakcija į homofobijos bangą išaugęs aktyvizmas, Vakarų valstybių keliama LGBT žmogaus teisių užtikrinimo klausimai. Šių veiksmų dėka 1990–2004 m. pasiekta pažanga nebuvo sunaikinta.

MANĖS TEN NEBUVO ARBA LGBT+ PATIRTYS SOVIETMEČIU

Ieva Beliukevičiūtė

Kaip jautėsi ir kuo gyveno nebeteroseksualūs asmenys sovietmečiu? Tokį klausimą išsikėlėme 2019 m. kartu su Modesta Ambrazaityte, studijuodamos trečiame kurse Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute. Ieškoti atsakymo ir imtis tyrimo paskatino tuo metu studijuotas sovietinių ir posovietinių visuomenių antropologijos kursas. Jo metu nagrinėjome sovietinį ir pereinamąjį laikotarpius Lietuvoje bei kitose posovietinėse šalyse. Tuomet itin sudomino antisisteminis / nesisteminis ir pagrindinių grupių tinklų Lietuvoje analizė – kaip iš pažiūros nesusiję socialiniai ir kultūriniai judėjimai apjungė žmones, trokštančius laisvės, ir virto sistema keičiančiu Sąjūdžiu. Tačiau analizuojant sovietmečio laikotarpį pasigendama LGBT bendruomenės istoriją ir vaidmens, juo labiau, kad sovietmečiu homoseksualūs santykiai buvo laikomi nusikaltimu ir baudžiami. Ši tyla pateisintų tokius klausimus, kaip: ar jie netroško laisvės, ar jų tuo metu nebuvo?

Savo istorijomis ir atsiminimais sovietmečio bei pereinamuoju, ankstyvos nepriklausomybės laikotarpiu, anonimiškai su mumis pasidalino 1954-ųjų gimimo homoseksualus vyras, 1964 metais gimusi transmoteris ir 1954 gimęs biseksualus vyras.

Kiekvieno informanto patirtis pasirodė unikali, o jų atvirumas nustebino. Imdamos interviu stengėmės ne tik surinkti faktinę informaciją apie tokias tuometines realijas kaip socialinis gyvenimas, informacijos apie LGBT+ gavimo būdai, laisvalaikio leidimas, bet buvo svarbu suprasti ir jų savijautą, savivoką bei santykį su visuomene sovietmečiu, taip pat ir laisvoje Lietuvoje. Tyrimo taipogi siekėme išsiaiškinti informantų santykį su santvarka, asmeninius apmąstymus, psichologinę būseną, santykį su religija, šeima ir bendruomene.

Svarbu paminėti, kad tyrimo apimtis yra nedidelė, o unikalios patirtys

nepretenduoja daryti išvadų apie bendrą LGBT+ vaizdą sovietmečiu. Tai tik bandymas, vedamas didelio smalsumo, užčiuopti tam tikrus vaizdo fragmentus.

PAŽINIMAS

„Suvokiau, kad va toksai aš esu vienintelis. Vienintelis mieste, vienintelis mokykloje, vienintelis gatvėje, vienintelis Lietuvoje, vienintelis pasaulyje, vienintelis kosmose.”

Pirmojo kalbinto homoseksualaus vyro patirtis savo įvykių raida galėtų priminti tobulą pasaką arba filmo veikėjo asmeninį vystymąsi. Tačiau tai – realus gyvenimas. Einant į pokalbį, kaip svarbiausias pirmasis klausimas galvoje sukosi – jeigu nebuvo šaltinių, jeigu buvo nesaugu būti atvirai homoseksualiu, kaip pavyko suvokti, kad būtent toks esi tu?

Pašnekovo atsiminimas šia tema – dar vaikystėje įvykęs susidūrimas su žodžiu, kuriuo ir šiais laikais siekiama pažeminti gėjus, tai – p*daras. Jis teigė, kad būdamas pradinėje mokykloje mėgdavo klausti savo vyresnio studento brolio tarptautinių žodžių reikšmių.

„Aš jo klausiu:

- Broli, ką reiškia žodis p*daras?

- Tai yra pi*dukas, kuriam reikia duoti į snukį.”

Pasak pašnekovo, tuo metu su savimi jis to visiškai nesiejo, tačiau jau būdamas universitete, suprato, kad tai yra žodis, kuris jį priverčia pasijauti nejaukiai, nesaugiu ir pažeidžiamu, nes tai – apie jį – „iš konteksto supratau, kad esu pi*dukas, kuriam reikia duoti į snukį”.

Susidūrimas su homoseksualumo terminu įvyko Kauno centriniame knygyne, atsivertus vieną medicininę knygą. Joje buvo lieso vyro iliustracija su rusišku prierašu: „Pacientas, sergantis homoseksualumu”. Pavaizduotas vyras buvo nuogas, pagyvenęs, o jo akys uždengtos juoda juostele. Tiesa, pašnekovą tuomet šokiravo ne faktas, kad tai pristatoma kaip liga, nes „ligos” su savimi nesusiejo, bet pati iliustracija.

Apie potraukį vyrams, nors ir nepamena kada tiksliai, bet suprato pakankamai anksti. Vyras bendravo su mergaitėmis, eidavo į diskotekas ir

šokdavo su jomis, tačiau mintys apie seksualumą su moterimis niekada nebuvo atėjusios. Tuo metu mokykloje žavėjo būtent mokytojai vyrai.

Pašnekovas teigė neprisimenantis, kad būtų girdėjęs mokykloje ką nors apie homoseksualius žmones. Pasakojo, kad jis tuo metu buvo labai uždaras vienišius. Manė, kad toks yra vienintelis net kosmose.

Pirmoji pažintis su homoseksualiu žmogumi įvyko, kai jam buvo apie 14 metų. Tuo metu vykusią Joninių šventę pašnekovas nusprendė palikti anksčiau, kad susidurtų su mokytoju, kuriuo žavėjosi. Žinodamas, koku maršrutu mokytojas eina namo, pašnekovas jo laukė, o sulaukęs nutarė pasisiūlyti jį palydėti namo. Tą vakarą liko nakvoti mokytojo namuose. Nors jis ir buvo paguldytas į atskirą lovą namuose, vėliau įsiliūkino miegoti kartu.

Nepamenu, ką mes ten darėme, bet atsimenu, kad man išsprogo visos akys, visas protas ir aš jam sakau – „tai jūs irgi?..”

Mokytojas į klausimą neatsakė, be to, jis turėjo šeimą. Mokytojo lovoje užmigęs pašnekovas galiausiai ryte nubudo vienas namuose. „Išėjau su tuo jausmu, kad „aha, dabar apie mane visi sužinos <...> ir rodys pirštais, kad esu kitoks”. Pašnekovas teigia supratęs, kad peržengė ribas, nes iš mokytojo jokių užuominų ar ženklų nebuvo.

Visgi, sulaukus 17, pašnekovo gyvenimas pradėjo keistis – viena pažintis atvėrė, kad yra vietų, kur gyvenimas tiesiog „verda”. „Sužinojau, kad Kaune, Vytauto parke, renkasi tokie žmonės kaip aš <...> Tuo metu, mano pasaulis išsiplėtė ir supratau, kad esu toli gražu ne vienas.”

Tačiau parkas nebuvo pati saugiausia vieta susitikimams. Pašnekovas prisimena chuliganus, užsukančius ten, į parką, kurie apsimedavo homoseksualiais. Suvilioję kitus vaikus, chuliganai juos galiausiai sumušdavo, apiplėšdavo. Tai buvo garsi vieta, tad bijodavai ir to, kad gali praeiti koks pažįstamas, o atpažinęs suprasti, kad esi vienas jų. Tuo metu, vakarus saugiau buvo leisti su kompanija uždarame bute, kur žmonės jausdavosi „saugūs, savimi, lygūs su lygiais ir pamiršdavai pasaulį, tą visa slogų pasaulį ir žinodavai, kad už kažkiek laiko kažkas kitas pakvies į vakarėlį, todėl laukdavai”.

Vienas kvietimas pašnekovui buvo lemtingas. Tą dieną iš matematikos egzamino gavęs 2, per savo 18-ąjį gimtadienį, nusprendė nueiti pas į svečius pakvietusį vyrą. Po ilgų diskusijų „aš prieinu prie lango ir žiūriu į saulėlydį <...>, tik pajaučiau jo rankas ant savo pečių... nu ir va, prasidėjo gyvenimas!“. Pašnekovas su minėtu vyru kartu jau beveik 50 metų.

ATVIRUMAS SAU

„Kilo noras matuotis rūbus iš mamos spintos, patyliukais, ir akivaizdžiai tuo metu niekas netiko.“

Kai dar ir šiandien didesnė visuomenės dalis negatyviai vertina neheteroseksualius asmenis, transseksualūs asmenys apskritai yra tabu. Apie gyvenimą dviejose skirtingose santvarkose ir kalbėjome su kita pašnekove.

Pašnekovė užaugo tremtinio lietuvio tėvo ir rusės mamos šeimoje. Save prisimena kaip uždara vaiką. Teigė, kad su vietiniais vaikiniais bendrauti buvo sunku, nes pastarieji – chuliganai, o norint pritapti ar bent būti saugiam, privalėjai priklausyti gaujai arba turėti joje draugų. Mokykloje taip pat būdavo populiari užsipulti silpnesnius, bet didesnių patyčių nesulaukė, nes mokėjo pakovoti už save, teko dalyvauti ir muštynėse. Mano, kad asmeninį uždaramą taip pat galima sieti ir su identiteto problema.

„Tais laikais jokios informacijos nebuvo, o kas neatitinka rėmų – yra iškrypimai. Pagalvojau, kad pas mane kažkas negerai. Jei būtų sužinoję, būtų uždarę į psichiatrinę.“ Apie savo būseną pašnekovė informacijos bandė ieškoti įvairiose knygose, ypač medicininėse, tačiau nesėkmingai. Kad yra moteris, suprato labai vėlai.

Nežinodamas, negali suprasti daug dalykų – „gali tik sugalvoti pagal informaciją, kurią turi“. Pokalbio metu, pašnekovė prisiminė J. Zalyčio knygą „Meilės vardu“. Pasak pašnekovės, tokios knygos turi gniuždantį poveikį – „pagalvoji – viskas žlugo, belieka tai užbaigti“. Tuo metu populiariose lytinio švietimo knygose tinkamos informacijos rasti negalėjo, o esamas turinys tik gniuždė iš vidaus ir menkino.

Pašnekovei atmintyje įstrigo įvykis, kai apie 1983 m. dainininkas Boy

George itin šokiravo publiką, išėjęs dainuoti į sceną persirengęs mergina. Dainininko poelgis šokiravo ir Europą, ir Ameriką, todėl pašnekovė mano, kad nepriklausomai nuo santvarkos, požiūris į transeksualus ar transvestitus buvo panašus – „bendra problema, toks laikmetis“.

Vienas pirmųjų susidūrimų su informacija, kurios labai ieškojo, nors ir nežinodama, ko tiksliai ieško, įvyko mokykloje. Per pamoką mokytoja paminėjo, kad vokiečiai darydavo eksperimentus, kurių metu bandydavo vyrus paversti moterimis. Ši informacija pašnekovei labai įstrigo ir ji pradėjo ieškoti, kur galėtų daugiau sužinoti, tačiau paieškos buvo nesėkmingos.

Dar jaunystėje, pašnekovė mėgdavo persirengti mamos rūbais. Su lyties normomis teko susidurti ir kitur. Baigusi universitetą dirbo policijoje, bet ištvėrė vos metus, nes toje aplinkoje klestėjo itin stiprus mačizmas.

1990 m. susituokė su žmona, tačiau vėliau santuoka subyrėjo, nors teigė, kad dėl santuokos tikrai nesigailinti. „Tokia mintis buvo – reikalinga santuoka, tada santuokoje viskas pasikeis, visas pasikeisi. Iš tiesų, jei žmogus ateina su kažkokia problema į santuoką ar kažkur kitur, ta problema didėja su kiekviena diena.“

Savo paslaptį pašnekovė nusinešė iki nepriklausomybės laikų. Sovietmečiu nesidalino, nes jautė, kad niekas nebūtų supratęs, bei apskritai nemanė, kad kada nors galės gyventi nesislėpdama. Be to, pagrindiniai informacijos šaltiniai apie transeksualumą pasiekė tik atsiradus internetui. Tuo metu susirašinėdavo su rusėmis ir ukrainietėmis, kurias rasdavo per „Google“ paiešką. Susirašinėdama sužinojo ir apie įvykį Amerikoje, kuomet profesorė dingo, o vėliau paaiškėjo, kad ji pasikeitė lytį ir slapstėsi visai kitoje Amerikos pusėje. Pašnekovė sakė, kad paieškoje rastus kontaktus, žinoma, profiltruodavo, kad nebūtų smurtautojai ar psichopatai. Deja, teko ir su tokiais susidurti, tačiau apie tai pašnekovė pokalbio metu neišsiplėtė.

Pašnekovė ne itin kritikavo sovietmetį. Jaunystės metais priklausė spaliukams, pionieriams, komjaunimui, bet todėl, kad priklausė visi, ir tai buvo tik išoriškai ideologinė veikla. Jos teigimu, neigiamas požiūris

LAISVĖ

į transseksualus tuomet vyravo ir Didžiojoje Britanijoje, ir JAV, nors ten sovietmečio ir nebuvo. Pašnekovė nepastebi ryškesnio pokyčio nepriklausomoje Lietuvoje: „Uždara lietuviška visuomenė, vis kažką slepia skylėtoį spintoj.“ Pašnekovė dalyvavo Sąjūdžio mitinguose ir teigia, kad Sąjūdžio metais jautėsi pokytis, buvo galimybė išsakyti kitokią nuomonę, kurios negalėjai išreikšti anksčiau. Sovietmečiu buvo „stukačių“, po to jautėsi daugiau laisvės.

Apie lyties keitimą pradėjo galvoti apie 2000 metus. Pasak pašnekovės, sovietinis laikmetis buvo įvairiapusis: „Sąjungoje buvo galima pasikeisti lytį <...> tik nedaug kam <...> psichiatrų buvo stiprus filtras, matyt, neprileisdavo daug ko <...>, o jei sužinodavo kas – demaskuoja“, todėl reikėdavo viską daryti slapta. Tokią informaciją ji rado straipsniuose.

Pašnekovė apie savo transeksualumą spėjo papasakoti tėvui dar prieš mirtį. Jis neapsidžiaugė: „Dažniausiai ten, kur tikiesi, kad supras – nesupranta, o ten, kur nesupras – supranta“.

Pokalbyje ne kartą sukritikavo ir religiją dėl jos skleidžiamo požiūrio: „Man pasirodė religija, kišasi, vos ne kažkokius gatvinius stereotipus naudoja – čia vieni žemesni, aukštesni, kažkokias gomoras, sodomas cituoja“. Pasak jos, religiniai motyvai galimai skatino konservatyvumą ir viskas, kas susijęs su lytimi, buvo visiškai tabu. Teigiama, kad Dievas sukūrė moterį ir vyrą, ir nebuvo jokių trečių variantų. Bet jeigu minima graikų mitologija – minimas hermafroditas. Pašnekovė uždavė retorinį klausimą: „O kas sukūrė hermafroditą?“. Anot jos, ir dabar yra slepiama informacija apie hermafroditus, gimstančius Lietuvoje, kurių yra pakankamai daug.

„Aš nieko neprašau kištis į mano gyvenimą, nesikišu į kitų gyvenimą. Aš nesakau, kaip kiti turi gyventi, ką valgyti turi, kaip rengtis. Nesikiškite į mano gyvenimą“, – teigė pašnekovė. Taip pat ji mano, kad trans asmenims svarbu leisti kuo anksčiau susitvarkyti dokumentus, nurodant tikrąją lytį ir taip būtų išspręsta didelė problema. Visgi pati pašnekovė, anksčiau apie tai pagalvoti negalėjusi, jau nepriklausomoje Lietuvoje įgijo dokumentus, įrodančius, kad yra moteris: „Be operacijos dokumentų neturi, o kas tu esi be dokumentų?“

„Žmogus yra gamtos vaikas, ir mes esame gamtos vaikai, turime tokie būti, o ne uždaryti vienoje kažkokiame dogmoje.“

Anksčiau aptartos patirtys toli gražu nebuvo paprastos ir lengvos, todėl gali pasirodyti, kad paskutinis kalbintas informantas gyveno svajonių gyvenimą. Tokį gyvenimą sukūrė galimybė išvykti už Sovietų Sąjungos ribų.

Pradėjome pokalbį nuo studijų laikų, nes, pasak pašnekovo, ankstesni laikai mūsų pokalbiui įtakos neturėtų. Būtent studijos fizikos fakultete ir dalyvavimas statybiniuose būriuose suteikė galimybę keliauti, o pastaroji – pamatyti tai, kas nematyta ir keisti požiūrį: „Pamatai pasaulį ir įgyji visokios kitokios patirties ir ten laisvai buvo galima bendrauti, matyti viską, ką tik nori <...> pažintis atėjo būtent keliaujant.“

Apie homoseksualumą, biseksualumą pašnekovas iki kelionių girdėjęs nebuvo. Jo nuomone, tokio poreikio taip pat nebuvo, nes „jeigu nematai, nepabandei, tai iš kur žinoti. Nebuvo nei internetų, nei jokių galimybių“. Tačiau kelionės parodė, kad tai, kas anksčiau šokiravo, kitur nėra nieko neįprasto. Būdami Vokietijoje studentai gyveno pas vietinius, o „jie ten laisvai nuogi vaikšto, vaikinai su vaikiniais ten mylisi, vaikinai su mergina mylisi, jiems ten vienodai rodo. Man tai buvo šokas, visiškai šokas.“

Kelionių patirtis paskatino ir susidomėjimą gėjų pirtimis, nudizmo praktikavimu. Galiausiai tai galėjo praktikuoti ne tik užsienyje – apie gėjų saunas Lietuvoje sužinojo leidiniuose. Vėliau Pylimo gatvėje su kolegomis įsirengė pirtį – taip susikūrė privačias susitikimo vietas.

Pašnekovas buvo įsitraukęs ir į pagrindinę leidybą. Dar universitete buvo atsakingas už leidybą spaustuvėje, tačiau vėliau išėjo į privatų verslą. Įsikūrė Pylimo gatvėje ir ten pradėjo aktyvią veiklą – spausdino katekizmus, maldaknyges ir „Sąjūdžio žinias“. „Kai tankiai važinėjo, tai mes čia užkavojom juos visus tada <...> čia jau buvo patirtis nemaža <...> per daug nekreipėme dėmesio, nebijojome visiškai.“ Buvo atspausdinę ir vertę mokomąjį leidinį apie mylėjimosi pozas: „išvežiojome po visą Lietuvą <...> tai sąjūdininkai uždraudė toliau spausdinti šį leidinį.“

Be to, pašnekovas prisidėjo ir prie pirmojo gėjams skirto leidinio „Naglis“ spausdinimo. Pasak jo, šį leidinį spausdindavo nemokamai, o pardavinėdavo konfidencialiai: „iš po prekystalio <...> taip pastatyti į prekybą negalėjai tuo metu, būtų nesupratę, konfiskavę. Iš lūpų į lūpas sužinodavo žmonės apie leidinį.“ Tarp leidėjų nuomonių buvo įvairių: „Žmonės kartais tie, kurie spausdino nesuprasdavo <...> Pradžioje moteriškės ir išsigąsdavo – „ne, aš nelankstysiu, nespausdinsiu tokio leidinio“, paskiau jos priprato ir spausdino.“ Kaip teigė pašnekovas, suprato, kad diskutuoja žmonės visokiais klausimais ir tai yra normalu.

Aptarėme ir susitikimų vietas. Pašnekovas pasakojo, kad su bendraminčiais LGBT bendruomenės žmonėmis būdavo galima susipažinti „Tauro rage“ ir „Akimirkėje“, kur ir susitikinėdavo. Tačiau teigė, kad ten būdavo ir apsimetėlių, kurie „apvogti norėdavo ir painformuoti norėdavo, bet mes greit tarpusavyje išsiaiškindavom, informaciją greit suveikdavo <...> mes buvom tarp tų inteligentų, kurie nebendraudavo su bet kuo.“ Tarp kitų susitikimo vietų paminėjo Cvikos paminklą, dabartinį Kudirkos paminklą, skverą prie poliklinikos Pylimo gatvėje. Taip pat lankydavosi diskotekoje, kurioje rinkdavosi neheteroseksualūs asmenys ir jų draugai. Diskoteka buvo įsikūrusi dabartinės Mokslų akademijos bibliotekos rūsyje.

Sąjūdžio laikus pašnekovas prisimena kaip laisvėjimo laikus, kuomet požiūris į viską bendrai „atnaujėjo“. „Baimė arba pradėjo pranykti, arba ant tiek tų žmonių daug domėjosi <...> jeigu dar 10 žmonių nebijo, tai ką aš durnesnis, ar ką <...> ir į religiją požiūris, gėjus, lesbietes, laisvumą keitėsi.“

Pašnekovas teigė puikiai sutariantis su katalikų kunigais, tačiau prie jo laisvės ir požiūrio stipriai prisidėjo jau vėliau atrastas budizmas. „Jie į kūną, nuogą kūną, aplamai į kūną, žmogų žiūri laisvai visiškai, ar mergina su mergina, ar vaikinai su vaikinu <...> jiems tas pats. Jų filosofija nevaržo žmonių.“ Pašnekovui artimas budizmo požiūris į gamtą ir nevaržymas, neapsiribojimas nusistovėjusia šeimos samprata.

Regis, pašnekovo laisvumo, asmenybės negalėjo suvaržyti jokia santvarka, o jis taip pat vis akcentavo būtinybę žmogui nesivaržyti ir

gyventi sau atvirą gyvenimą. Prie to daug prisidėjo ir pašnekovą supusi aplinka, kurią pats akcentavo – išsilavinę, pasaulio matę žmonės, todėl ir jų požiūris buvo kitoks, laisvesnis. Visgi nepriklausomybės laikais laisvės ir atvirumo atsirado dar daugiau. Todėl pašnekovas šiuo metu visai neslepia savo biseksualumo ir praktikuojamo nudizmo. Taip pat iki šių dienų jau visai nevaržomai su savo draugų grupele keliauja po pasaulį, toliau domisi skirtingomis kultūromis ir laisve jose.

REMARKOS

Sovietmečiu homoseksualūs žmonės neegzistavo. Na bent jau buvo stengiamasi sudaryti tokį įspūdį, kas, be abejoj, yra netiesa. Viešai apie tai buvo mažai kalbama, nebent kaip apie psichinę ligą, arba baudžiama kaip už nusikalstamą veiklą. Nė vienam mūsų pašnekovui neteko asmeniškai būti uždarytam atitinkamoje įstaigoje, tačiau grėsmė, pasak jų, visada buvo. Ir labai arti. Pašnekovai sužinodavo iš nuogirdų, kad kažką už homoseksualius santykius pasodino į kalėjimą. Tik pirmojo pašnekovo pažįstamas buvo pasodintas, kai jį įskundė draugas, tačiau kaip teigė pašnekovas: „blogiausia buvo ne pats pasodinimas į kalėjimą, o kaip su tavim toliau elgsis milicija, kai tu neturi jokių teisių ir niekas tavęs neapgins.“

Nors fizinių pasekmių nė vienas kalbintas informantas nepatyrė, galima pastebėti skaudžius psichologinius patyrimus. Dviejuose interviu kalbant apie vaikystę buvo dažnai minimi žodžiai vienvietė ir vienišumas. Abu pirmieji pašnekovai neturėjo daug draugų, galvojo, kad su jais kažkas negerai. Mintis pasakyti apie savo jausmus artimųjų ratui net nekilo, nes tai buvo per daug pavojinga. Pašnekovai, negalėdami su niekuo pasidalinti mintimis apie savo jaučiamą kitoniškumą, informacijos ieškodavo knygose. Tuo metu medicininėse knygose visa informacija apie homoseksualumą buvo pateikiama siejant su psichiniais sutrikimais. Trečiojo informanto situacija buvo kitokia, nes apie savo orientaciją pradėjo susivokti jau vyresniame amžiuje, kai gavo galimybę išvykti į užsienį ir pamatyti kitokį tiesioginę šio žodžio prasme už geležinės

uždangos esantį pasaulį – laisvesnį pasaulį. Taip įgijo neheteroseksualių pažįstamų su kuriais ir galėjo dalintis savo jausmais bei patirtimis.

Kiekvieno pašnekovo klausėme ir apie pirmą susidūrimą su sąvoka „homoseksualus“. Informantai prisimena, kad sovietmečiu apie juos buvo kalbama naudojant necenzūrinius žodžius.

Pašnekovų santykis su religija taip pat pasirodė labai skirtingas. Neselektyviai pakalbinome kataliką, ateistę ir budistą. Tai atliepė skirtingą santykį su religija. Du pirmieji informantai išryškino ir dabar egzistuojantį agresyvų Lietuvoje dominuojančios religinės bendruomenės diskursą, nukreiptą prieš LGBT+ bendruomenę. Kalbant apie sovietmetį, tikintysis pašnekovas neturėjo jokių problemų su katalikų bendruomene, o kitas informantas kartu su ja ir dirbo – prisidėjo prie katekizmo spausdinimo bei platinimo. Abu puikiai sutarė su kunigais. Pirmasis pašnekovas ir išpažinties metu nėra slėpęs savo homoseksualumo – tame problemos niekas nematė ir niekada iš bažnyčios už tai neišvarė. Tačiau prisiminę kunigus, kurie priešinosi pirmosioms nepriklausomybės laikais vykusioms „Baltic Pride“ eitynėms, informantai jautėsi nuvylę. Trečioji pašnekovė augo ateistinėje aplinkoje ir dabar yra neigiamai nusistačiusi prieš bažnyčią dėl joje vyraujančio diskurso.

Tyrime domėjomės, kaip pavyko sutikti kitų LGBT žmonių. Nors kalbėta tik apie du miestus – daugiausiai apie Vilnių ir truputį apie Kauną, nustebino susitikimų vietų skaičius. Vilniuje buvo net trys susitikimų vietos: dabartinė V. Kudirkos aikštė, P. Cvirkos skveras, Vingio parkas. Taip pat iki šiol stovintis, nors ir nebedirbantis restoranas „Tauro ragas“. Abu informantai vyrai paminėjo Vilniaus miesto centre įsikūrusią kavinę „Akimirka“. O labiausiai nustebino buvusi diskoteka rūsyje, kurioje leisdavo tuo metu nelegalią vakarietišką muziką.

Iškovojus nepriklausomybę, Lietuvoje buvo leidžiamas laikraštis gėjams ir visiems jų draugams „Naglis“, kurio tiražas, pasak trečiojo pašnekovo, buvo keli šimtai egzempliorių. Jame buvo rašoma apie seksą, partnerystės problemas, garsius homoseksualus svetur ar filmus, pavyzdžiui, „120 Sodomos dienų“. Informantas minėjo, kad iš žurnalo leidybos pasipelnęti neketino, svarbesnė buvo pati idėja, tad kartais

dalindavo ir nemokamai. Gauti žurnalus buvo galima „iš po prekystalio“ ir apie tai žmonės sužinodavo vieni iš kitų.

Buvo be galo įdomu sužinoti, kad jau tais laikais LGBT žmonės, susiradę bendraminčių, galėjo gyventi turiningą kultūrinį ir socialinį gyvenimą. Visgi turėjo jį slėpti. Buvo bijoma išdavikų, apsimestinių draugų, kurie tik nori pasipelnęti galėdami šantažuoti. Iš to, kiek mums pavyko sužinoti atlikus interviu, galime teigti, kad kitokių žinių troškimas, laisvės ir pasipriešinimo idėjos buvo gajos tarp, galima sakyti, jau ir taip pogrindyje gyvenančių, LGBT žmonių. Vien už tai, koks esi, buvai netinkamas sistemai, todėl natūraliai kildavo poreikis imtis veiksmų, pavyzdžiui, nelegalių leidinių spausdinimas, platinimas, dalyvavimas mitinguose. Pirmasis informantas teigė, kad homoseksualumas buvo tam tikra disidentinio gyvenimo forma.

Nors tyrimas atliktas prieš dvejus metus, tačiau ir šiandien Lietuvos politiniame diskurse LGBT teisių klausimas išlieka ne mažiau aktualus. Viešajame diskurse LGBT žmonės laikomi ideologija ir siejami su vertybėmis, kurios buvo „primestos“ iš Europos Sąjungos ar Vakarų.

Kadangi tyrimo apimtis buvo nedidelė, be abejo, negalima daryti išvadų apie bendrą LGBT patirtį sovietmečiu. Tai yra tik minimalus indėlis, kilęs iš susidomėjimo ir nusivylimo dėl šaltinių stokos. Siekiant užpildyti sovietinių ir posovietinių visuomenės tinklų analizę spragas, privalomas didesnis akademikų įsitraukimas. Norint, kad istorija nenuėitų į užmarštį, svarbu įtraukti daugiau vyresnio amžiaus LGBT žmonių į aktyvizmą, raginti juos dalintis savo istorijomis, patirtimi, bendrauti, nes šiuo metu, nors ir matome besikeičiančią situaciją – vis daugėja jaunų žmonių, kurie aktyviai įsitraukia į įvairias veiklas, vyresnio amžiaus žmonių pasitaiko labai retai.

Nepradėję rinkti šių istorijų, niekada neturėsime platesnės LGBT istorijos Lietuvoje ir patvirtinsime diskursą, kad tokių žmonių nebuvo, kad tai gali būti Vakarų primestos vertybės. Tylėdami eliminuosime juos iš istorijos, o tai būtų didžiulė klaida. Nėheteroseksualūs žmonės ne tik politiškai ar idėjiškai galėjo nesutikti su santvarka, šie žmonės savaime

yra prieštaraujantys santvarkai savo esybe ir egzistencija. O tai itin unikali ir platesnių tyrinėjimų verta tema.

Visgi tyrimas leido suprasti, kad kaip ir dabar, taip ir tais, Sovietinės okupacijos laikais, žmonės vis vien gyveno turiningus gyvenimus, domėjosi jiems rūpimais dalykais ir, nepaisant santvarkos, kūrė šeimas su tais, kuriuos mylėjo. Tad kad ir kokius įstatymus turėtume, meilės uždrausti negalime.

LGBT+ ASMENŲ TEISINĖS PADĖTIES ISTORINĖ RAIDA LIETUVOJE

Aivaras Žilvinskas

IŽANGA

Asmens teisinė padėtis tam tikroje grupėje, bendruomenėje ar visuomenėje priklauso nuo kur kas daugiau veiksnių, nei vien tik nuo rašytinių įstatymų ir taisyklių rinkinio, formaliai galiojančio tam tikrame laiko ir erdvės taške tam tikro asmens ar asmenų atžvilgiu. Teisės samprata yra gerokai platesnė, o primityvus teisės, kaip poreikio ir intuityvios paskatos paklusti tam tikriems įsipareigojimams vienas kito atžvilgiu, pajautimas būdingas ne tik mūsų ikicivilizaciniais protėviams, bet netgi ir bendruomeniniams gyvūnams. Štai, pavyzdžiui, netgi eksperimentai su beždžionėlėmis parodė¹, kad gyvūnams būdingas pasipriešinimo socialiniam neteisingumui jausmas (angl. „social inequity aversion“).

Teisinių taisyklių rinkiniai patys savaime tėra tik negyvi idėjiniai konstruktai, ir visiškai aišku, kad vien mechaninis vienokių ar kitokių taisyklių priėmimas ir įteisinimas vienoje bendruomenėje, nusikopijavus nuo kitos bendruomenės (kurioje tos taisyklės galbūt puikiai veikia), gali būti ne tik beprasmiškas, bet kai kada ir žalingas. Tai patvirtina gilios krizės probleminiuose pasaulio regionuose, kuriuose tarptautinė bendruomenė bandė įvesti įvairias teises reformas iš išorės, tai patvirtina ir Europos Sąjungos valstybių narių nevieningumas netgi fundamentinių žmogaus teisių klausimais (ypač LGBT+ asmenų teisių klausimais), kurie, atrodytų, turėtų būti tarsi civilizuotų šalių bendras vardiklis, tačiau taip nėra.

Nuo neatmenamų laikų įvairiose civilizacijose formavosi imperatyvai, kurie pagal šiuolaikinį supratimą būtų labiau priskirtini ne teisės, bet

¹ Joseph Henrich. *Inequity aversion in capuchins?* *Nature* volume 428, page 139 (2004).

<https://www.nature.com/articles/428139a#B1>

Taip pat žr. Sarah F. Brosnan & Frans B. M. de Waal. *Monkeys reject unequal pay.* *Nature* volume 425, pages 297–299 (2003). <https://www.nature.com/articles/nature01963>

religijos, moralės ar filosofijos sritims, o nuo „ikivalstybinių“ laikų mus pasiekė tiek dieviškosios, tiek prigimtinės teisės palikimas². Taigi teisinės taisyklės gyvos tampa tik tikroje socialinėje terpėje, jų pasireiškimas priklauso nuo konkrečios socialinės, kultūrinės aplinkos.

Tad kokia buvo ta istorinė lietuviškoji terpė nuo neatmenamų laikų, kuri formavo LGBT+ žmonių teisinę padėtį, ir koks buvo tas jų gyvenimas? Į šį klausimą vargu ar kada nors iš viso bus įmanoma išsamiai atsakyti, dėl daugelio priežasčių. Viena vertus, Lietuvos istorinės ir kultūrinės ištakos iš viso skendi užmaršties ir nežinomybės ūkanose. Apie baltiškąją praeitį dažnai kur kas daugiau sužinojome iš romėnų, lenkų ar slavų tyrinėtojų darbų, kadangi pirmieji rašytiniai lietuvių kalbos pavyzdžiai ėmė rasti tik apie XVI a., o norminė lietuvių kalba galiausiai atsirado tik XX a. pradžioje. Iš tūkstantmečių gūdumos mus pasiekia tik pavieniai artefaktai ir archeologinės liekanos, iš kurių atkurti senojo pasaulėvaizdžio tiksliai neįmanoma. Kita vertus, ir LGBT+ trumpinį sudarančių žodžių ankstesniuose amžiuose nebūta, taigi žmonės, kurie šiuo metu apibūdinami kaip LGBT+, yra tarsi pranykę, išsitrainę tiek iš lingvistinio, tiek iš kultūrinio Lietuvos istorijos paveikslų.

Ne paslaptis ir tai, kad istorijoje, ne tik Lietuvos, būta ir savų inkvizitorių bei cenzorių, kurie dėjo pastangas, kad kaip dūmas išnyktų visa, kas neatitiko dominuojančių ideologijų. Stiprėjant ir radikalėjant krikščionybės įtakai Lietuvoje, į nebūtį ir užmarštį buvo siunčiama visa, kas besiplėtojančių dogmų ir kanonų akivaizdoje buvo pasmerkiama kaip bjaurastis ir nuodėmė. Todėl palaipsniui viskas, apie ką nebuvo galima kalbėti viešai, vis labiau buvo stumiamą į gyvenimo pakraščius, kol galiausiai įžengė į baudžiamosios teisės valdas. Viena vertus, LGBT+ santykių prilyginimas nusikalstamiems yra tamsus ir liūdnas Lietuvos istorijos periodas, kaip ir įvairūs kiti nežmoniški paklydimai. Tačiau kita vertus, būtent LGBT+ klausimų kriminalizavimas ir buvo tas pirmasis šiuo metu žinomas oficialus rašytinis LGBT+ asmenų paminėjimas Lietuvos

istorijoje. Norėtusi tikėtis, kad archyvuose ar galbūt kitose uždulėjusiose vietose dar pavyks atrasti ir kitokių šaltinių, kurie atspindės Lietuvos LGBT+ žmonių istorinį gyvenimą ne tik kriminaliniame kontekste.

Susipažinus su Lietuvos teisės istorijai skirtomis publikacijomis, matyti, kad LGBT+ tema nėra nagrinėjama nei kaip šeimos teisės dalis, nei apskirtai jokiam kontekste. Ši sritis dar nesulaukė teisės mokslininkų dėmesio, todėl kol kas nėra autoritetingų mokslinės analizės šaltinių, kuriais būtų galima pasiremti. Daugiausia informacijos vis dar randama ne lietuvių, o būtent užsienio kalbomis.

Šioje apybraižoje nagrinėjami kai kurie fragmentai, kuriuos pavyko aptikti ir kurie rodo, kad LGBT+ asmenų teisinės padėties istorija yra toli gražu ne vien kriminalinė istorija. Kad ta istorija buvo visai ne tokia, kaip daug kas mėgina pateikti. Desperatiški cenzorių bandymai kažką ištrinti iš kolektyvinės atminties rodo tik pačių cenzorių silpnumą ir baimę, bandymą atitolinti tą akimirką, kai reikės pažvelgti į tiesos veidrodį. Tai, ką jie mėgina taip stropiai ištrinti, tik įrodo, kad tas trinamas dalykas yra kur kas reikšmingesnis, nei mėginama įteigti.

Paprastai žmonės yra kviečiami tikėti šviesesne ateitimi, nes niekas negali tiksliai žinoti, kokia ji bus iš tikrųjų. Tačiau šios apybraižos tikslas yra atvirkščias – įkvėpti tikėjimą savo praeitimi. Daug kas negrįžtamai prarasta, tačiau tai, kas jau žinoma, ir tai, kas dar neatrasta, leidžia numanyti, kad LGBT+ žmonių vieta Lietuvos istorijoje buvo kur kas šviesesnė. Taigi tikiuosi, kad ši trumpa apžvalga, kupina abejonės, vilties ir atradimų jaudulio, paskatins kitus asmenis giliau pasinėti į laiko kodus bei pagaliau skirti akademinį dėmesį LGBT+ asmenų ir jų teisinės padėties Lietuvoje istorijai.

TOS PAČIOS LYTIES ASMENŲ SANTYKIŲ TEISINIO REGLAMENTAVIMO LIETUVOJE IŠTAKOS

Tos pačios lyties santykiai egzistavo nuo žmonijos aušros, ir nors skirtingose kultūrose požiūris į juos skyrėsi ir reikšmingai kito per amžius, vis dėlto turimi duomenys leidžia manyti, kad net ir žiloje senovėje tokie santykiai nebuvo savaime smerktini ar nepriimtini. Kaip

² Žr. E.Kūris. *Teisinė valstybė, teisių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicijos. Įžanginis straipsnis* Glendon M. A., Gordon N. W. ir Osakwe Ch. knygai „Vakarų teisės tradicijos“, ALK, 1993, psl. XXIV.

į tokius santykius buvo žiūrima baltų kultūros ištakose, duomenų labai trūksta, tačiau lygiai taip pat nėra pagrindo teigti, kad jie būtų buvę kaip nors smerkiami ar baudžiami. Tik prasidėjus monoteistinių religijų (judaizmo, krikščionybės, islamo) plitimui ir stiprėjimui, pastebimas tam tikras priešiško to pačios lyties santykiams atsiradimas, tačiau jis dažnai būdavo dirbtinai iškraipomas. Pavyzdžiui, ilgainiui į daugelio žmonių sąmonę įaugęs žodis „sodomija“, dar ir dabar dažnai suprantamas kaip homoseksualių santykių praktikavimas, iš tikrųjų įgijo visai nepagrįstą reikšmę. Tiek judaizmas, tiek krikščionybė remiasi Biblijos Senajame Testamente esančia istorija apie Sodomos ir Gomoros miestus, kuri vėliau, po daugelio šimtmečių, buvo perkelta ir į musulmoniškąjį Koraną. Visos trys religijos šią istoriją pateikia kaip vienatinio dievo rūstybės ir bausmės homoseksualių asmenų atžvilgiu įrodymą. Tačiau perskaičius patį šventraštį akivaizdžiai matyti, kad Sodomos ir Gomoros miestai buvo sugriauti visai dėl kitų priežasčių – dėl svetingumo papročio pažeidimo, plėšimų ir prievartavimų, kurie dažnai vykdavo keliautojų ir miesto svečių atžvilgiu, o paskutinis lašas buvo miesto gyventojų pasikėsinimas išprievartauti keliautojais apsimetusius dievo siųstus angelus. Taigi šių miestų istorija neturi nieko bendro su savanoriškais homoseksualiais santykiais, tačiau žmonių kolektyvinėje sąmonėje susiformavusį stereotipą ištrinti labai sunku.

Tokio stereotipo atsiradimas irgi nestebina, turint omeny, kad anuomet, prieš du-tris tūkstantmečius, tokių įstatymų, kaip mes juos suprantame šiandien (išleistų parlamento ar kitokio pasaulietinio, demokratiškai išrinkto įstatymų leidybos organo) nebuvo, o įstatymo statusą turėdavo religiniai priesakai ir šventraščiai. Tačiau skaityti šventraščių liaudis negalėjo tiek dėl neraštingumo, tiek dėl nepakankamo kopijų kiekio. Taigi religinės kilmės įstatymai, o tiksliau – jų interpretacijos, tarp neraštingos liaudies sklido žodžiu, iš pranašų, rašto aiškintojų ir įvairių šventikų lūpų.

Ilgainiui, formuojantis pasaulietinėms valstybėms, ėmė rasti ir pasaulietiniai įstatymai, išleisti valdovų, kurie vis labiau vengdavo dalytis valdžia su religiniais autoritetais. Baltų teritorijose, kuriose užgimė ir

Lietuvos valstybė, pasaulietiniams valdovams daugelį amžių nerūpėjo LGBT+ asmenų klausimų teisinis reglamentavimas, todėl apie juos nieko neužsimenama ankstyviausiuose Lietuvos teisės rašytiniuose šaltiniuose, tokiuose kaip Prūsų (Pamedės) teisynas (1340 m.) ar Kazimiero teisynas (1468 m.)

Ar įmanoma atsekti, kokia buvo baltų protėvių laikysena LGBT+ asmenų atžvilgiu dar iki krikščionybės atėjimo ir iki rašto atsiradimo? Žinoma, tai didžiulis iššūkis istorijos ir kultūros tyrinėtojams, tačiau pagaliau būtina jo imtis. Vis dėlto norėtusi kiek spekuliatyviai atkreipti dėmesį į tai, kad baltų senosios pasaulėžiūros toli gražu nebuvo lytiškai sterilios. Iš išlikusių senųjų tikėjimų nuobirų ir fragmentų galima numanyti, kad seniesiems baltams lytiškumas, gyvybiškumas, kūniškumas buvo neatsiejami būties ir tikėjimo dalykai. Tuose tikėjimuose gausu būta kraujomaišos, aistros, nežaboto gaivališkumo. Buvo garbinami dangaus kūnai, tokie kaip Saulė, Mėnulis, žvaigždės, tačiau pagal vienas mitų versijas Saulė ir Mėnulis buvo brolis ir sesuo, pagal kitas – sutuoktiniai. Mėnulis nevengdavęs santykių ne tik su Saule, bet ir su jos dukromis žvaigždėmis, o dargi būdavo atsakingas už augalijos, žemės (Žemynos) apvaisinimą. Toks jo stropumas buvo sukėlęs ir paties Perkūno pyktį. Seksualumu alsavo ir žalčio kultas, buvo garbinami lytinius santykius globoję dievai Gondas ir Pizius. Na, o vaisingumo ir tekančių vandenų dievas Patrimpas bei laivų ir žvejų dievas Bardaitis (Bardoayts/Gardoayts), kaip teigia mitologijos tyrinėtojai, galimai sudarė tam tikrą porą, dažnai lyginamą su graikų mitologine Kastoro ir Polukso pora³, nes pastarieji taip pat dažnai laikomi jūreivių globėjais. Poluksas dėl Kastoro paaukojo savo nemirtingumą (beje, ypač originalią šio nemirtingumo interpretaciją pateikė Salvadoras Dali⁴), o kokie gi santykiai siejo Patrimpą ir Bardaitį – vis dar neišspręstas galvosūkis mitologijos tyrinėtojams. Tačiau aišku viena: paslapčių klodai yra daug magesni nei atrodo.

³ Žr. G. Beresnevičius. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas. Aidai*, 2001. – 67, 131 psl.

⁴ Žr. Salvadoro Dali kūrinių „Immortalité de Castor et Pollux“ ir serijos „Dešimt nemirtingumo receptų“ (*Dix recettes d'immortalité*), 1973.



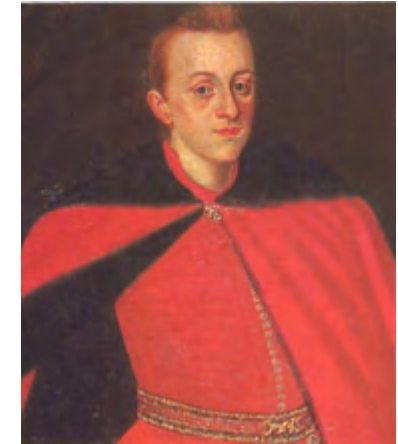
Karaliaus Videvuto (500–573 m.) vėliavos, vaizdavo senovės lietuvių dievus, fragmentas. Joje pavaizduotas pavasario, vaisingumo ir tekančių vandenų dievas Patrimpas, kuris, manoma, sudaro dieviškąją porą su laivų ir žvejų dievu Bardaičiu. Šaltinis: Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema <https://www.limis.lt>.

LIETUVOS STATUTŲ IR ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS LAIKAI

Lietuvos visuomenės margumas vėlesniais, Statutų (1529, 1566 ir 1588 m.) laikais taip pat buvo žinomas Europoje. Statutai iš esmės buvo bajorų luomui skirti teisės aktai, kurie nereglementavo nekrikščioniškų grupių, valstiečių gyvenimo. Nors Statutai ir buvo ypač reikšmingi, pažangūs to laikotarpio teisės šaltiniai, reguliavę tiek baudžiamuosius, tiek šeimos, tiek kitus klausimus, ir atspindėję naują valstybės raidos etapą, vis dėlto tos pačios lyties santykiai juose nei reguliuojami, nei smerkiami nebuvo. To laikotarpio valstybinė politika toleravo ir savitas, t.y. nekrikščioniškų tikybų įtakos suformuotas šeimų tradicijas, būdingas tam tikroms tautinėms grupėms, šią toleranciją patvirtindama atskiromis privilegijomis⁵.

Po Liublino unijos 1569 m. susikūrė bendra Lenkijos ir Lietuvos valstybė. Šis laikotarpis taip pat įdomus ir spalvingas, tačiau yra aišku, kad įstatymiškai vienalyčiai santykiai smerkiami nebuvo, o ir visuomenėje vienalyčių santykių reiškinys nebuvo stebinantis, nors atvirai ir neaptarinėtas. Pavyzdžiui, Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Zigmanto III Vazos sūnus Vladislovas, vėliau tapęs karaliumi Vladislovu IV Vaza, sukėlė skandalą, kai tėvo padovanotus prabangius,

išskirtinius rūmus Varšuvoje jis 1632 m. perdovanojo savo favoritui, vaikystės draugui Adamui Kazanovskiui⁶. Šis akibrokštas labai užrūstino Vladislovo tėvą⁷, tačiau jis nieko padaryti nespėjo, nes netrukus tais pačiais metais mirė, palikdamas visą valdžią Vladislovui. Šiam savo favoritui Vladislovas suteikė ir daugybę kitokių malonių, dovanų ir pagalbos karjere⁸. O pats Adamas Kazanovskis netgi ir neslėpė, kad savo santuoką su žmona sudarė iš esmės dėl statuso ir jos tėvo turto⁹, o vaikų niekada neturėjo. Arba, pavyzdžiui, teigiama, kad Jonušas Aleksandras Sanguška (1712–1775), Lietuvos didysis ginklininkas, Lietuvos dvaro maršalka, netgi neslėpė savo vyriškos lyties meilužį¹⁰, ir todėl žmona jį paliko.



Vladislovo Vazos portretas (apie 1613–1614 m.). Spėjama, kad autorius galėjęs būti Jakob Troschel. Manoma, kad būsimasis Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis, turėjo meilės romaną su savo favoritu Adam Kazanowski. Šaltinis: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Prince_W%C5%82adys%C5%82aw_Sigismund_-_detail.jpg

⁶ Jerzy Lileyko. *Życie codzienne w Warszawie za Wazów*. Warszawa, 1984. – Psl. 184

⁷ Małgorzata Rozbicka, Robert Kunkel, Wojciech Wótkowski. *Dzieje budowlane warszawskiego pałacu Adama Kazanowskiego w świetle badań architektonicznych*. Architektura, 2017. psl. 14. https://www.academia.edu/36756223/Dzieje_budowlane_warszawskiego_pa%C5%82acu_Adama_Kazanowskiego_w_%C5%9Bwietle_bada%C5%84_architektonicznych_Construction_history_of_the_Adam_Kazanowski_palace_in_Warsaw_in_the_light_of_architectural_research

⁸ Marcin Broniarczyk. *Adama Kazanowskiego, marszałka nadwornego koronnego, lata szkolne i peregrynacje*, "Rozprawy z Dziejów Oświaty" 2017, t. 54, s. 11–26 2017. https://www.academia.edu/43847979/Adama_Kazanowskiego_marsz%C5%82ka_nadwornego_koronnego_lata_szkolne_i_peregrynacje_Rozprawy_z_Dziej%C3%B3w_O%C5%9Bwiaty_2017_t_54_s_11_26

⁹ Krzysztof Zemeła źródło: "Mówią wieki", nr 10, 1988. *Małżeństwo Adama Kazanowskiego z Elżbietą Szuszczańką*. Paimta iš Jono III Muziejaus svetainės. <https://www.wilanow-palac.pl/malzenstwo-adama-kazanowskiego-z-elzbieta-sluszczancka.html>

¹⁰ Piotr Oczko. *Why I Do Not Want to Write about Old-Polish Male-Gedders: A Contribution to the "Archeology" of Gay Studies in Poland*. Teksty Drugie 2013, 1, s. 118–134. English Edition. <https://core.ac.uk/download/pdf/53129325.pdf>

⁵ V.Andriulis. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*. Vilnius, 2003 – 14, 39 psl.

Galiausiai Švietimo amžiaus idealai – laisvė, tolerancija, valdžių padalijimas, visuomenės darna, rado savo vietą 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje, kuri alsavo laisvės, o ne represijų dvasia. Visgi LGBT+ klausimai joje neminimi. Šių idealų įgyvendinimą sustabdė istoriniai verpetai – padalijimai, kurie nulėmė Abiejų Tautų Respublikos pabaigą.

RUSIJOS IMPERIJOS LAIKAI

Po 1795 m. Abiejų Tautų Respublikos paskutiniojo padalijimo, didesnė Lietuvos dalis pateko į Rusijos imperijos sudėtį, taigi palaipsniui pradėti taikyti ir imperiniai įstatymai.

Iki 1835 m. Rusijos imperijoje vienalyčiai santykiai baudžiami nebuvo, galiojo tik imperatoriaus Petro I karinis ir jūrinis statutai, kurie buvo taikomi tik karo tarnybą einantiems asmenims ir kuriuose buvo tiesiogiai uždraustas vyrų santykiavimas su vyrais.

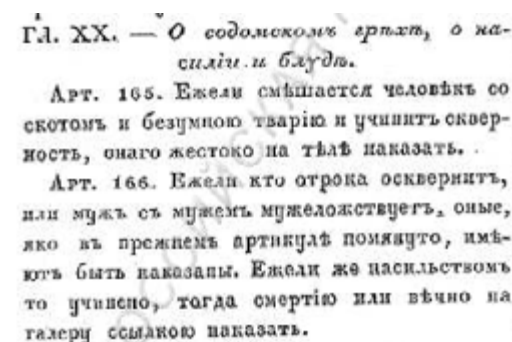


Fragmentas iš Rusijos imperijos įstatymų pilno rinkinio (1649 - 1825);
Tomas 5 (1713 - 1719) (Rusijos nacionalinės bibliotekos svetainė:
http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php?part=24&regim=3)

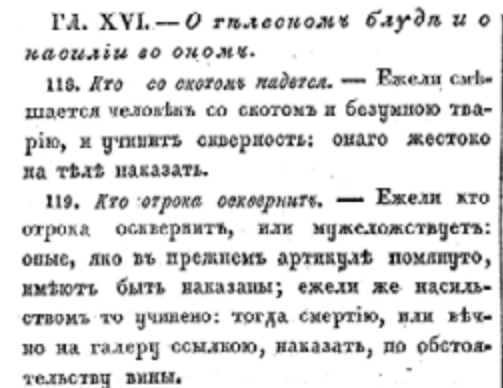
1716 m. Karinio statuto XX skyriuje, skirtame „sodomiškoms nuodėmėms, prievartai ir pablūdimams“ buvo įtvirtintas 166 straipsnis, kuriame numatyta, kad už vyro sanguliovimą su vyru baudžiama, o jeigu buvo panaudota prievarta – baudžiama mirtimi arba amžina tremtimi. Ano meto požiūrį į vyro santykiavimą su vyru rodo ir tai, kad šis

166 straipsnis buvo iš karto po 165 straipsnio, numatiusio bausmę už santykius su gyvuliu ar žvėrimi.

1720 m. Jūrinio statuto XVI skyriuje, skirtame „kūniškam pablūdimui ir pablūdusiai prievartai“, buvo įtvirtintas 119 straipsnis, kuriame taip pat numatyta, kad už vyro sanguliovimą su vyru baudžiama, prievartos atveju – baudžiama mirtimi arba amžina tremtimi. Atitinkamai prieš



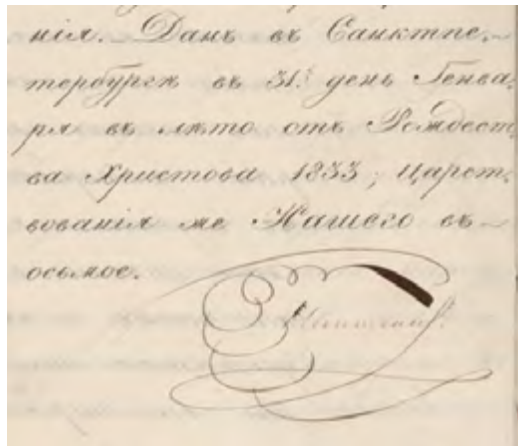
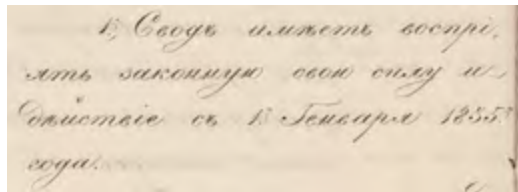
Fragmentas iš Petro I patvirtinto Karinio statuto, Rusijos imperijos įstatymų pilnas rinkinys (1649 - 1825); Tomas 5 (1713 - 1719), įstatymų Nr. (2620 - 3479), psl. 370.
(Rusijos nacionalinės bibliotekos svetainė: http://nlr.ru/e-res/law_r/coll.php?part=22)



Fragmentas iš Petro I patvirtinto Jūrinio statuto, paimta iš Rusijos imperijos įstatymų pilno rinkinio (1649 - 1825); Tomas 6 (1720 - 1722), įstatymų Nr. (3480 - 4136), psl. 78
(Rusijos nacionalinės bibliotekos svetainė: http://nlr.ru/e-res/law_r/coll.php?part=26)

tai buvęs 118 straipsnis numatė bausmes už santykiavimą su gyvuliu ar žvėrimi.

Tačiau minėtieji Petro I statutai nebuvo skirti civiliams ar kitiems imperijos gyventojams, taigi ir Lietuvos gyventojams nebuvo aktualūs, tuo labiau kad imperiniai įstatymai dar nebuvo taikomi vadinamosioms „Vakarų gubernijoms“, į kurias pateko ir lietuviškos žemės. Tačiau padėtis pasikeitė 1835 m., kai įsigaliojo naujasis Rusijos imperijos įstatymų sąvadas, patvirtintas imperatoriaus Nikolajaus I manifestu.



Naujasis Sąvadas
 Fragmentai iš 1833 m. sausio 31 d. Nikolajaus I manifesto, kuriuo patvirtintas Rusijos imperijos įstatymų sąvadas. Pirmajame fragmente rusų k. nurodyta: „1. Sąvadas įgis įstatymo galią ir pradės galioti nuo 1835 metų sausio 1 d.“ Antrajame fragmente rusų k. nurodyta: „Sudaryta Sankt-Peterburge sausio 31 dieną 1833 metais nuo Kristaus gimimo ir atuntaisiais nuo Musų viešpatavimo pradžios“. Dokumentą ranka surašė Valstybės tarybos pirmininkas kunigaikštis V. Kocubėjus, o antrajame fragmente matyti Nikolajaus I originalus parašas. Paimta iš Rusijos valstybinės archyvo tarnybos svetainės (<https://raritety.rusarchives.ru/dokumenty/manifst-imperatora-nikolaya-i-o-vvedenii-v-deystvie-svoda-zakonov-rossijskoy-imperii>)

pradėjo galioti visiems imperijos gyventojams, taigi ir Lietuvai, tačiau ne iš karto. Pažymėtina, kad visa apimtimi imperiniai įstatymai „Vakarų gubernijoms“ (taigi ir Lietuvai) formaliai pradėti taikyti tik nuo 1840 m.¹¹, tačiau faktiškai Rusijos baudžiamieji įstatymai

teismuose pradėti taikyti anksčiau, po 1830–1831 m. sukilimo¹².

15 tomų Sąvadą sudarė daugybė įvairių įstatymų ir tūkstančiai straipsnių. Paskutinis, 15-asis tomas, buvo skirtas baudžiamiesiems įstatymams, o jo IX skirsnio IV skyrius buvo skirtas „sanguliuavimui su vyru ir su gyvuliu“. Už šio skyriaus 677 straipsnyje nurodytą nusikaltimą (vyro sanguliuavimą) buvo numatyta bausmė – socialinio statuso teisių atėmimas, plakimas botagu ir tremtis.

Šis Savadas vra ne kažkoks savarankiškas teisės aktas, o tiesiog

Р. IX.—Гл. IV.—О мужеложства и скотоложства. 213

ГЛАВА ЧЕТВЕРТАЯ.

О мужеложства и скотоложства.

677. Уличенные въ преступленіи мужеложства, подлежатъ лишенію всѣхъ правъ состоянія, наказанію плетью и ссылкѣ на поселеніе. Когда же преступленіи мужеложства сопряжено съ насиліемъ, то виновный подвергается лишенію всѣхъ правъ состоянія, наказанію кнутомъ и ссылкѣ въ каторжную работу.

Fragmentas iš 1832 m. laidos Rusijos įstatymų sąvado 15 tomo, 228 psl., kuriame užfiksuotas 677 straipsnis, numatęs baudžiamąją atsakomybę už vyro sanguliuavimą su vyru. Paimta iš: [https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=Файл:Свод_законов_Российской_империи_Том_XV_\(1832\).pdf&page=10](https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=Файл:Свод_законов_Российской_империи_Том_XV_(1832).pdf&page=10)

įvairių, skirtingų sričių teisės aktų, surinktų iš visų imperijos pakampių, junginys, kuris būdavo nuolat papildomas ir leidžiamas iš naujo, keičiantis jį sudarantiems įstatymams. Svarbu paminėti 1845 m. imperatoriaus Nikolajaus I patvirtintą pirmąjį Rusijos istorijoje baudžiamąjį kodeksą, kuris įsigaliojo 1846 m. ir su pakeitimais didžiąja dalimi galiojo iki pat 1918 m. (nes 1903 m. priimtas naujasis Baudžiamasis statutas įsigaliojo ne iš karto, o atskiri jo straipsniai buvo pradėti taikyti palaipsniui, tačiau jo visišką įsigaliojimą nutraukė 1917 m. įvykusi Spalio revoliucija¹³). Šis kodeksas, žinoma, buvo įtrauktas į Sąvadą, ir straipsnis Nr. 1293, draudęs „vyro sanguliuavimą su vyru“ (apibūdintą kaip „prigimčiai priešingą ydą“,

¹² Baudžiamoji teisė. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Sud. V.Pavilonis. Vilnius, 2003. – 76 psl.

¹³ Žr. Российское уголовное право. Общая часть / Под ред. В. С. Комиссарова. СПб., 2005. С. 35

¹¹ Žr. Rusijos imperijos Pilnąjį įstatymų rinkinį (1825–1881); Tomas 15 (1840), 1 d., įstatymai Nr. (13044–14140) (Rusijos nacionalinės bibliotekos svetainė: http://nlr.rule-res/law_r/search.php?part=431&regim=3)

tačiau žodis „yda“ šiuo atveju, kaip toliau matysis iš teisininkų Nekliudovo, Nabokovo darbų, turėtų būti suprantamas kaip iki galo atliktas lytinio pobūdžio veiksmas, o ne vien tik kaip polinkis ar potraukis), jau buvo įtrauktas į VIII skirsnio („nusikaltimai prieš visuomeninės santvarkos gerovę“) IV skyrių, skirtą nusikaltimams „prieš visuomenės moralę“¹⁴. Šis nusikaltimas buvo baudžiamas visų asmens statuso teisių praradimu, tremtimi į Sibirą arba dar papildomai nuplakant botagu. Jeigu nusikalto krikščionis, jam papildomai buvo skiriama atgaila bažnyčioje.

Vėliau Sąvadas buvo taisomas daug kartų, tad keisdavosi ir straipsnių numeracija. Pavyzdžiui, 1857 m. išleistoje Sąvado redakcijoje vyro sanguliovimo su vyru nusikaltimas liko tame pačiame skyriuje, bet straipsnio numeris pasikeitė į 1348. Bausmės už šią veiką liko iš esmės tokios pat kaip ir pagal 1845 m. kodeksą.

Tuo tarpu 1885 m. Sąvado redakcijoje bausmės už šį nusikaltimą (straipsnio Nr. 995) jau gerokai sušvelnintos: atimamos tik kai kurios

1348. Изобличенный въ противосестественномъ пороѣ мужеложства, подвергается за сіе: лишенію всѣхъ правъ состоянія и ссылки въ Сибирь на поселеніе, а буде онъ по закону не излѣтъ отъ наказанія тѣлесныхъ, и наказанію плетью чрезъ палачей въ мѣрь, определенной статьею 22 сего Уложенія для второй степени наказаній сего рода. Сверхъ того, если онъ Христіанинъ, то предается церковному покаянію по распоряженію своего духовнаго начальства. Тамъ же, ст. 1293.

Fragmentas iš 1857 m. laidos Rusijos įstatymų sąvado 15 tomo, 353 psl., kuriame užfiksuotas 1348 straipsnis, numatęs baudžiamąją atsakomybę už vyro sanguliovimą su vyru. Paimta iš: <https://runivers.ru/lib/book7372/388232/>

privilegijos ir specialios statuso teisės, o vietoje tremties buvo skiriamas areštas auklėjamosiose įstaigose nuo 4 iki 5 metų¹⁵.

Svarbu išsiaiškinti, ką reiškė „vyro sanguliovimo su vyru“ sąvoka (rusų

k. įvardinta žodžiu „мужеложство“), kuo ji pasireiškė, ir ką konkrečiai draudė įstatymas. Praėjusiais amžiais šios temos labai vengta, todėl ir tikslų sąvokų dar nebuvo, o pats vienalyčių santykių reiškinys vadintas įvairiai – sodomija, uranizmas ir pan. Šiuo požiūriu labai svarbus yra Rusijos imperijos teisininko V.D.Nabokovo 1902 m. parašytas straipsnis šia tema, kuris buvo publikuotas Sankt Peterburgo universiteto žurnale „Teisės žinios“¹⁶. Autorius atkreipė dėmesį, kad anuomet teisinėje literatūroje „sodomija“ iš viso nebuvo nagrinėjama, nes buvo manoma, kad tiek „suėjimas su gyvuliu“, tiek „vyro sanguliovimas su vyru“ neturėtų būti iš viso minimi kaip labai bjaurūs dalykai, nederantys krikščionims. Todėl, kaip nurodė Nabokovas, teisinėje praktikoje iškildavo didžiulių klūčių, kaip tinkamai taikyti įstatymą, jeigu nėra aiški jo sudėtis, t.y. kokie konkretūs veiksmai draudžiami ir baudžiami. Anot Nabokovo, teisinės literatūros, analizuojančios, kas gi yra tas „vyro sanguliovimo su vyru“ nusikaltimas teisine prasme, nebuvo iki pat 1901 metų. Tas autorių labai stebino, turint omeny, kaip griežtai būdavo baudžiama už šį nusikaltimą. Nabokovas netgi cituoja kitą autorių Lochvickį, anot kurio, senovės Rusijoje „vyrų sanguliovimas su vyrais“ buvo plačiai paplitęs reiškinys, neva dėl dažnų ilgalaikių karų ir moterų neprieinamumo, nors moraliai ši praktika ir buvo smerkiama. Tačiau iki Petro I reformų teisė šių klausimų nereglementavo. Pagal Nabokovą, ano meto teisės teoretikai bet kuriuo atveju vienbalsiai sutarė, kad „vyro sanguliovimo su vyru“ nusikaltimo sudėtis anuomet reiškė analinę sueitį, todėl tokių aktų baudžiamumas turi būti suprantamas tik tokia siaura prasme.

Tačiau įdomu tai, kad 1869 m. Mikirtumovo byloje (Nr. 642) Rusijos aukščiausia teisminė institucija (Senatas) kodekso straipsnį,

¹⁵ Žr. Rusijos imperijos įstatymų sąvado 1885 m. laidą, su papildymais iki 1916 m., 995 str., 212 psl. (T. 15. [Ч]. 1 : Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ. Изданіе 1885 года, со включеніемъ статей по Продолженіямъ 1912, 1913 и 1914 годовъ) <http://elibrary.ru/nodes/17827-t-15-ch-1-ulozhenie-o-nakazaniyah-ugolovnyh-i-ispravitelnyh-izdanie-1885-goda-so-vklyucheniem-statey-po-prodolzheniyam-1912-1913-i-1914-godov-ch-2-ugolovnoe-ulozhenie-1916#mode/flipbook/page/256/zoom/5>

¹⁶ Набоковъ В. Д. Плотскія преступленія по проекту Уголовнаго Уложенія // Вестникъ Права. — СПб.: Сенатская тип., 1902. — Ноябрь-декабрь (№ 9—10), ст. 145—149. <https://www.prlib.ru/node/323933/source>

¹⁴ Žr. Rusijos imperijos 1845 m. baudžiamasis kodeksas, str. 1293 (psl. 524) <https://viewer.rusneb.ru/ru/rsl01002889696?page=531&rotate=0&theme=white>

По единогласному мнѣнію нашихъ теоретиковъ, уложѣніе подъ „мужеложствомъ“ понимаетъ противоестественную связь мужчины съ мужчиной и притомъ рег. аниш. Кромѣ историческихъ основаній, толкованіе это оправдывается тѣмъ, что постановленія о мужеложствѣ (какъ и о скотоложствѣ) должны быть прилагаемы только въ буквальномъ, ограниченномъ смыслѣ, такъ какъ, говоритъ Лохвицкій, „они составляютъ исключеніе изъ общей теоріи преступленія“¹⁶).

Fragmentas iš V.D.Nabokovo straipsnio 1902 m. žurnale, 148 psl. šaltinis:
<https://www.prlib.ru/node/323935/source>

skirtą „vyro sanguliacijai su vyru“, pritaikė byloje, kurioje vyras analiniu būdu per prievartą santykiavo su moterimi, nes kito, tinkamesnio straipsnio, tiesiog nebuvo, o nusikaltėlio nenorėta paleisti nenubausto. Taip pat Nabokovas, analizuodamas šio nusikaltimo sudėtį jo baigtumo prasme (t.y. ar sudėtis formali, kai baudžiama vien už erotinio veiksmo pradėjimą, nepriklausomai nuo to, ar pavyko jį atlikti, ar vis dėlto sudėtis laikytina materialia, kai baudžiama tik už atliktą, užbaigtą lytinį veiksmą), atkreipė dėmesį į nuomonių prieštarumą: anot Nekliudovo, pakanka vien lytinio veiksmo pradžios, tuo tarpu kiti autoriai ir pats Nabokovas labiau linko į tokį požiūrį, kad „vyro sanguliacijai su vyru“ gali būti baudžiamas tik už atliktą iki galo „intrusio membri in anum“ veiksmą (išvertus iš lotynų k. – lytinio organo įvedimas į analinę angą), o jeigu toks įvedimas neįvyko, tačiau bandyta tai daryti, tai turėtų būti baudžiama kaip už pasikėsinimą.

Tik analinio santykiavimo baudžiamumą patvirtina ir kito žymaus Rusijos imperijos teisininko Nekliudovo veikalas¹⁷. Be to, Nekliudovas, atsižvelgdamas į 1872 m. Rusijos teismo nuosprendį Kosterino byloje Nr. 1362, nurodė, kad už „vyro sanguliaciją su vyru“ buvo baudžiama tik tuo atveju, jeigu nustatyta analinė sueitis, tuo tarpu paprasčiausias polinkis į tokį elgesį arba vyrų įprotis tarpusavyje „amoraliai elgtis“ nebuvo baustinas pagal įstatymą.

Taigi išeina, kad kitokios vyrų santykiavimo formos, nesusijusios su

„intrusio membri in anum“, nebuvo baudžiamos pagal įstatymą, jeigu jos nebuvo susijusios su prievarta. Tuo tarpu lesbiečių santykiai iš viso nepateko į įstatymo reguliavimo sritį ir todėl lesbietės baudžiamąja tvarka nebuvo persekiojamos. Remiantis išdėstyta informacija, galima manyti, kad transseksualumo klausimas taip pat nebuvo įstatymiškai reguliuojamas, nes įstatymo prasme asmens tapatinimasis su tam tikra lytimi nebuvo aktualus – svarbiausia buvo, kaip asmuo panaudoja vyrišką lytinį organą. Būtent analiniai lytiniai santykiai buvo draudžiami pagal įstatymą.

Дѣяніе должно заключаться въ употребленіи и при томъ безусловно въ задній проходъ; посему нижнія остальнія половыя безстыдства подъ дѣйствіе 995 ст. под-водима быть не могутъ. Употребленіе въ 995 ст. слово «порокъ», равносильно слову преступленіе или, правнѣннѣ, безправственностъ, а отсюда не означаетъ при-мыслу или наважностъ (1872, № 1362, Костерина).

Fragmentas iš N. A. Nekliudovo 1876 m. Rusijos baudžiamosios teisės vadovėlio, T. I, 428–430 psl.

TARPUKARIO LIETUVA

Lietuvai atkūrus valstybingumą 1918 metais, nebuvo išsivadauta iš Rusijos imperinių įstatymų įtakos. Įdomu tai, kad Rusijoje įvykus 1917 m. revoliucijai, 1903 m. Nikolajaus II patvirtintas naujasis Baudžiamasis statutas taip ir liko iki galo neįsigaliojęs (žr. aukščiau), tačiau paradoksalu, kad būtent Pabaltijo gubernijose šis naujasis 1903 m. Baudžiamasis statutas įsigaliojo visa apimtimi.

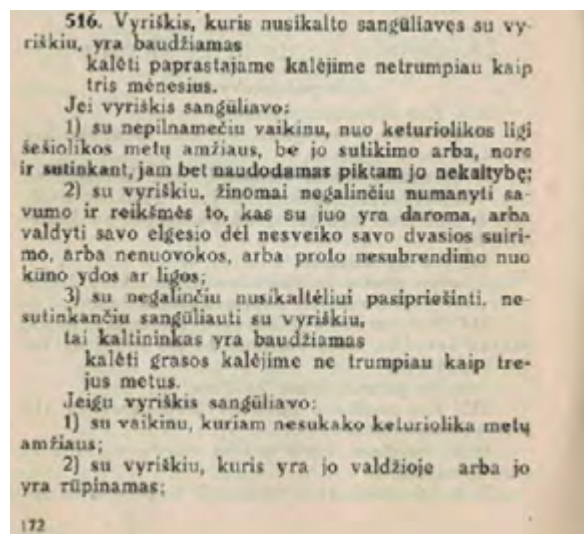
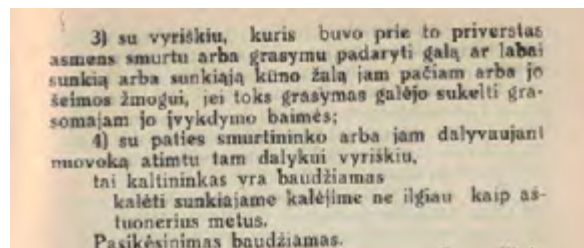
Atkurtos Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumas 1919 m. sausio 16 d. įstatymu įtvirtino, kad įteisėtų baudžiamuoju kodeksu yra laikomas Rusijos 1903 m. patvirtintas kodeksas, kuris turėjo galios ir esant vokiečių okupacijos valdžiai, išskyrus: a) §§ 82–84, 88–96, 98 ir 134; b) visą trečiąją dalį (§§ 99–107) ir c) visa tai, kas priešinga Laikinajai Lietuvos Valstybės Konstitucijai¹⁸. Iš esmės tarpukario Lietuvoje galiojo imperinis kodeksas, kuriame vietoje žodžio „Rusija“ buvo įrašyta „Lietuva“, su kai kuriais kitais nedideliais pakeitimais.

¹⁸ Žr. LR Seimo duomenų bazę. Baudžiamąjo Statuto įvedamasis įstatymas (1919 m. sausio 16 d. VŽ. Nr. 2–3).

¹⁷ Неклюдов Н. А. Руководство къ Особенной части Русскаго уголовного права. Преступленія и проступки противу личности. — СПб.: Тип. П. П. Меркулева, 1876. — Т. I. — см. 428–430.

Imperatoriaus Nikolajaus II laikais atmosfera LGBT+ asmenų atžvilgiu gerokai laisvėjo, prasidėjo netgi teisininkų diskusijos dėl galimo vienalyčių santykių dekriminalizavimo, kurių neformaliu lyderiu tapo minėtasis teisininkas V.D.Nabokovas. Nepaisant raginimų dekriminalizuoti vyrų lytinius santykius, visgi 1903 m. baudžiamajame statute liko 516 straipsnis, kuriame bausmės už šią veiką visgi buvo gerokai sumažintos. Taigi nuo 1919 m. tarpukario Lietuvoje šis straipsnis taip pat galiojo ir atrodė taip:

Visgi šiuo metu nėra duomenų, ar Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje, taip pat tarpukario laikotarpiu, kas nors buvo nuteistas



Fragmentai iš 1903 m. Rusijos baudžiamojo statuto (kodekso), įteisinto Lietuvoje 1919 m. (Šaltinis: K.Jablonskis. Baudžiamasis statutas su papildymais. II-as leidinys. „Literatūros“ knygyno leidinys, Kaunas, 1931. – 172-173 psl.)

baudžiamąją tvarką už „vyro sanguliuojimą su vyru“. Šiam klausimui atsakyti reikalingi papildomi istoriniai tyrimai.

SOVIETINIS LAIKOTARPIS

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą 1940 m. birželio 15 d., imta įvedinėti sovietinę teisę, ir jau 1940 m. lapkričio 6 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo „prašymu“ TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė įsaką „dėl laikino taikymo RTFSR baudžiamųjų, civilinių ir darbo įstatymų Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijoje“¹⁹. Tuo metu Tarybų Sąjungoje galiojo 1926 m. sovietinis kodeksas, tačiau po 1917 m. Spalio revoliucijos, atšaukus imperinius įstatymus, keliolika metų vienalyčiai santykiai buvo dekriminalizuoti. Tačiau Stalino paliepimu, nuo 1933 m. prieš homoseksualius asmenis vėl pradėtos represijos, o nuo 1934 m. RTFSR baudžiamasis kodeksas buvo papildytas 154-a straipsniu, kuriame numatyta, kad „vyrų sanguliuojimo“ veika (rus. мужеложство) baudžiama laisvės atėmimu nuo 3 iki 5 metų²⁰. Taigi šios nuostatos nuo 1940 m. pabaigos pradėtos taikyti ir okupuotoje Lietuvoje. Tiesa, nacistinei Vokietijai laikinai pakeitus sovietų okupaciją, nauja okupacinė valdžia nustatė, kad Lietuvoje palaipsniui bus keičiama sovietinė teisė. Teismai privalėjo vadovautis nepriklausomos Lietuvos įstatymais, tačiau baudžiamosios teisės sričiai vokiečių komisaras Lietuvoje nustatė išimtį – ši teisė negaliojo vokiečiams ir žydams. Sovietams išstūmus vokiečius, automatiškai pratęstas sovietinių įstatymų galiojimas²¹. Taigi tas trumpas nacių okupacijos laikotarpis jokios esminės teigiamos įtakos LGBT+ asmenų padėčiai formaliai neturėjo, greičiau atvirkščiai, nes tuo metu nacizmo ideologija buvo ypač priešiška įvairių žmonių grupių atžvilgiu, tarp jų ir LGBT+ asmenų, todėl žmonės labai slėpė savo lytinio gyvenimo ypatybes.

¹⁹ Baudžiamoji teisė. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Sud. V.Pavilonis. Vilnius, 2003. – 80-81 psl.

²⁰ RTFSR 1926 m. baudžiamasis kodeksas su pakeitimais. Teisinių ir norminių dokumentų fondas: <https://docs.cntd.ru/document/901757374>

²¹ Baudžiamoji teisė. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Sud. V.Pavilonis. Vilnius, 2003. – 80-81 psl.

Siekiant pademonstruoti, kad sovietinė teisė yra ne „primesta“ iš Maskvos, o pageidaujama pačių sovietinių visuomenių, buvo skatinamas nacionalinių įstatymų pagal sovietinį pavyzdį priėmimas. Tad 1961 m. buvo priimtas Lietuvos TSR baudžiamasis kodeksas²², kuris su daugybe įvairių pakeitimų galiojo net iki 2003 m. gegužės 1 d., kai įsigaliojo naujasis, savas nepriklausomos Lietuvos baudžiamasis kodeksas, kuris buvo ruošiamas ne vienerius metus po Nepriklausomybės atkūrimo. Tarybiname kodekse buvo įtvirtintas 122 straipsnis, kuriame buvo numatyta laisvės atėmimo iki trejų metų bausmė už vyro santykiavimą su vyru. Moterų vienalyčiai santykiai, kaip matyti, į baudžiamosios teisės reguliavimo sritį nepateko.

Sovietiniu laikotarpiu, kaip rodo iš V.Valodzino pateikiama analizė, Lietuvoje buvo taikoma reali atsakomybė už šį nusikaltimą, t.y. už vyro sanguliuojimą su vyru. Anot šio autoriaus, kuris remiasi Rusijos Federacijos valstybinio archyvo duomenimis, Lietuvos TSR laikotarpiu nuo 1946 iki 1991 m. iš viso už šią veiką buvo nuteisti 254 asmenys²³.

NEPRIKL AUSOMOS LIETUVOS LAIKAI

Netgi atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, formaliai vyro santykiavimas su vyru (netgi savanoriškas) buvo baudžiamas, ir tik 1993 m. priimta baudžiamojo kodekso pataisa, kuria panaikinta atsakomybė už vyrų savanorišką santykiavimą²⁴. Šiuo metu nėra duomenų, ar nepriklausomoje Lietuvoje kas nors buvo nuteistas pagal šį straipsnį, tačiau šiuo požiūriu reikalingas papildomas tyrimas. Na, o diskriminuojančiai atrodanti ir visiškai perteklinė nuostata, kad baudžiama už „vyro lytinį santykiavimą su vyru, pavartojant fizinį smurtą ar grasinimus“, formaliai galiojo iki pat naujojo kodekso įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. Tokia

situacija susiklostė todėl, kad tuo metu tiesiog nebuvo kito straipsnio, ginančio vyrus nuo lytinio smurto. Naujajame 2003 m. įsigaliojusiame kodekse neliko ir savanoriškų lytinių santykių amžiaus ribos skirstymo pagal lytį.

Svarbu pažymėti, kad 1996 m. Lietuvoje pradėta taikyti Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos problemų klasifikacijos 10-oji redakcija²⁵, kas lėmė, jog seksualinė orientacija nebebuvo bent jau formaliai laikoma medicininio sutrikimu Lietuvoje. Palaipsniui laisvėjantis ir mažiau priešiškas požiūris į LGBT+ asmenis lėmė ir tai, kad su jais susiję dalykai tapo ne vien baudžiamosios teisės klausimu. Ėmė plėtotis civiliniai įstatymai, kuriais vis labiau buvo įtvirtinamos ir saugomos LGBT+ asmenų teisės.

Pavyzdžiui, 2001 m. įsigaliojusiame naujajame Lietuvos civiliniame kodekse²⁶ nors vis dar buvo įtvirtintas (galiojantis iki šiol) draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims (CK 3.12 str.), tačiau buvo numatyta iki šiol niekada nepripažinta teisė pakeisti lytį (CK 2.27 str.). Nors straipsnis, numatęs teisę pakeisti lytį, niekada formaliai neįsigaliojo (nes nebuvo priimtas įstatymas, nustatantis lyties keitimo sąlygas ir tvarką), vis dėlto Lietuva dėl šios situacijos pralaimėjo bylą Europos Žmogaus Teisių Teisme (EŽTT)²⁷. Ir nors EŽTT sprendimas, įpareigojantis priimti lyties keitimo įteisinimui būtiną įstatymą iki šiol nėra įgyvendintas, vis dėlto bendrosios kompetencijos teismai ėmė pripažinti lyties pasikeitimo faktą pagal individualius asmenų pareiškimus²⁸.

Svarbu ir tai, kad nuo 2005 m. sausio 1 d. Lietuvoje įsigaliojo Lygių galimybių įstatymas²⁹, skirtas asmeniui apsaugoti nuo diskriminacijos, taip pat ir nuo diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos, įvairiose srityse.

²⁵ 1996 m. spalio 28 d. LR sveikatos apsaugos ministro įsakymas Nr. 542 Dėl 10-tos redakcijos Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos problemų klasifikacijos (TLK-10) įvedimo <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.137884>

²⁶ LR civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.107687>

²⁷ EŽTT sprendimas byloje L. prieš Lietuvą (peticijos Nr. 27527/03, EŽTT), 2007 m. rugsėjo 11 d., <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82243>

²⁸ Puz., Vilniaus miesto apylinkės teismo sprendimas civilinėje byloje Nr. E2YT5329-934/2017, 2017 m. balandžio 7 d. <https://eteismai.lt/byla/4376307578778/e2YT-5329-934/2017>

²² Lietuvos TSR 1961 m. baudžiamasis kodeksas <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.20465?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=c8b5baad-e135-4142-8f13-8fbc2690105f>

²³ ВАЛОДЗИН, Уладзімір. Уголовное преследование гомосексуалов в СССР (1946-1991): цифры и дискурсы. 2019 - <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/60844>

²⁴ 1993 m. birželio 10 d. įstatymas Nr. I-180 Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, baudžiamojo ir administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5492?jfwid=j7125ibbg>

Diskriminaciją patyrę asmenys įgijo teisę kreiptis į Lygių galimybių kontrolieriaus įstaigą, nagrinėjančią skundus ikiteismine tvarka. Vis dėlto Lietuva iki šiol vengia pasirašyti ir ratifikuoti Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos konvencijos 12 protokolą³⁰, kuriuo nustatomas bendrasis diskriminacijos (bet kokiu pagrindu) draudimas visose srityse. Situaciją gerokai palengvino Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartijos³¹ (kuri tiesiogiai taikoma Lietuvoje, kaip ES valstybėje narėje, ir kuri turi viršenybę prieš Lietuvos įstatymus) įsigaliojimas 2009 m. Chartijos 21 str. aiškiai draudžiamas diskriminavimas bet kokiu pagrindu, įskaitant ir lytinę orientaciją, taigi ja galima remtis tiesiogiai tiek Lietuvos teismuose, tiek kitose institucijose.

Vienas iš esminių įvykių LGBT+ asmenų teisinės padėties istorijoje yra Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. nutarimas, kuriuo išaiškinta, kad pagal Konstituciją ginamos ir kitokios, ne vien santuokos pagrindu sudarytos šeimos, ir kad konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi³². 2019 m. Konstitucinis Teismas nagrinėjo atvejį, kai užsieniečiui, sudariusiam santuoką užsienyje su tos pačios lyties Lietuvos piliečiu, buvo atsisakyta išduoti leidimą gyventi Lietuvoje šeimos susijungimo pagrindu. Teismas išaiškino, kad atsisakymas išduoti tokį leidimą negali būti grindžiamas vien užsieniečio lytine tapatybe ir (ar) seksualine orientacija³³.

Vis dėlto šiuo metu Lietuvoje vienos lyties poros vis dar yra teisiškai nepripažįstamos kaip šeima, jos neturi galimybės jokia forma įteisinti

savo šeimyninės sąjungos ir atitinkamai neįgyja kitokių šeimos nariams būdingų teisių ir pareigų nei tarpusavyje, nei santykiuose su trečiaisiais asmenimis.

2021 m. spalio 14 d. Jungtinių Tautų generalinėje asamblėjoje Lietuva buvo pirmą kartą išrinkta į Jungtinių Tautų žmogaus teisių tarybą 2022–2024 m. laikotarpiui³⁴. Reikėtų tikėtis, kad ši garbinga ir įpareigojanti pozicija paskatins Lietuvą daryti didesnę pažangą žmogaus teisių srityje, o teisininkai, istorikai ir kitų mokslų atstovai skirs šiai sričiai didesnę dėmesį, neaplenkdami ir LGBT+ temos.

²⁹ LR lygių galimybių įstatymas, 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1826, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.222522>

³⁰ Europos Tarybos paskelbtas šalių, pasirašiusių ar ratifikavusių EŽTPŁAK 12-ąjį protokolą, sąrašas <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyNum=177>

³¹ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT>

³² LR Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008 <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>

³³ LR Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas byloje Nr. 16/2016 <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1898/content>

³⁴ JTO svetainės 2021 m. spalio 14 d. pranešimas - <https://www.un.org/press/en/2021/ga12373.doc.htm>

HOMOSEKSUALIŲ MOTERŲ PATIRTYS VĖLYVUOJŲ SOVIETMEČIU – REZISTENCIJA IR TAPATYBĖS Modesta Ambrazaitytė

Ką reiškė būti lesbiete sovietinėje Lietuvoje? Kokį gyvenimą sovietmečiu galėjo gyventi tos pačios lyties poros? Kaip neheteroseksualios moterys suprato save, panašias į save, ką jos mąstė, jautė, išgyveno? Į šiuos ir panašius klausimus dabar atsakyti labai sunku, nes turimi duomenys fragmentiški. Tačiau pasitelkus tuo metu gyvenusių moterų prisiminimus, kurie nors ir negali būti naudojami visų neheteroseksualių moterų patirčių sovietmečiu apibendrinimui, bet suteikia progą sužinoti kaip tie gyvenimai galėjo atrodyti.

Moterų patirtis sovietmečiu išsamiai yra nagrinėjusi Dalia Leinartė. Monografijoje „Prijaukintos kasdienybės“ ji pateikia dešimt skirtingo išsilavinimo ir skirtingą socialinę padėtį sovietmečiu užėmusių moterų biografinius interviu. Naudodama sakytinės istorijos metodą, D. Leinartė nagrinėja kolektyvinę moterų atmintį 1945 – 1970 metais ir jų tapatybes susiklosčiusias sovietinės ideologijos sąlygomis¹. Nors jų patirtys individualios, bet visos daugiau ar mažiau buvo veikiamos tuometinio režimo, kuris neišvengiamai darė įtaką jų kasdienybei ir pažiūroms. Studijos prieaida, jog moterų požiūris į darbą, šeimą, lyčių vaidmenis ir kitus kasdienio gyvenimo fenomenus atitiks tuometinio režimo ideologines klišes pasiteisino tik iš dalies – kai kurios moterys dėl tam tikrų susiklosčiusių gyvenimo aplinkybių galėjo bent dalinai išvengti režimo diktuojamų normų. Sakytinės istorijos metodas padeda išsaugoti ir suprasti ne tik jų autentišką patirtį, bet pastebėti, kokių būdu režimas veikė gyvenimus ir kokiuose galios pertrūkio galėjo rasti ideologijai prieštaraujančios ar jos ignoruojamos patirtys.

Neheteroseksualių moterų sovietinėje Rusijoje patirčių analizę 2015 metais savo monografijoje pateikia Francesca Stella. Autorė, remdamasi 2004 – 2005 metais Maskvoje ir Uljanovske atliktais etnografiniais tyrimais, kurių metu buvo surinktas 61 interviu, analizuoja kaip informantės „laviravo“ kasdieninėse situacijose. F. Stella socialinę lytį laiko pagrindiniu jų patirtis ir identitetus formuojančiu veiksnio². Tyrimas koncentruojasi į kelias pagrindines temas: santykius šeimoje, socialinius ratus, tapatybes, jos (ne)atskleidimo aplinkybes, rezistencines praktikas. Francesca Stella naudojasi posocialistine arba keletu/įvairių modernybių (multiple modernities) prieiga siekdama decentralizuoti dominuojantį seksualumo studijų naratyvą, kuris „vakarus“ tiesiogiai arba netiesiogiai laiko vystymosi viršūne arba siekiu ir formuoja centro / periferijos perskyrą, o tuo pačiu ir galios santykį tarp regionų³. Posocialistinė prieiga ir kritinis regionalizmas, anot autorės, stengiasi neformuoti etnocentrinį diskursą, kurie vietoje kritinio žiūros taško pateikimo formuoja klišes, stereotipus, normatyvius subjektus⁴. F. Stella, pasitelkdama Foucault, J. Butler ir E. Said'o prieigas lyties, seksualumo ir kritinio regionalizmo analizei, pateikia įdomius pastebėjimus apie sovietinį periodą. Šiame straipsnyje bus remiamasi Stellos išvadomis ir siekiama patikrinti, ar jos pateiktas įžvalgas galima pritaikyti turimų duomenų kontekste.

Straipsnyje turinio analizės metodu bus nagrinėjami penki pusiau struktūruoti giluminiai biografiniai interviu. Jie buvo atlikti Aušrinės Skirmantės bakalauro darbo „Marginalizuoti ir nematomi lytiškumai: LGBT žmonių patirtys sovietmečio Lietuvoje“ rašymo metu ir yra saugomi Vilniaus universiteto archyvuose. Interviu daugiausia koncentruojamasi į informančių tapatybės formavimosi aplinkybes ir jų, kaip homoseksualių moterų, patirtis sovietmečiu. Šie duomenys buvo pasitelkti atlikti kartotinį tyrimą siekiant pateikti gilesnę socialinės lyties ir tapatybės sąveikų sovietmečiu analizę, kurios anksčiau atliktas tyrimas neišplėtojo. Interviu surinkti 2013 metais, todėl jau yra veikiami ir vėliau,

² Francesca Stella, *Lesbian Lives in Soviet and Post-Soviet Russia: Postsocialism and Gendered Sexualities*, Palgrave Macmillan, 2015, 2.

³ *Ten pat*, 147 – 153.

⁴ *Ten pat*, 1 – 10, 147 – 153.

¹ Dalia Marcinkevičienė (Leinartė) (sud.), *Prijaukintos kasdienybės, 1945 – 1970 metai. Biografiniai Lietuvos moterų interviu*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007.

per daugiau nei dvidešimt nepriklausomybės metų susiformavusių, galimai konkuruojančių naratyvų.

Visas informantes galima laikyti „paskutinės sovietinės kartos“⁵ atstovėmis. Tai karta, kuri, anot antropologo A. Yurchak, gimusi tarp ankstyvojo penktojo ir ankstyvojo septintojo dešimtmečio ir subrendusi vėlyvuojų sovietmečiu. Pažymėtina, jog informantės augo skirtingoje socialinėje aplinkoje, o būdamos suaugusios priklausė skirtingoms socialinėms grupėms. Stefanija⁶ (g. 1959 m.) įgijo aukštąjį išsilavinimą didmiestyje, siekė karjeros savo srityje, buvo motyvuota, lavinosi, užsiėmė kūrybine veikla. Nuo studijų laikų gyveno su vyresne partnere, padėjo užauginti jos vaiką. Antroji informantė Virginija (g. 1954 m.) augo vaikų namuose, įgijo profesinį išsilavinimą, dirbo mažai kvalifikacijos reikalaujančius darbus. Sovietmečiu gyveno daugiausia bendrabučiuose, bandė įgyti aukštąjį išsilavinimą, tačiau mokslų nebaigė, nepriklausomybės pradžioje tapo viena pirmųjų aktyvisčių. Vyriausia informantė Elena (g. 1945 m.) augo intelektualų šeimoje ir nuo paauglystės aktyviai užsiėmė disidentine veikla, dėl kurios buvo persekiojama. Baigusi studijas, mokytojavo įvairiose Lietuvos vietose. Ji vienintelė (išskyrus Anelę) tapo mama – būdama trisdešimties nusprendė pastoti ir viena auginti vaiką. Kita informantė Karolina (g. 1960 m.) augo tremtinių šeimoje, sovietmečiu aukštojo išsilavinimo siekti negalėjo, todėl dirbo nekvalifikuotus darbus, užsiėmė savišvieta, skaitė ir platino uždraustą literatūrą. Anelė (g. 1961) vienintelė iš informančių buvo išteklėjusi. Jos interviu buvo atliktas raštu, todėl yra palyginus trumpas ir mažiau informatyvus nei kitų. Pažymėtina, jog nė viena iš informančių sovietmečiu viena kitos nepažinojo.

Viena iš informančių, Elena, tyrėjos buvo kalbinama kaip lesbietė, tačiau jos interviu A. Skirmantės buvo pažymėtas kaip translytės, nes po pokalbio (ši dalis nėra įrašyta ir interviu transkripcijoje neatsispindi) ši pasakė, jog sovietmečiu buvus galimybei pasikeisti lytį, ji tai būtų padar-

iusi⁷. Šis interviu buvo įtrauktas į neheteroseksualių moterų patirčių analizę atidžiai išnagrinėjus jo transkripciją, atsivėlus į jo turinį bei duomenų kontekstą. A. Skirmantė savo rašytoje analizėje apie informantę naudojo tik moteriškos giminės įvardžius. Jos sprendimas Elenos patirtis nagrinėti pasitelkiant translytiškumo terminą yra pagrįstas, tačiau Elenos patirties nagrinėjimas neheteroseksualių moterų patirčių kontekste taip pat gali suteikti nemažai informacijos apie moterims sovietmečiu taikytas normas.

VYRIŠKAS IR MOTERIŠKAS HOMOSEKSUALUMAS TARP NEGATYVIOS IR PRODUKTYVIOS GALIOS

Kitaip nei vyrams, sovietmečiu už santykius tarp moterų baudžiamoji atsakomybė negrėsė, tačiau homoseksualumą laikant seksualiniu sutrikimu, galėjo būti taikomas psichiatrinis gydymas. Vis dėlto baudžiamųjų bylų ar psichiatrijos ligoninių archyvai apie realią situaciją mažai ką pasako dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, autoritarinio režimo duomenys galėjo būti netikslūs ar klastojami, nes šiam režimui homoseksualumo, kaip socialinio reiškinių, pripažinimas kėlė daugiau rūpesčių nei sąlyginis jo ignoravimas. Vien vyrams galiojusio baudžiamosios kodekso straipsnis nedarė esminio skirtumo tarp baudžiamosios atsakomybės už dviejų suaugusių vyrų homoseksualius santykius ir mažamečių seksualinio išnaudojimo, todėl tas palyginus nedidelis nuteistųjų skaičius (282 straipsnio taikymai per beveik trisdešimt metų⁸) net neduoda tikslios informacijos, kiek vyrų buvo nubauti būtent už santykius tarp dviejų suaugusiųjų. Į psichiatrinės ligoninės sovietmečiu, žinia, buvo uždaromi ne vien psichinių sutrikimų turintys žmonės, o po tuo metu naudotu plačiu šizofrenijos apibrėžimu⁹ galėjo tilpti įvairūs tuometinio režimo

⁷ Aušrinė Skirmantė, *ten pat*.

⁸ Tomas Vaiseta, „Sovietmečio įtaka dabartinei Lietuvos visuomenei ir LGBT bendruomenei“, tinklalaidė „Mokslas be pamokslų“, 2021 – 10 – 28 <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000183560/mokslas-be-pamokslu-sovietmecio-itaka-dabartinei-lietuvos-visuomenei-ir-lgbt-bendruomenei?fbclid=IwAR1bfuSCj5AlS5g3t4DdGFMYrw0gmRE3XHyLJANla1rpV3u-TYrIQSDInZ0> [žiūrėta 2021 – 11 – 20]

⁹ Daugiau žr. Tomas Vaiseta, *Vasarnamis: Vilniaus psichiatrinės ligoninės socialinė istorija 1940 – 1990*, Vilnius: Leidykla Lapas, 2019. 93 – 122.

⁵ Alexei Yurchak, *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press, 2006.

⁶ Informančių vardai pakeisti, naudojami joms interviu ėmusios tyrėjos suteikti vardai. Analizei neesminės biografinės detalės praleidžiamos siekiant apsaugoti informančių privatumą.

normoms neįtikę žmonės. Taigi, jei toks gydymas ir buvo taikomas, dabar sunku išsiaiškinti jo mastą. Galima spėti, kad tiek baudžiamojo straipsnio vyrams, tiek psichiatrinio „gydymo“ moterims egzistavimas galėjo būti taikomas daugiau kaip įbauginimo, atgrasymo priemonė, nes jų pritaikymas asmeniui būtų reiškęs ne tik tiesioginę intervenciją, bet ir stigmatizaciją, kuri tęstųsi daug ilgiau nei pati bausmė ar „gydymas“.

Pažymėtina ir tai, jog šiuolaikiniai istorikai, pradėję nagrinėti seksualumą sovietinėje Lietuvoje ir jau suvokdami jį kaip vieną svarbiausių visuomenę formuojančių elementų¹⁰, kalbėdami apie homoseksualumą vis dar kliaunasi negatyvios galios, pasireiškiančios tik draudimais, suvokimu¹¹. Anot jų, „homoseksualių santykių kontrolė buvo labai akivaizdi – tai tiesiog buvo draudžiama“¹². Šį akivaizdumą galima geriau paaiškinti pasitelkus Foucault negatyvios juridinės galios bruožus – draudimo ciklą ir cenzūros logiką. Pirmasis jų aiškina pačią bausmę ir jos grėsmę kaip skatinimą išsižadėti draudžiamų praktikų – „nepasirodyk, jei nenori pranykti“¹³. Šį principą būtų galima iliustruoti baudžiamąja atsakomybe už homoseksualius santykius tarp vyrų. Antrasis cenzūros logikos paaiškinimas grindžiamas trimis formomis, kurios tiesiogiai viena su kita susijusios. Teigimas, jog homoseksualumas neleidžiamas, kelio apie tai kalbėti užkirtimas ir jo egzistavimo neigimas jungiasi į nuoseklų ratą: šios trys formos tampa viena kitos pagrindu, o kartu ir rezultatu¹⁴. Individas negali minėti draudžiamo dalyko, kol šis realybėje galiausiai pranyksta, o tai, kas neegzistuoja, negali ir pasirodyti. Šios negatyvios, neigiančios galios veikimo aiškinimą galima pritaikyti bandant nagrinėti daugelio draudimų mechanizmus, tarp jų ir homoseksualumo Sovietų

Sąjungoje draudimą. Vis dėlto vien negatyvus galios seksualumo formavimui suvokimas yra ribotas ir užkerta kelią matyti produktyvius galios veikimo principus, kurie turėtų būti suvokiami ne kaip nišiniai, o kaip platūs ir daigafunkciniai. Nors visi homoseksualūs santykiai buvo stigmatizuoti, negatyvios, draudžiančios galios dominuojantys veikimo būdai jų atžvilgiu vis dėlto skyrėsi. Moterų santykiai nebuvo įvardinti jokiam baudžiamojo kodekso straipsnyje, tačiau cenzūros logika jiems akivaizdžiai galiojo.

REZISTENCIJA IR TAKTIKA

Visoms informantėms sovietmečiu teko susidurti su įvairaus pobūdžio disciplinuojančiais galios mechanizmais. Jų asmeninis santykis su politika ir socialinė padėtis tuometinėje visuomenėje sąlygojo jų veikimo galimybes ir buvo stiprus jų tapatybes formuojantis veiksnys. Koks gi buvo informančių atsakas į disciplinuojančių galių veikimo metodus, kokios buvo išeitys, kurias joms pavyko atrasti? Ieškant atsakymo į šiuos klausimus bus pasitelktos rezistencijos ir taktikų sąvokos. Žodynuose rezistencija apibrėžiama kaip pasipriešinimas arba atsparumas. Tiri- ant rezistencines informančių praktikas, pravartu pasitelkti Michelio de Certeau strategijų ir taktikų perskyrą, kuri padės atskleisti galios ir pasipriešinimo veiksmų santykį. Šia teorine prieiga taip pat naudojosi Tomas Vaiseta „Nuobodulio visuomenėje“ nagrinėjęs vėlyvojo sovietmečio kasdienybę ir jos praktikas. Strategija – tai veikimas iš galios pozicijų, turint aiškiai apibrėžtą kontroliuojamą erdvę ir informaciją, kuri leidžia numatyti veiksmus į priekį, taip kuriant ilgalaikį veiksmų planą¹⁵. Antai galima kalbėti apie autoritarinės valstybės strategijas pasitelkus biogalią ugdyti paklusnius piliečius. Priešingai nei strategija, taktika yra „silpnųjų menas“¹⁶. Taktikos naudojamos neturint galios pozicijos ir turint labai mažai žinių¹⁷. Taktikos erdvė nėra kuriama ar apibrėžiama jos naudotojo

¹⁰ Norbertas Černiauskas, Valdemaras Klumbys, *nzidins.lt*, 2019 lapkričio 21 d., „Seksualumo karai ir revoliucijos XX a. Lietuvoje: Norbertą Černiauską ir Valdemarą Klumbį kalbina Antanas Terleckas“ <<https://nzidins.lt/seksualumo-karai-ir-revoliucijos-xx-a-lietuvoje-norberta-cerniauska-ir-valdemara-klumbi-kalbina-antanas-terleckas-nz-a-nr-6/>> [žiūrėta 2021 – 11 – 25]

¹¹ Tomas Vaiseta, Antanas Terleckas, Marius Ėmužis, „Privatumas, šeima, lyčių santykiai ir seksualumas sovietmečiu“, tinklalaidė „Ko tyli istorikai?“, 2020 – 04 – 23 <<https://www.youtube.com/watch?v=HoX9q8EjxE>> [žiūrėta 2021 – 11 – 24].

¹² Ten pat.

¹³ Michel Foucault, vert. Nijolė Kašlionienė, *Seksualumo istorija*, Vilnius: Vaga, 1976, 64 – 69.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Michel de Certeau, *The practice of everyday life*, Berkeley: University of California Press, 1988, 36.

¹⁶ Ten pat, 37.

¹⁷ Ten pat.

– jis veikia išorinės jėgos paliktoje erdvėje¹⁸. Taktikos negalima naudoti per distanciją, todėl neįmanomas ir bendros strategijos ar veiksmų planavimas į priekį – tai oportunistiškas veikimas pasinaudojus pertrūkiais, atsiradusiais dominuojančios galios priežiūroje.

Kaip jau buvo minėta, moterų homoseksualumas, nors jam ir nebuvo taikoma baudžiamoji atsakomybė, buvo medikalizuotas kaip psichinis sutrikimas, reikalingas intervencijos. Jos taikymo masto apibrėžti neįmanoma, nes homoseksualumo stigmatizavimas, galimai siekiant apsaugoti pacientę ar jos šeimą nuo gėdos, galėjo sąlygoti ligos istoriją ir kitų duomenų klastojimą. Nė vienai iš informančių psichiatrinio gydymo sovietmečiu patirti neteko, tačiau Elenos prisiminimai apie jos pirmąją partnerę, kuri nuo šio „gydymo“ numirė, suteikia žinių, kaip tokie mechanizmai galėjo veikti. Elena pasakoja, jog jos merginos motinai sužinojus apie jų santykių pobūdį, ši pasitelkė pažįstamą gydytoją:

„Jos motina mus įvardindavo kaip iškreiptus... kaip iškreiptą draugystę – taip vadindavo. Ir ta daktarė irgi... tiesiogiai taip nesakė, motina nenorėjo, kad ta daktarė jai nurašytų kažkokią diagnozę, kad čia lesbietę gydo psichiatrinę. Tai pripiršo jai šizofreniją ir... nes motina buvo tokia Sniečkaus žmonos draugė, tai jinai tuose sluoksniuose dalyvaudavo ir jai buvo gėda pripažinti, kad jos dukra tokia, tais laikais tarybiniais. Tai jinai tokią uždangą padarė ir įkišo ją.“¹⁹

Elena prisimena, kad Ana buvo gydoma insulino terapija, kuri sukelia priepuolius:

„Ją mėgino per prievartą maitinti, bet nieko iš to neišėjo, tai aš turėdavau, būdama studentė, lėkti iš paskaitų per tam tikrus intervalus, į Vasaros gatvę, į psichiatrinę, ir ją maitinti. Jinai gaudavo tada insulino daug, prasidėdavo jai tokios komos ten, jeigu jo negaudavo, na, tai buvo klaidūs vaizdai.“²⁰

Pasak Elenos, po keleto metų tokio gydymo ir kitų vaistų Anos kepenys suiro ir ji numirė. Jai taip pat buvo žinoma, kad dėl tos pačios

priežasties psichiatrinėje buvo laikoma dar viena mergina, kurios tėvai buvo profesoriai. Šiuos informantės prisiminimus vertinant to laikmečio kontekste, galima spėti jog būtent šeimos, ypač tos, kuriai jų reputacija yra be galo svarbi, įtaka tokiam priverstiniam gydymui buvo kertinė. Ryšį tarp asmeniui keliamų standartų ir jų visuomeninės padėties gali padėti atskleisti Virginijos pavyzdys. Ši informantė užaugo vaikų namuose, sovietmečiu akademinio išsilavinimo ar karjeros nesiekė ir dirbo aukštos kvalifikacijos nereikalaujančius darbus. Įdomu tai, jog ji vienintelė iš visų informančių nejautė poreikio stipriai slėpti savo ryšių su moterimis:

„Ir visi matė, visi žinojo. [...] aš gyvenau pastoviai, bendrabučiuose su savo drauge. Ir nieks nieko nesakydavo. [...] Nieks nekalba ir viskas, uždrausta tema kaip sakant...“²¹

Tačiau, kaip pati informantė ir išskiria, šiam jos atvirumui sąlygas sukūrė du pagrindiniai veiksniai. Ji prisimena, kaip jos draugų tėvai spausdavo jas ištėkėti, susilaukti vaikų, tuo tarpu ji, būdama našlaite, šio spaudimo ir reguliavimo nejautė. Taip pat jos neįpareigojo socialinė padėtis ar užimamos pareigos:

„Nieko ten tokio nebuvo, jeigu tikrai nebent kokios pareigos, kas norėtų užimti aukštas, ar ką – tada gal kas tikrintų, klausinėtų gal kas nors. O taip, jeigu tu paprastas eilinis žmogus, tavęs niekas neliečia, niekam tu neįdomus. Niekam nereikalingas kaip sakant. Nebent pareigos.“²²

Tuo tarpu kitos informantės, kurios turėjo artimą šeimą ar siekė karjeros, turėjo ar vis dar turi daug labiau apribotą joms prieinamų pasirinkimų ratą. Čia taip pat naudinga de Certeau naudojama ir T. Vaisetos pritaikyta disciplinuojančios galios kaip tinklo metafora. Joje struktūrinė determinacija aiškinama kaip visur išplitusios tinklo gijos, kurios centre yra tankesnės ir labiau apriboja joje „pagautus“ individus, tačiau tostant link pakraščių galimybės pasirinkimams plečiasi²³. Individualiai, esantys toliau nuo galios centro, turi didesnę galimybių diapazoną

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Elena, 111. [Čia ir toliau pateikiami informančių vardai ir puslapis originaliame šaltinyje, A. Skirmantės tyrimo priede]

²⁰ Elena, 104.

²¹ Virginija, 31 – 32.

²² Virginija, 35.

²³ Tomas Vaiseta, *Nuobodulio visuomenė. Kasdienybė ir ideologija vėlyvuoju sovietmečiu (1964 – 1984)*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2014, 29.

veikti, nors visai iš jo pasprukti nėra įmanoma. Virginija galėjo sau leisti daug daugiau laisvės, nes, kaip pati sako, buvo „eilinis žmogus“, kuris be karjeros ambicijų taip pat neturėjo ir šeimos, kurioje būtų turėjusi laviruoti ar daryti kompromisą tarp savo ir artimųjų norų. Tuo tarpu merginos, kurioms buvo taikytas psichiatrinis gydymas, priklausė šeimoms, kurios atrodo labai saugojo savo reputaciją ir užėmė labiau privilegijuotą padėtį visuomenėje.

Kitos informantės, kitaip nei Virginija, savo privatumą saugojo ir suvokė jį kaip tam tikrą sąlyginę laisvės išsaugojimo veiksnį. Informantės savo seksualinės orientacijos slėpimą, net praėjus daugiau nei dviem dešimtmečiams po Nepriklausomybės atkūrimo, laiko sąlyginę laisvę labiau užtikrinančiu, o ne jas ribojančiu sprendimu. Šis naratyvas kartojasi visų informančių interviu, tačiau net ir Virginijos pasakojime panašių motyvų taip pat galima pastebėti. Stefanija savo jausmus dėl neatsiskleidimo šeimoje ir artimiesiems apibendrina taip:

„Viešai tiek draugų tarpe, tiek šeimos, ten artimųjų tarpe, nu, mes nerodėm jokių jausmų, ta prasme, ten ar apsikabinimų ar kažkokių prisilietimų jautresnių palaikymų už rankos [...] Prie sūnaus šito taipogi stengėmės nerodyt [...] nemačiau reikalo, kad tai turėčiau deklaruoti, kad, ta prasme, garsiai pasakyti: „O aš dar ir miegu su tavo mama“²⁴

Savo kitos partnerės pasiūlymą atsiskleisti ji taip pat vertino kaip nepageidaujamą, galimai ribojantį, bet jokia būdu ne išlaisvinantį žingsnį:

„Jinai kažkaip keistokai, mane net apstulbino, kai jinai sako: „Nori, mes galim pasiviešinti! Aš,– sako,– aš galiu įvardinti, kad myliu moterį ir nebijau“. [...] Sakau: „Kam to reikia? Jeigu tau reikia, sakau, nu, galbūt, nu bet,– sakau, – Ką tai keis? Galbūt tikrai susigūši kažkokiu metu?“ Nes nu... Gal, nežinau, tikrai labai stipri asmenybė drįstų šitą bent tais laikais tai įvardinti, bet tai dar nereiškia, ar su laiku nebūtų pasigailėjus, nes visuomenė ganėtinais lėtais žingsniais eina.“²⁵

Iš šiamo tyrime aptariamų moterų interviu galima daryti išvadą, jog jos pačios renkasi, kam pasakyti apie šią savo gyvenimo dalį, tačiau

dažniausiai nuo šeimos tai būna slepiama. Tuo tarpu seni draugai ar kolegos dažniau minimi kaip „patikimesnis“ ratas.

Ekonominiai interesai, demografinė padėtis, o kartu ir formalioji sovietų ideologija sąlygojo socialinių ir funkcinų moterų vaidmenų plėtimąsi²⁶. Trūkstant darbo jėgos, moterys buvo sparčiai įdarbinamos. Nors tuometinė propaganda skelbė vykdomi moterų emancipaciją, istorikai siūlo tai įvardinti tiksliau – kaip „moterų mobilizaciją“²⁷. Moterys buvo įdarbinamos, tačiau kultūrinė emancipacija neįvyko, lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje išliko tradicinis: vaikų priežiūros ir namų ūkio darbai vis dar buvo laikomi išskirtinai moters pareiga²⁸. Dėl šių priežasčių moterims teko dirbti, V. Klumbio nuomone, dviem pamainomis: viena darbe ir viena namuose²⁹. Daugeliui tai reiškė dvigubą naštą – atsakomybę už namų ruošą ar vaikų auginimą vis dar išliko išskirtinai moters pareiga. Tačiau informantėms ši vaidmenų pliuralizacija suteikė tam tikrą išsigelbėjimą. Jos visos daug dėmesio skyrė savo darbui arba aktyviai visuomeninei veiklai. Be akylo savo privatumo saugojimo, dirbančios moters vaidmuo pasitarnavo kaip vienas pagrindinių išlikimo ir emocinės sveikatos palaikymo būdų. D. Leinartė tai taip pat pastebi nagrinėdama biografinius moterų interviu „Prijaugintose kasdienybėse“³⁰. Tiesa, tyrime nagrinėtuose interviu galima pastebėti, jog darbas tapo net tam tikru kompensaciniu mechanizmu. Tai ypač ryšku Stefanijos interviu:

„Aš tą kartelę sau labai aukštai kėliau ir pagalvojau, kad tikrai, ta prasme, pati save kažkiek paslėpdama, auklėdama, ugdydama, keldama sau kartelę kuo aukščiau ir dorai, ir padoriai elgdamasi turėjau [...] vidinę sau užduotį, kad taip galvojau, šitą tikrai pamenu, kad, jeigu kada nors koks piktas žmogus pasakys: „Vat, jinai taigi lesbietė“, nu, pikta, kad mano draugai, artimieji pasakys: „Bet kokia lesbietė“.“³¹

²⁶ Elena Zdravomyslova, Anna Temkina, „Gendered citizenship in Soviet and post-Soviet societies.“ Kn. Vera Tolz, Stephenie Booth (sud.), *Nation and Gender in Contemporary Europe*. Manchester University Press, 2005, 96 – 97.

²⁷ Norbertas Černiauskas, Valdemaras Klumbyš, „Seksualumo karai...“

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Dalia Marcinkevičienė (Leinartė) (sud.), *Prijaugintos kasdienybės*.

³¹ Stefanija, 9.

²⁴ Stefanija, 10.

²⁵ Stefanija, 10.

Tuo tarpu Elenos gyvenimo aistra buvo mokytojavimas ir aktyvi disidentinė veikla. Prisimindama jaunystę, ji pabrėžia savo visapusišką lavinimąsi, užsidegimą mokytis, siekį tobulėti bei iš to susiformavusią stiprią asmenybę:

„Neatviraudavau, kas aš esu ir kažkaip, nu, žmonės gal ir suprato, ir tie patys mokytojai, ir matė tą mano bendravimą su tom moterim, bet aš buvau tokia ryški asmenybė ir tokia stipri, visi matė, kad nuo manęs kaip nuo žąsies vanduo – tu ten gali sakyti ar kritikuoti, ar įžeidinėti – man tai nelips [...] už politines veiklas tai aš ten stipriai nukentėjau, tada mane išvarė iš mokyklos, tai man buvo didžiulis smūgis.“³²

Tiek savo vertę, tiek nuoskaudas informantės tiesiogiai sieja su darbine veikla. Net Virginija, prisiminusi nemalonus patirtis darbe, kai išgėrę jos kolegos „ateidavo išsakyti jai savo nuomonę“³³ ji nebijodavo atsikirsti, nes žinojo savo, kaip geros darbuotojos, vertę:

„Ne nusikaltėlė, dirbu normaliai, gerai, taip sakant, priekaištų man nieks neturėjo, ir neturi iki šiol, tai ką ten galima pasakyti.“³⁴

Daugiau ar mažiau visos informantės dėl savo tapatybės išgyveno potencialiai trauminės patirtis. Vienoms jų tai buvo daugiau vidiniai išgyvenimai, susiję su didžiule baime dėl pažeminimo, vienatvės ir ateities perspektyvų nebuvimu, kitų sunkumai buvo labiau susiję su tiesioginiu aplinkos poveikiu, tokiu kaip bendradarbių ar kaimynų užgauliojimai arba psichiatrinio „gydymo“ grėsmė. Gyventi tokiomis aplinkybėmis joms leido prisitaikymo taktikos: asmeninio gyvenimo privatumo saugojimas, susitelkimas ties karjera, kuri padėjo palaikyti ir emocinę pusiausvyrą. Tačiau autoritarinio režimo sąlygomis tokios gyvenimo ir išgyvenimo aplinkybės galėtų būti laikomos ir rezistencinėmis taktikomis, nes aktyvus pasipriešinimas tiesiog nebuvo įmanomas.

LANKSČIOS AR FIKSUOTOS TAPATYBĖS

Nepaisant skirtingų informančių gyvenimo aplinkybių ar socialinio

statuso sovietmečiu, jų prisiminimai apie tuometinę savivoką seksualinės tapatybės atžvilgiu yra gana panašūs. Nė viena, nors ir turėjo tos pačios lyties partneres bei buvo aiškiai įsisąmoninusios savo kitoniškumą nuo heteroseksualių bendraamžių, nebuvo savęs įsivardinusios konkrečiu žodžiu. Net Virginija, kuri turėjo mažiausiai spaudimo, o kartu ir gyveno sąlyginai nesislėpdama, prisimena, jog tais laikais nebuvo įmanoma savęs įsivardinti. Paklausta kaip save įvardino, ji atsakė:

„Niekaip neįvardinau. Niekaip absoliučiai. [...] Ir nieks neklausdavo, nieks absoliučiai nepaklausdavo [...] O po to jau taip, kai jau atsirado tokios spaudos daugiau, pagrindinė spauda, nu tai apie gėjus, lesbietes rašydavo – rasdavau, o taip tai absoliučiai niekaip neįvardinau, žinojau, kad myliu moteris ir viskas.“³⁵

Šis pavyzdys gerai iliustruoja anksčiau aptartą Foucault cenzūros logiką – uždraustas dalykas, apie kurį nevalia kalbėti, pranyksta iš realybės ir tampa apskritai neįvardijamas. Įdomu, jog interviu informantės kalba apie savo partneres, o tyrėjos paklausus, ar pažinojo kitų lesbiečių, atsako neigiamai. Jos dažnai netapatina seksualinės tapatybės su seksualiniu elgesiu. Pavyzdžiui, Stefanija, prisimindama savo jaunystės, o paskui jau brandžiam amžiuje turėtas ilgalaikes partneres, teigia: „Aš negaliu jokių būdu sakyti, kad jos lesbietės, netgi nedrįsčiau pasakyti, kad jos biseksualios“³⁶. Savo tyrime tai pastebi ir F. Stella – socialinė izoliacija nuo kitų neheteroseksualių moterų sąlygojo jų vengimą įsivardinti savo seksualinę tapatybę³⁷. Tuo tarpu Laurie Essig, taip pat pastebėjusi šį elgesio ir tapatybių lankstumą (angl. „fluidity“), laiko jį išskirtiniu šiam regionui, „skirtingam negu vakaruose“ seksualumo suvokimui, nes seksualinė tapatybė nėra tapatinama su seksualiniu elgesiu³⁸. F. Stella šią tendenciją tarp paskutinės sovietinės kartos neheteroseksualių moterų Rusijoje, kitaip nei L. Essig, priskiria būtent jau minėtai žmonių so-

³⁵ Virginija, 34.

³⁶ Stefanija, 6.

³⁷ Francesca Stella, *Lesbian Lives in Soviet and Post-Soviet Russia: Postsocialism and Gendered Sexualities*, Palgrave Macmillan, 2015, 60–62.

³⁸ Laurie Essig, *Queer in Russia: A Story of Sex, Self, and the Other*. Durham: Duke University Press, 1999.

³² Elena, 107.

³³ Virginija, 37.

³⁴ Virginija, 37.

cialinei izoliacijai, kuri sąlygojo homonormos nesusiformavimą³⁹. Stella teigia, jog seksualiniai identitetai yra sąlyginiai ir formuojasi santykyje su bendruomene bei joje besiformuojančiais naratyvais⁴⁰. Ji daro išvadą, jog būtent bendrų naratyvų stoka, kuri buvo sąlygota šios kartos moterų izoliacijos, tos pačios lyties santykių stigmatizavimo, o kartu ir nematomo, suteikė jų asmeniniams naratyvams ir identitetams Essig aptarto „lankstumo“⁴¹. F. Stella aiškina, jog būtent po 1990-ųjų įvykęs lūžis, su informacijos prieinamumu, atvėrė kelią ir socializacijai, bei labiau fiksuoto identiteto formavimuisi⁴².

Apskritai savęs ir kitų įvardijimas tam tikrais žodžiais atrodo buvo susijęs su daugeliu aplinkybių, kuriuos informantės dažnai painioja – skirtingose interviu vietose praeitį interpretuoja kitaip. Šį neatitikimą tikriausiai galima būtų paaiškinti kaip prieštaraujančių diskursų to paties žmogaus savimonėje egzistavimą bei stiprų sovietinį bet kokio sekso stigmatizavimą. Stefanija, Elena ir Anelė po nepriklausomybės atkūrimo gyveno sąlyginai uždariau nei Virginija ar Karolina, kurių pastarieji du dešimtmečiai buvo pripildyti bandymų kompensuoti žinių trūkumą apie šiuos dalykus. Karolina labai atvirai pasakoja:

„...tas pažinčių ratas plėtėsi, labai intensyviai ieškojau partnerės. Ir prasidėjo visai kitokia seksualinė patirtis taip pat, reikia pasakyti. Tada susidomėjau, pvz., lesbiečių meilės technika, iki tol nieko nežinojau, užsisakiau knygų, pasiskaičiau [...] Pastaruoju laiku man teko sutikti translyčius asmenis. Buvo periodas, kai aš buvau tiesiog apsėsta šitu. Nes kadangi šitos problematikos, man buvo labai įdomu, tai buvo irgi savo identiteto paieškų dalis. Ypač man rūpėjo lyčių vaidmenys (...) Kad vienos lesbietės būna labai vyriškos, kitos – moteriškos. Paprastai tai sudaro porą. Bet nebūtinai, bet paprastai. Ir man tas labai parūpo, buvo labai įdomu...“⁴³

Virginija ir Karolina taip pat laisvai naudoja tokius iš anglų kalbos

pasiskolintus slengo žodžius kaip „seksi“, „gaydar‘as“.

Tuo tarpu Stefanijos, Elenos ir Anelės pasakojimuose savęs ar kitų įvardinimo neatitikimų apstu. Atrodo, jog jų suvokimas apie kitus panašius žmones, jų patirtis, prasiplėtė, kartu atsirado ir naujas žodynas toms patirtims įvardinti, tačiau sovietmečiu diegtas aistringos meilės ir apskritai bet kokio domėjimosi seksu prilyginimas „skurdžiai“ dvasinei būklei išliko labai gajus. D. Leinartė, nagrinėdama romantinę meilę kaip sovietinę socialinę politiką, išskiria propagandos pripildytuose žurnaluose, filmuose ir kitoje populiarioje literatūroje kuriamus du meilės tipus⁴⁴. Pirmasis jų – tai aistringa romantinė meilė, kurią turi išgyventi kiekvienas jaunuolis, kad galėtų subręsti ir atrasti „tikrąją“ meilę, kurios pagrindu galės kurti šeimą. „Tikroji“ meilė yra išaukštinama, bandoma pristatyti kaip dvasingumo ir žmonių brandos ženklas. Tuo tarpu romantinė meilė tapatinama su kančiomis ir nenusisekusių gyvenimu, yra perspėjama, jog ji gali būti tik laikina, nes negali tapti geros sovietinės šeimos pagrindu. Tokios sampratos „mokė izoliuoti aistringus romantinius išgyvenimus nuo santuokos ir jos motyvų“⁴⁵. Nepaisant to, jog pronatalistinė politika skatino porų prokreaciją, sovietinė ideologijos mašina nematė prasmės diskutuoti apie „natūralius“ seksualinius santykius tarp vyrų ir moterų⁴⁶. Anot D. Healey, taip heteroseksualumas buvo pateikiamas kaip neproblemiškas, nuo istorijos, politikos ir laikmečio nepriklausomas natūralus fenomenas⁴⁷. Tuo tarpu sovietiniai mokslininkai buvo „treniruojami“ bet kokią susidomėjimą seksualumu, jo kaita ar istoriją palikti „seksologijos“ sričiai, kuri buvo tinkama nagrinėti, aišku, tik iš medicininės ir jokių būdu ne istorinės perspektyvos⁴⁸. Nors meilė ir seksualumas lyg ir uždengiami dviejų žmonių privatumo šydu, nuolatinis hierarchizuojančių diskursų gaminimas kuria tam tikrą neginčijamą žinojimo tipą. Meilė, aišku, heteroseksuali, yra

44 Dalia Marcinkevičienė (Leinartė), „Romantinė meilė kaip (sovietinė) socialinė politika.“ *Colloquia*, Nr. 21, 2008 – 2009, 105 – 113.

45 *Ten pat*, 113.

46 Dan Healey, *Homosexual Desire in Revolutionary Russia: The Regulation of Sexual and Gender Dissent*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 2001, 2.

47 *Ten pat*, 2 – 5.

48 *Ten pat*.

39 Stella, 59 – 63.

40 *Ten pat*.

41 *Ten pat*.

42 Stella 59 – 63.

43 Karolina, 132.

vertinga tik šeimos, kurios svarbiausi tikslai yra reprodukcija ir komunistinio gyvenimo statybos, ribose. Bet kokios alternatyvos yra arba visiškai išstumiamos iš diskurso, arba vienareikšmiškai žeminamos, kaip indikuojančios „skurdžią“ individo dvasinę būklę.

Šį fenomeną gerai iliustruoja Elenos nuomonių dvilypumas. Prisimindama savo romantinius ryšius, nors nesidrovi minėti ir seksualinių patirčių, jiems suteikia išskirtinai taurų, dvasinį ar intelektualinį pagrindą:

„O tų moterų tai aš tiesiog negalėdavau atsiginti... todėl, kad nu... aš labai traukiau visus – tuo savo intelektu, tuo savo amžinu judėjimu, judrumu [...] Meilė kaip tokia man buvo visada gyvenime svarbi. Tai buvo tas variklis – ir aš manau, kad tai yra pagrindinė jėga, kuri jungia du žmones, nėra stipresnių jėgų... Bet, man, kažkaip nepatikdavo kažkokie lėkšti įsimylėjimai ar pasimylėjimai – aš turėdavau jausti žmogui gilų jausmą. Lygiai tą patį aš iššaukdavau kitam. [...] Aš nenorėjau griauti kažko žmoguje, aš norėjau atverti patį jį, kad jis atvertų naują plotmę savyje – emocinę, sakykim, ir taip toliau.“⁴⁹

Prisimindama savo pirmąją meilę, merginą, kuri tragiškai mirė po psichiatrinio gydymo, Elena nevengia minėti jai didelį poveikį padariusio jų seksualinio ryšio:

„Bet žydaitės kaip tokios yra... turi kažkokį ypatingą seksualumą, žinok. Tikrai, aš buvau vaikas nepatyręs, nieko nežinojau, ir jinai kažkaip mane taip greitai pritraukė. [...] Jos kažkokią turi savyje jėgą seksualumo, labai galingą. Ir tikrai – kiek aš turėjau moterų, bet jinai buvo nepralenkiamą, ne dėl to, kad pirma, o todėl, kad buvo kažkokia tai ypatinga ta... Užtekdamas tiesiog už rankos paimt žmogų ir tu ten plaukioji.“⁵⁰

Tačiau kalbėdama apie kitas neheteroseksualias moteris, ji nevengia išreikšti neigiamo požiūrio į jų patirtis, kurios, atrodo, yra daugiau panašios, nei skiriasi:

„Bet aš nesu ta lesbietė, kurias aš va dabar jau pažįstu, kurios yra tikrai tokios jau. Neturi nei vaikų, nieko, gyvena tik su moterim, laksto paskui tas moteris, keičia kaip pirštines ir t.t. Man tai yra nepatrauk-

lu, man tai yra kažkaip... kažkoks toks gyvuliškas pradai, prasiveržęs žmoguje.“⁵¹

Tokia pati tendencija atsiskleidžia ir Anelės laiške:

„Buvau ištėkėjusi, ilgai gyvenau su vyru, nuo to vyro gimdžiau ir auginau vaikus, o ne susilaukiau vieno netyčiuoko ar pasinaudojau žmogumi kaip spermės banku. Sakė, reikėjo skirtis ir tuos vaikus auginti su moterimi, bet ar ta moteris mylės svetimus vaikus taip kaip tėvas? [...] Man irgi keistoki atrodo jų šeimyniniai santykiai.“⁵²

Taip pat svarbu pažymėti, jog visos informantės, paklaustos, kada ar kaip suprato, jog nėra heteroseksualios, kildindamos savo tapatybės supratimą mena vaikystę. Jos prisimena, kad daugiau žaidė su berniukais ar užsiėmė „berniukiškais“ darbais. Virginijai įsiminė draugai vaikų namuose – ji su berniukais eidavo imtynių⁵³. Elena irgi prisimena, jog daugiau laiko leisdavo su draugais berniukais arba tėvu, nes vyresnei sesei mirus, mama labai liūdėjo:

„Tada gimiau aš ir tada tėvas pasakė, kad čia bus mano vaikas ir mane pasiėmė. Ir mane mokė kaip berniuką, mokė visus darbus [atlikti]. Aš viską moku. [...] Na, ir visą laiką su berniukais bendraudavau, lakstydavau, kovodavau ten vaikystėj ir taip toliau. Kažkaip manęs mergaitės nedomino – buvau mergaitėm per stipri, na, ir tokia per energinga, aš jas nuskriausdavau...“⁵⁴

Elena ir Virginija, kurios ne tik vaikystėje, bet ir būdamos suaugusios nevengė pasirodyti „vyriškesnės“, nesieja savo lyties išraiškos su skaudžiais prisiminimais. Jos tai priėmė kaip savaime suprantamą dalyką, duotybę. Tuo tarpu Stefanija ir Karolina mena ir skaudžias patirtis, kurias joms reikėjo išgyventi dėl savo išvaizdos ar pomėgių išskirtymo lyčių normų atžvilgiu, kurios ilgam įsirėžė į atmintį. Stefanijos susidomėjimas fotografija vaikystėje buvo išjuoktas mokykloje kaip mergaitei nepritinkantis užsiėmimas:

„Aš atsimenu, buvau gal ketvirtojo klasėj, nuėjau į foto būrelį.[...]“

⁵¹ Elena, 109.

⁵² Anelė, 139.

⁵³ Virginija, 29.

⁵⁴ Elena, 102.

⁴⁹ Elena, 106.

⁵⁰ Elena, 110.

Ir buvo visi berniukai, aš – viena mergaitė tam foto būrely. Tėvas man padovanojo fotoaparata ir paskui buvo tėvų susirinkimas, klasės auklėtoja mane išstatė ant pakyls ir vos nepasijuokdama, kad, va, mergaitė eina į foto būrelį, kur eina visi berniukai, ar ne sarmata. Tai va, aš tada pajutau kažkokį siaubingą, nu nu... kažkoks nesupratimas – man turėjo atseit būt gėda, bet aš nesupratau už ką gėda.”⁵⁵

O Karolina buvo išjuokta dėl savo išvaizdos, kurios tėvai niekaip nekvestionavo, bet aplinkiniai piktinosi. Ji pasakojo, jog filmuose visada besiidentifikavusi su herojais vyrais todėl ir rengtis norėjo panašiai. Karolina prisimena paauglystėjėjusi pas ginekologę ir apsirengusi iš tėčio ar brolio pasiskolintu kostiumu ir kaklaraiščiu, ji pamena gydytojos reakciją:

„Berniuk, jūs ne čia pataikėt“. Galvoju: „Kaip tai ne čia!“. „Čia, – sakau, – taigi aš atėjau pasitikrint“. „Čia, – sako, – moteris tikrina, mergaites tikrina“. Sakau: „Aš ir esu mergaitė“. Tai ta gydytoja buvo tiek šokiruota, tai paskui jinai, aš atsimeinu, jinai man tokį moralą atskaitė, dar turbūt 15 minučių trukmės: kaip mergaitės turi rengtis, kad aš negaliu taip vaikščirot po miestą apsirengus, kad tai gali privest prie visokių nelaimių, kokių jinai neįvardino, bet kad tai labai blogai, tai jau buvo faktas. Ir aš, atsimeinu, išėjau iš jos pasimetusi ir galvoju: „Gal aš tikrai ne taip apsirengus? Kaip čia dabar yra, kad dabar mane taip užsi puolė?“ Iki tol man net neatėjo į galvą”⁵⁶

Taigi visos informantės savo pirmuosius prisiminimus apie tai, kada suvokė savo seksualinę tapatybę, sieja su lyties išraiškos neatitikimu su joms, kaip merginoms, keliamais standartais. Elena ir Virginija nė karto nemini, jog šį skirtumą būtų priėmusios skausmingai ar per daug save varžiusios. Elenai sūnaus gimimas buvo be galo svarbus įvykis, „smegenyse perversmą padaręs“, tačiau „prie kažkokio moteriškumo“ jos negrąžino⁵⁷. Tuo tarpu Virginija, sovietmečiu kurį laiką dirbusi sekretore, šiame darbe privalėjo nešioti sijoną, kurio pakęsti negalėjo, todėl

darbą paprasčiausiai pakeitė, „kad galėtų rengtis kaip nori“⁵⁸. Jos abi prie visuomenės joms keliamų išvaizdos ar elgesio standartų prisitaikyti nebandė ir savo identitetą priėmė palyginus nekonfliktiškai. Stefanijos ir Karolinos santykis su savo tapatybe buvo arba vis dar yra daug skausmingesnis. Jos prisimena ne tik pirmuosius susidūrimus su jų saviraiškos ribojimais, kurie besikartodami kėlė frustraciją, bet galiausiai ir iš to kilusias mintis apie savižudybę. Karolina jau buvo pasiruošusi, tačiau artimas santykis su tėvais kuriam laikui atgrasė nuo šios minties:

„Aišku, aš galvojau apie tėvus, galvojau, kad jiems suteiksiu nepaprastą skausmą, bet taip man viduj skaudėjo, kad aš nebegalėjau tvert.“⁵⁹

Socialinės lyties formavimo praktikas informantės mena kaip jas ribojančius ar stiprų neigiamą emocinį poveikį dariusius veiksniai, šios aplinkybės jų atmintyje buvo tiesiogiai siejamos su jų seksualinės tapatybės neatitikimu formuojamai normai, t.y. heteronormatyvumui. Tai skatina kelti hipotezę, kad seksualiniam tapatumui stipriai nesikirtus su heteronormatyvumu, šios praktikos, jų aplinkybės ir poveikis joms nebūtų taip įsiminęs.

Šių dienų istorikams, nagrinėjantiems sovietinę kasdienybę ar seksualumą, kaip vieną svarbiausių visuomenę formuojančių elementų, neheteroseksualių asmenų patirčių atskyrimas, kaip neva nepatenkantis į normines kategorijas, todėl nesuteikiantis duomenų apie bendrai populiacijai galiojusius disciplinavimo mechanizmus, galėtų būti laikomas ribojančiu. Būtų galima teigti, jog lyties formavimo praktikos, tam tikros lyties ar seksualumo išraiškų normos galiojo visiems, tačiau žmonės, kurių tapatybės visuomenėje susidūrė su platesnio masto disciplinavimu, tas normas ir jas formuojančias praktikas labiau reflektavo. Todėl šios temos nagrinėjimui pasitelkiant etnografinę prieigą, jų prisiminimai yra ne mažiau informatyvūs siekiant analizuoti „normą“, be to, gali suteikti įvairiapusiškumo bei įžvalgų apie sistemoje atsiradusius įtrūkius, suteikusius erdvės įvairioms rezistencinėms praktikoms.

⁵⁵ Stefanija, 9.

⁵⁶ Karolina, 123.

⁵⁷ Elena, 105 – 106.

⁵⁸ Virginija, 45.

⁵⁹ Karolina, 126.

„JŪSŲ ČIA NĖRA“: LGBT+ BENDRUOMENĖS MATOMUMO IR AKTYVIZMO SANTYKIS LIETUVOJE

Ona Stasiulevičiūtė

Pradėjusi rašyti šį straipsnį, pirmiausia susidūriau su problema – kaip apibrėžti aktyvizmo sąvoką Lietuvos LGBT+ bendruomenės kontekste? „Cambridge Academic Content Dictionary“ teigimu, aktyvizmas yra tiesioginių ir viešų būdų naudojimas siekiant socialinių bei politinių pokyčių. Vis dėlto žmonės, užsiimančius su socialinėmis ar politinėmis permainomis susijusiomis veiklomis, dažnai nevadina savęs aktyvistais. Taip pat nere-tai sunku pamatuoti, kurie veiksmai realiai kuria pokytį, ypač socialinių normų kismą srityje ar visuomenės grupių psichologinėje savyjautoje. Lietu-voje nubrėžti LGBT+ bendruomenės gerovės siekiančio aktyvizmo ribas dar sudėtingiau. Nors homoseksualūs žmonės Lietuvoje tapo „legalūs“ 1993 m., dekriminalizavus vyro lytinį santykiavimą su vyru, šios bendruomenės matomumas iki šiol yra iškreiptas – LGBT+ tapatybės politizuojamos, apibūdinamos kaip „ideologija“, „nuomonė“ ar „organizacija“. Nedidelėje homofobiškoje valstybėje žmonės, neslepiančius savo LGBT+ tapatybės, yra labai pastebimi, o jų atvirumas dažnai laikomas politiniu pareiškimu. Tai atima iš LGBT+ žmonių galimybę nebūti politiškais, tačiau kartu ma-tomumas tampa įrankiu skatinti politinius ir socialinius pokyčius. Tokiu būdu viešas LGBT+ žmonių egzistavimas virsta aktyvizmu. Šiame straip-snyje norėčiau panagrinėti Lietuvos LGBT+ bendruomenės matomumo ir aktyvizmo santykį bei jo kaitą.

Norėdama išsiaiškinti, kurie įvykiai labiausiai padidino LGBT+ bendruomenės matomumą Lietuvoje ir kaip tai paveikė jos narius, kalbėjausi su aktyvistais, dalyvavusiais įvairiose iniciatyvinėse grupėse, akcijose, bendruomenės renginiuose 2020–2021 m.

Pašnekovai:

Julija – studentė, žmogaus teisių aktyvistė, organizacijos „Be

etikečių“ vadovė;

Rasa – aktyvistas, menininkė, dalyvavo LGBT+ bendruomenės palaikymo akcijose 2021 m.;

Dovilė – darbininkė, menininkė, prie LGBT+ aktyvizmo prisideda nuo 2013 m.;

Ilja – vienas iš „Vilnius Pride 2020“ organizatorių, dalyvauja įvairių sričių aktyvizme;

„Demonstruokimės“ grupės nariai.

Taip pat straipsnyje remiوسي didžiausios Lietuvoje žiniasklaidos stebėsenos ir analizės bendrovės UAB „Mediaskopas“ atlikta trumpinio „LGBT“ ir kitų su bendruomene susijusių terminų paminėjimų žiniasklaidoje 2016–2021 m. analize. Tyrimo metu nagrinėta virš 600 tradicinės Lietuvos žiniasklaidos šaltinių: nacionaliniai ir regioniniai leidiniai, interneto portalų ir naujienų agentūrų straipsniai, radijo ir TV laidų pranešimai.

LGBT+ BENDRUOMENĖS MATOMUMO VISUOMENĖJE KAITA NUO 2010 M.

BALTIC PRIDE 2010–2019

Paklausus, kuriuos įvykius įvardintų kaip svarbiausius LGBT+ bendruomenės matomumui Lietuvoje, mano pašnekovai vieningai minėjo nacionalinės LGBT+ teisių organizacijos LGL organizuotus „Baltic Pride“ renginius. Vis dėlto kalbant apie tai, kaip šie renginiai reprezentavo bendruomenės narius, skirtingais metais vykę „Baltic Pride“ renginiai vertinami nevienodai. Pašnekovai, kurie prisimena 2010 m. ir 2013 m. eitynes, mini, kad jos lėmė milžinišką pokytį, tačiau 2016 m. ir 2019 m. eitynės nebeatitiko lūkesčių.

Dovilė: „Jau visus užkniso, kad „Baltic Pride“ būna tik kas trejus metus, kitus metus reikia važiuoti į Latviją arba Estiją.“

Julija: „Vien tas LGBT+ bendruomenės ir juos palaikančiųjų pasirodymas jau iš esmės yra gerai. Net ir tai, kad tu matai daug laimingų žmonių, yra gerai. Bet vėlgi, sukuriamas toks įspūdis, kad LGBT+ žmonėms užtenka

tokio faino prasiėjimo. Todėl iš šitos pusės, tas matomumas galėtų būti šiek tiek kitoks – „Baltic Pride“ neišpildo lūkesčio parodyti, kad mums nėra viskas gerai, mums reikia šiek tiek daugiau, kad viskas būtų gerai.“

2016–2021 m. trumpinio „LGBT“ paminėjimų analizėje (2 lentelė) matome, kad iki 2020 m. terminas „LGBT“ daugiausia kartu žiniasklaidoje buvo paminėtas 2016 m. ir 2019 m. birželio mėnesiais, „Baltic Pride“ metu. Taigi, „Baltic Pride“ renginiai buvo svarbiausi LGBT+ bendruomenės matomumą didinantys įvykiai šiuo laikotarpiu, tačiau bendruomenei jų formato ir turinio tiesiog nebeužteko.

2019 METŲ PROTESTAI, VILNIUS PRIDE 2020, SEIMO RINKIMAI

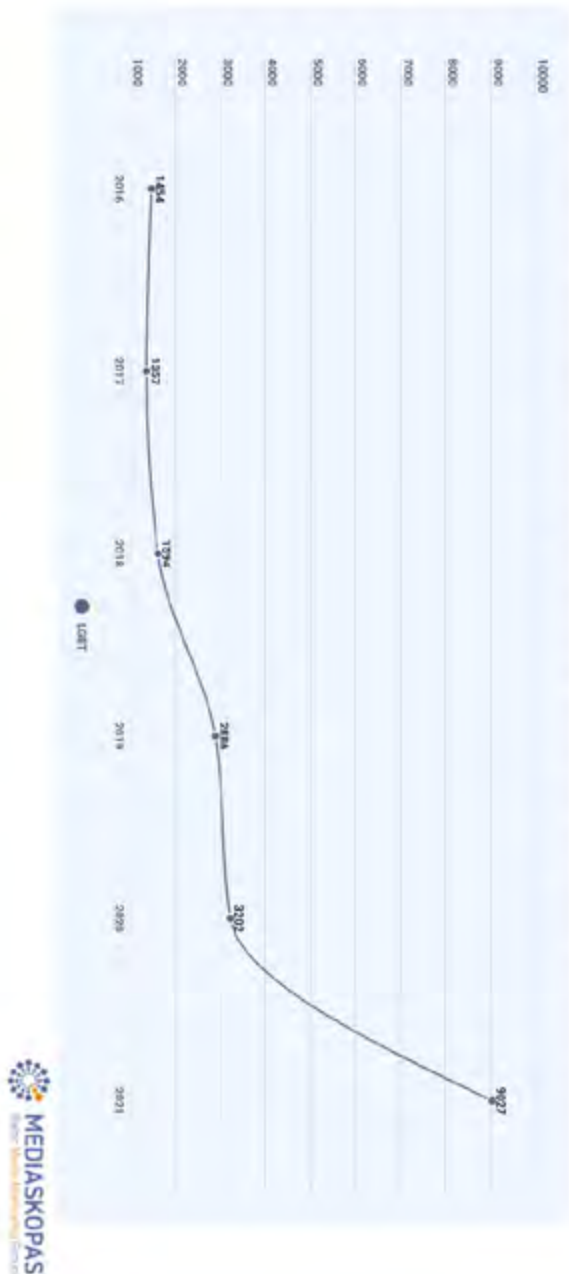
Kitas „LGBT“ minėjimo žiniasklaidoje pakilimas po 2019 m. „Baltic Pride“ įvyko 2019 m. lapkričio mėnesį (2 lentelė). Tuo metu išleista Elenos Reimerytės kurta LRT laida „Spalvos. Gėjai tėčiai“, įvyko siekiantis ją uždrausti protestas ir kontrprotestai. Pašnekovo Rasos nuomone, šie įvykiai paskatino LGBT+ bendruomenę tapti aktyvesne.

Rasa: „Spalvų“ laida, man atrodo, daug pradėjo šito bruzdesio. Tada atsirado protestai „prieš“, „už“, nes žmonės buvo tokie, gerai, mes galim daryti dalykus ne tik per Pride'ą.“

Praejus 2019 m. „Baltic Pride“, susibūrė nauja aktyvistų grupė, vėliau pasivadavusi „Demonstruokimės“. Grupės narių teigimu, jungtis paskatino nepasitenkinimas LGBT+ bendruomenės reprezentacija iki šiol vykusiuose „Pride“ renginiuose, teisinės apsaugos užtikrinimo proceso stagnacija ir saugios aplinkos poreikis. Pagrindinis jų siekis – įgarsinti LGBT+ bendruomenės, ypač translyčių žmonių, balsus ir parodyti, kad „ne viskas yra gerai“.

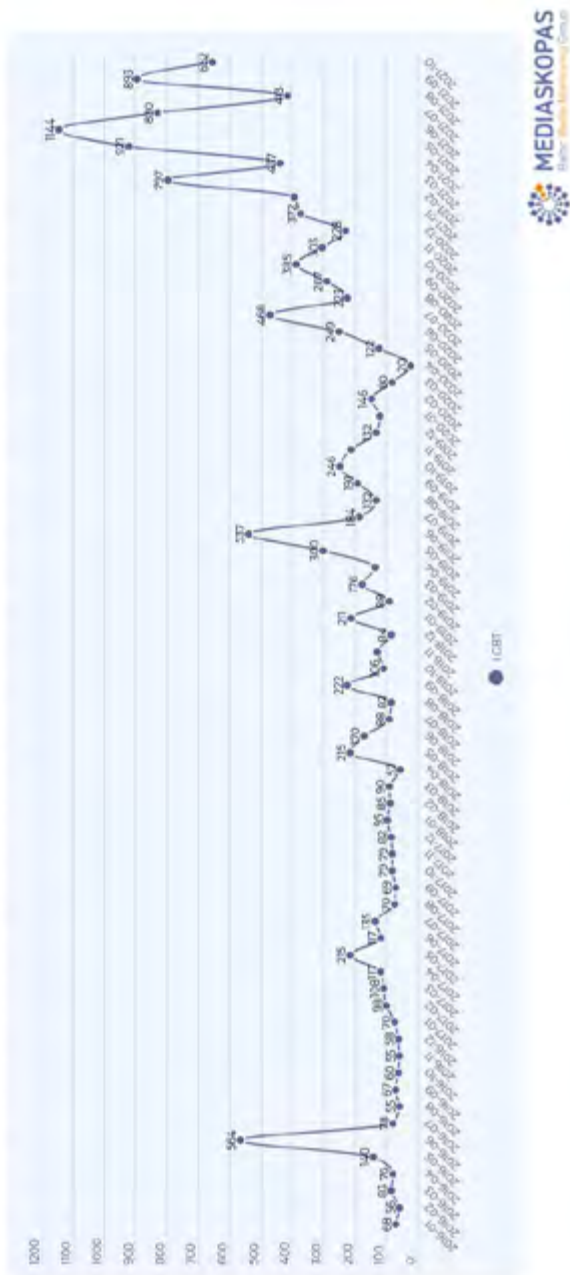
Grupės narys Ilja: „Atrodo, tame „Baltic Pride“ visko labai daug ir viskas labai šviečia, bet mes iš bendruomenės negauname galimybės normaliai pasisakyti ir save reprezentuoti. Tada kaip ir mato, bet kaip tokią vaivorykštinę didelę masę, tie individualūs „queer“ žmonės neturi pasisakymo galios ir, atrodo, kad tas „Pride“ nereprezentuoja jų. Tai, kad tu esi priimtinas ir tu nepyksti, kad tu gražiai džiaugiesi ir panašiai, mes to nenorėjom, o

UAB „Mediaskopas“ atlikta trumpinio „LGBT“ paminėjimų tradicinėje žiniasklaidoje 2016–2021 m. analizė. 1 lentelė.



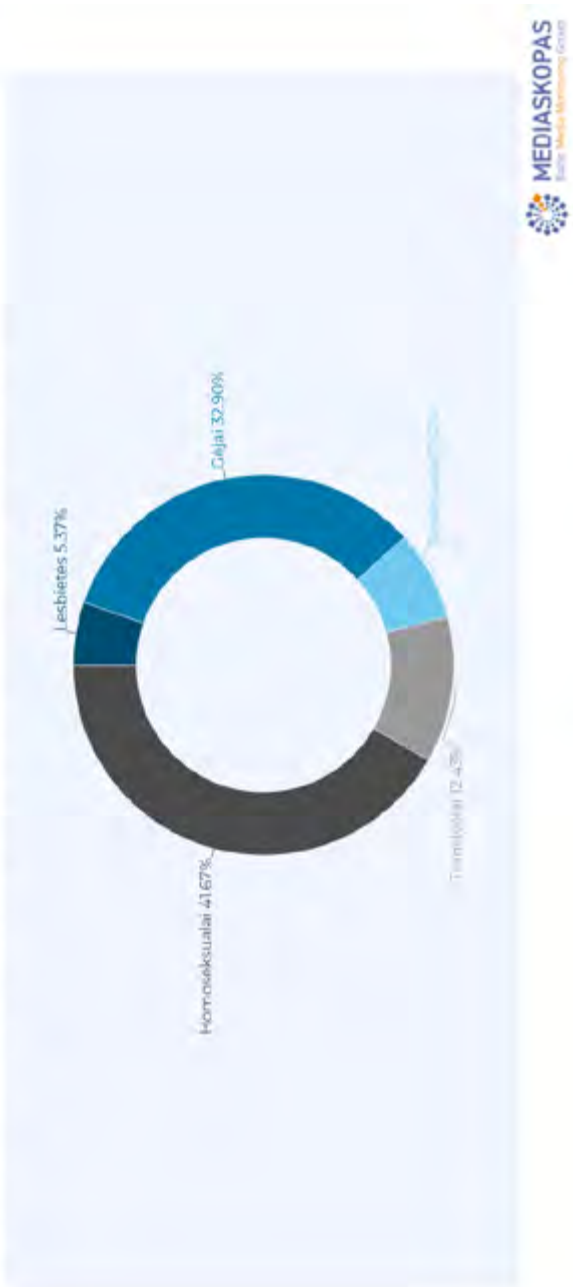
LGBT paminėjimai Lietuvos žiniasklaidoje 2016 - 2021 m.

LGBT paminėjimai Lietuvos žiniasklaidoje 2016 - 2021 m.



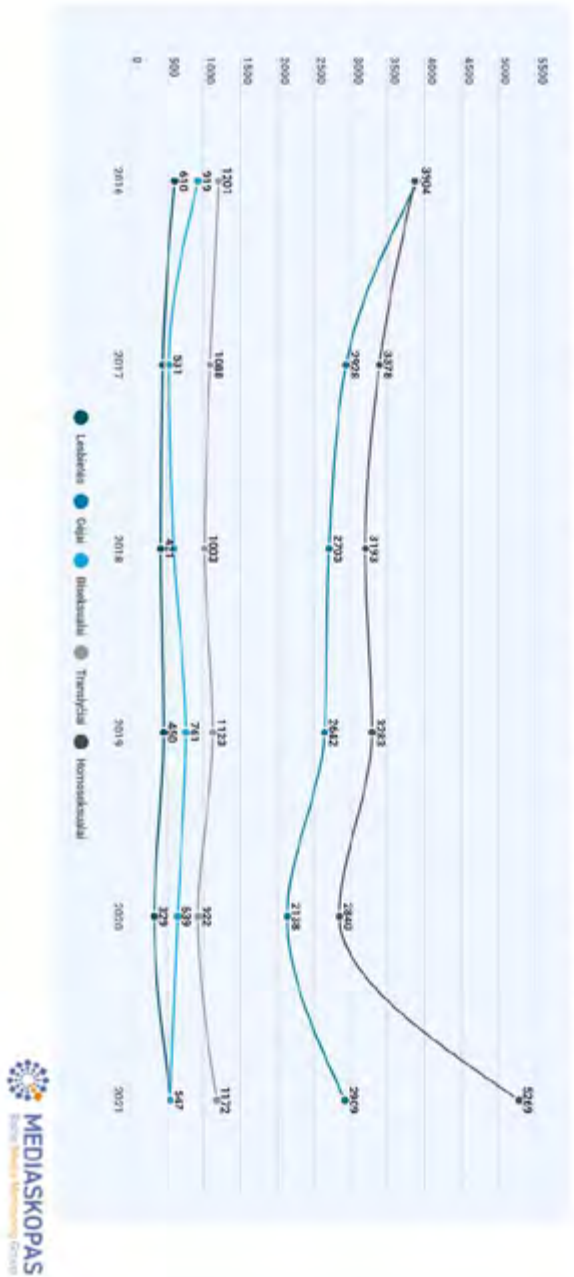
UAB „Mediaskopas“ atlikta trumpinio „LGBT“ paminėjimų tradicinėje žiniasklaidoje 2016–2021 m. analizė. 2 lentelė.

Paminėjimai Lietuvos žiniasklaidoje 2016 - 2021 m.



UAB „Mediaskopas“ atlikta su LGBT+ bendruomene susijusių terminų paminėjimų tradicinėje žiniasklaidoje 2016-2021 m. analizė. 4 lentelė.

LGBT paminėjimai Lietuvos žiniasklaidoje 2016 - 2021 m.



UAB „Mediaskopas“ atlikta su LGBT+ bendruomene susijusių terminų paminėjimų tradicinėje žiniasklaidoje 2016-2021 m. analizė. 3 lentelė.

LGL'as, man atrodo, tai ir darė. Turėjom pokalbį dėl šūkio ir aš sakiau „Demonstruokimės!“, nes kalbėjom, kad norim tą naratyvą, kuris sako „tegu jie nesidemonstruoja“, keisti.“

2020 m. liepą „Demonstruokimės“ grupės nariai pakvietė LGBT+ bendruomenę ir juos palaikančius žmones dalyvauti pirmą kartą rengiamose „Vilnius Pride“ eitynėse. Jos tapo didžiausią matomumą LGBT+ bendruomenei suteikusių įvykiu 2020 m. (2 lentelė). Nors paminėjimų žiniasklaidoje skaičiumi šis renginys nusileido „Baltic Pride“, mano pašnekovų teigimu, LGBT+ žmonės jį reprezentavo tinkamiau – galima buvo aiškiai matyti, kad „Vilnius Pride“ organizavo pati bendruomenė.

2020 m. spalio mėnesį, Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų metu, „LGBT“ termino paminėjimų žiniasklaidoje skaičius vėl ženkliai išaugo (2 lentelė). Tarp kandidatų į Seimą atsirado aiškią paramą homoseksualioms poroms reiškiančių politikų ir politinių partijų, o Laisvės partijos narys Tomas Vytautas Raskevičius rinkiminės kampanijos metu ypač akcentavo siekį pagerinti LGBT+ bendruomenės teisinę apsaugą, taip pat neslėpė, kad priklauso šiai bendruomenei.

VISUOMENĖS DĖMESYS 2021 METAIS, „PANORAMOS“ PERĖJOS KOVOS

Po 2020 m. Seimo rinkimų prasidėję pokyčiai primena riedančią sniego gniūžtę. 2021 m. pradžioje „LGBT“ paminėjimų žiniasklaidoje kreivė pradeda kilti ir pasiekia aukščiausią iki tol buvusį tašką kovo mėnesį (2 lentelė). Vis dėlto, remdamasi savo asmenine, taip pat kitų aktyvistų patirtimi, norėčiau teigti, kad populiarumo sulaukė LGBT+ tema, bet ne patys LGBT+ žmonės. Niekada anksčiau LGBT+ tapatybės Lietuvoje nebuvo taip masiškai politizuotos, išpopuliarėjo naratyvas apie LGBT+ bendruomenę kaip apie „organizaciją“, kurios interesus T. V. Raskevičius atstovauja Seime. Analizuodami raktinių su LGBT+ bendruomene susijusių terminų minėjimo dažnumo kitimą 2016–2021 m. (3 lentelė), galime matyti, kad 2021 m. labiausiai išaugo žodžio „homoseksualai“ vartojimas – beveik du kartus. Tuo tarpu kitų terminų, pavyzdžiui, „lesbietės“, „translyčiai“, vartojimas augo nedaug. Nors

Valstybinė lietuvių kalbos komisija teigia, kad žodis „homoseksualas“ yra vartotinas, jo vartojimas suredukuoja žmogų iki jo LGBT+ tapatybės. Tuo tarpu būdvardžio „homoseksualus“ vartojimas pabrėžia, kad tai tik viena iš asmens savybių. LGBT+ bendruomenę pasirinktas apibūdinti terminas atskleidžia, kad žiniasklaida, kurioje 2021 m. labai išpopuliarėjo LGBT+ tema, reikalingų žinių apie ją neturi.

Kilus susidomėjimo šia tema bangai, bendruomenei draugiškose „Facebook“ grupėse žmonės pradėjo dalintis išgyvenimais. Negalėdami pakelti prieš juos nukreipto socialinių medijų turinio, ypač komentarų kiekio, daugelis išreiškė norą emigruoti. Vis dėlto taip pat atsirado ir įrašai, siūlantys burtis, planuoti atsakomuosius veiksmus. Aktyvistės Julijos teigimu, kartu su homofobijos antplūdžiu ir teisinės apsaugos įtvirtinimo galimybe, atėjo pasiryžimas veikti.

Julija: *„Atsirado kažkokia viltis ir užsidegimas dabar viską keisti, nes kažkaip anksčiau atrodė, kad iki kol pasikeis bendra LGBT+ žmonių situacija Lietuvoje, reikės labai ilgai laukti, ir pirmas kartas, kai aš išvis išgirsiu apie tokį dalyką, kaip Partnerystės įstatymas bus, kai man bus keturiasdešimt. Ir tada staiga atsirado reali galimybė ir toks jausmas, kad reikia kažką daryti.“*

2021 m. kovo mėnesį ypač garsiai žiniasklaidoje nuskambėjo LGBT+ bendruomenę palaikanti iniciatyva prekybos centro „Panorama“ požeminėje perėjoje – viena jos siena buvo išdažyta vaivorykštės spalvomis, atsirado užrašai: „tavo kaimynas“, „tavo kasininkė“, „tavo vaikas“. Viena iš šio gatvės meno kūrinio autorių Karolina Rimkutė pasakojo, kad kartu su Linu Salučka iš pradžių norėjo užrašyti kažką radikalaus ir pasipriešinti homofobiją skleidžiantiems individams, tačiau vėliau nusprendė eiti labiau į bendruomenės palaikymą nukreiptu keliu – perduoti žinutę, kad nesame tokie vieniši, kaip gali atrodyti. Taip pat šiais užrašais autoriai norėjo įsmeiginti ir demistifikuoti LGBT+ žmones tiems, kurie galvoja, kad nepažįsta nė vieno bendruomenei priklausančio žmogaus. Visą kovo mėnesį vaivorykštė perėjoje buvo vis iš naujo uždažoma Lietuvos vėliava, taip supriešinant nacionalinę ir LGBT+ identitetą. Vis dėlto LGBT+ bendruomenę palaikantys grafčiai vis atsinaujindavo ir atsirado dar 6

vietose Vilniuje ir Kaune. Buvau viena iš šios iniciatyvos organizatorių. Dalinantis mintimis su kitais aktyvistais, pagrindinė kilusi idėja buvo perduoti žinutę „Tu nesi vienas“, kuri būtų matoma ne tik socialinių medijų, bet ir miestų erdvėse.



Tyla=mirtis. Nudažyta požeminė perėja. Karolinos Rimkutės nuotrauka. 2021 m.

ŠEIMŲ MARŠAS IR KAUNAS PRIDE 2021

Gegužės mėn. „LGBT“ termino paminėjimai pasiekė naują rekordą (2 lentelė). Tuo metu įvyko didžiausia tiesiogiai prieš LGBT+ bendruomenę nukreipta akcija Lietuvos istorijoje – „Didysis Šeimos Gynimo Maršas 2021“. Maršo organizatorių retorika LGBT+ žmones nužmogino ir pristatė kaip grėsmę „tradicinėms“ Lietuvos šeimoms ir net pačiai valstybei. Kaip atsakas šio renginio dieną Vilniuje prie Baltojo tilto įvyko ir LGBT+ šeimų palaikymo piknikas-kontrprotestas, kuris sukūrė saugią erdvę LGBT+ žmonėms būti kartu ir dalintis patirtimis.

Birželio mėnesį „LGBT“ termino minėjimas žiniasklaidoje pasiekė aukščiausią tašką – 1144 kartai (2 lentelė). Tai galima sieti su nepavyku-

siu Partnerystės įstatymo teikimu Seime, netylančiomis naujienomis apie „Šeimų maršą“ ir naujais jo organizatorių mitingais Vilniuje, „Demonstruokimės“ grupės aktyvistų kova su Kauno miesto savivaldybe dėl leidimo rengti eitynes, vaivorykštės perėjos uždažymu Pylimo g. Vilniuje ir kitais įvykiais. Tačiau beveik kiekvienas homofobiją kurstantis įvykis sulaukdavo ir LGBT+ bendruomenės narių atsako, kylančio iš skirtingų, dažnai naujai prie aktyvizmo prisijungusių žmonių, naujų grassroots grupių.

Rugsėjo mėnesį „LGBT“ paminėjimų kreivę į viršų vėl iškėlė „Kaunas Pride 2021“ eitynės (2 lentelė). Šio renginio organizatorių tikslai – reikalauti teisinės LGBT+ žmonių apsaugos, mokslu grįsto lytinio švietimo, kompetentingos psichologinės pagalbos ir pagarbos asmeniniam gyvenimui.

Grupės „Demonstruokimės“ aktyvistai: „Kaunas Pride“ šūkiu „Mes esame visur!“ buvo norima pasakyti, kad LGBTQ+ žmonės egzistuoja visur – tai nėra tik sostinės „mady“ reikalas. Kaune įvykęs „Pride“ yra įrodymas, kad bendruomenės nariai gali inicijuoti veiksmus ir kituose Lietuvos miestuose.“

Eitynių manifesto teiginiai, organizavimosi „iš apačios“ strategija, atsisakymas susisiekti su galinčiais apriboti veiklos galimybes rėmėjais ir galimybės visiems norintiems pasisakyti suteikimas renginio metu tiesiogiai prieštarauja LGBT+ žmonių sumenkinimui iki įsivaizduojamos ideologijos, organizacijos ar tiesiog vienodos masės.

KAIP VISUOMENĖS DĖMESYS PAVEIKĖ LGBT+ BENDRUOMENĘ 2021 METAIS?

Per visą tyrimo laikotarpį daugiausia „LGBT+“ termino paminėjimų užfiksuota 2021 m. – 9027 kartai (1 lentelė). Informacijos srautas, lyginant su praėjusiais metais, išaugo beveik 3 kartus. Teisinės apsaugos įtvirtinimo progresui įtakos kol kas tai nepadarė – Partnerystės įstatymas birželį nepaėjo pateikimo stadijos, o kiti LGBT+ bendruomenei reikalingi teisiniai aktai išvis nepajudėjo iš vietos. Apie visuomenės požiūrio pokytį kalbėti kol kas sunku, nes 2021 m. nebuvo daryta išsamaus ty-

rimo šia tema. Iš komentarų socialinėse medijose, iniciatyvų „už“ ir „prieš“ bendruomenę galime matyti, kad LGBT+ temos populiarumas paaštrino įtampą visuomenėje ir padalino žmones į priešingas stovyklas – vieni aktyviau pradėjo reikšti homofobiją, kiti palaikymą.

Vis dėlto išaugęs dėmesys neigiamai paveikė didelės dalies LGBT+ žmonių emocinę gerovę. Manau, būtent dėl to bendruomenės iniciatyvose 2021 m. prioritetu tapo jos narių palaikymas. Rūpinimasis vienas kitu yra tiesioginis pasipriešinimas įsigalėjusiam LGBT+ tapatybių nužmoginimui ir politizavimui. Iš dalies šiuo keliu pasekė ir žiniasklaida – mano pašnekovų teigimu, reprezentacija tam tikrose žiniasklaidos priemonėse tapo adekvatesnė, žurnalistai uždavė pagarbius klausimus, į šią temą žiūrėjo atviriau. Aktyvistų atsakymus į klausimą, kokios LGBT+ bendruomenės reprezentacijos visuomenėje norėtusi ateityje, galiu apibendrinti „poreikiu būti matomiems žmogiškai“: kad LGBT+ tema nebūtų pristatoma kaip sensacinga naujiena; kad klausimai, užduodami LGBT+ žmonėms, nebūtų vien apie jų LGBT+ tapatybes; kad būtų viešinamos įvairios patirtys, o ne tik žinomiausių asmenų.

APIBENDRINIMAS

Žygiuodama „Kaunas Pride 2021“, viename Laisvės alėjos balkone pamačiau plakatą su užrašu: „Jūsų čia nėra“. Šis užrašas vos trim žodžiais apibendrina prieš LGBT+ žmones nukreiptą retoriką Lietuvoje – apie bendruomenę kalbama taip, tarsi jos nesudarytų gyvi žmonės. Kaip atsakas natūraliai kyla noras rėkti: „MES ESAME VISUR!“. Atvirumas, kalbant apie savo tapatybę, gali padėti mums pamatyti vienas kitą ir pasijausti matomiems – nesvarbu, ar tai būtų žygiavimas pirmosiose protesto eilėse, ar dalinimasis patirtimi bendruomenės renginyje. Net jeigu apie savo tapatybę gali būti atviras tik sau pačiam, jos priėmimas ir didžiavimasis ja homofobiškoje visuomenėje yra politinis veiksmas. Neturėtume būti verčiami kovoti už savo tapatybių priėmimą, tačiau matomumas paverčia mus aktyvistais, kuriančiais pokytį LGBT+ bendruomenei.



Kaunas Pride 2021. Julijos Stankevičiūtės nuotrauka. 2021 m.

LITERATŪRA:

1. Karolina Rimkutė. „Refleksijos apie vieną Vilniaus požeminę perėją“. LGBT+ žurnalas, leidžiamas Vilniaus *queer* festivalio „Kreivės“ Nr. 2. Vilnius: 2021, p. 6-10
2. Ada Balčiūnaitė. „Vilnius Pride 2020“. LGBT+ žurnalas, leidžiamas Vilniaus *queer* festivalio „Kreivės“ Nr.1. Vilnius: 2020, p. 14-16
3. Fausta Noreikaite. „Searching For Collective Post-Communist Trauma Through Spatial Narratives: The Debates over Sexuality in Lithuania“. Bachelor Thesis Arts and Culture. Radboud University. 2021.
4. Cambridge Academic Content Dictionary. 2021. Cambridge English Dictionary: Meanings & Definitions.
5. Andrew X. Give up activism. 1999. <http://libcom.org/librar>
6. Mindaugas Jackevičius. Homoseksualai švenčia: 20 metų, kai už vyro lytinį santykiavimą su vyru nebaudžiama. 2013. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/homoseksualai-svencia-20-metu-kai-uz-vyros-lytini-santykiavima-su-vyru-nebaudžiama.d?id=61717645>
7. Jonas Valaitis. Seimo nariams įteiktas „Kauno Pride“ manifestas: „Mes - ne ideologija“. 2021. <https://www.jarmo.net/2021/09/seimo-nariams-iteiktas-kauno-pride.html>

„BALTIC PRIDE“ DEŠIMTMETIS LIETUVOJE: SAVE ATRANDANČIO JAUNO DALYVIO ĮSPŪDŽIAI IR PRISIMINIMAI Vyktas Balsevičius

Laikotarpiu nuo 2010 m. iki 2021 m. Lietuvoje įvyko net šešerios eitynės už LGBT+ asmenų teises. Turint omenyje, kokia priešiška ir bauginanti atmosfera vyrojo pirmųjų eitynių išvakarėse, kai aš, tuomet dar būdamas savo vietos pasaulyje ieškantis devyniolikmetis, pats save nustebinau netikėtai pasiryžęs jose sudalyvauti. Galima drąsiai teigti, kad vos per dešimtmetį Lietuva ypač stipriai pasistūmėjo į priekį visų žmonių lygybės link, tačiau iš kitos pusės, žmogaus gyvenimo mastu tai buvo „net“ ištisas dešimtmetis, kuris galbūt ir buvo vertas tos aukos – dėl ateities kartų. Tačiau gyventi čia ir dabar taip pat norisi bei reikia, todėl nepaisant įdėtų pastangų ir puoselėtų vilčių, teko palikti šią visuomenę, kurioje LGBT+ šeimos vis dar yra nepripažįstami šeimūnėliai, vis dar už įstatymo ribų, nors ir atsirado galimybė bent jau išeiti į gatvę ir „teisėtai“ save parodyti...

PIRMOSIOS 2010 M. EITYNĖS

...tačiau ne taip seniai, 2010 m., teisėtai save parodyti buvo labai sunku. Pirmosios eitynės „Už lygybę“, kurias organizavo visas būrys aktyvistų iš skirtingų jėgų suvienijusių organizacijų, iškart susidūrė su teisinėmis kliūtimis. TJA ir LGL gautas leidimas eitynėms buvo laikinai sustabdytas Vilniaus apygardos administracinio teismo 2010 m. gegužės 5 d. nutartimi. Ši nutartis buvo akimirksniu apskųsta ir jau 2010 m. gegužės 7 d. dieną buvo pasiekta istorinė pergalė – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas galutine ir neskundžiama nutartimi¹ panaikino eitynių sustabdymą, ir eitynės visgi įvyko gegužės 9 d. Pirmosiose eitynėse sudalyvavo vos 350 asmenų, kuriuos, susirinkusius palei Nerį, nuo

tūžmingos už tvorų ir barikadų susirinkusios visuomenės saugojo virš 800 policijos pareigūnų.

Šios eitynės buvo pirmosios ne tik šaliai, bet ir man. Jos turėjo didžiulę simbolinę reikšmę daugeliui žmonių, todėl joms skirsiu daugiau dėmesio. Šių eitynių priešistorė ir kontekstas labai margi. Anuomet dar vyravo „neklausk, nesakyk“ (angl. „Don't ask, don't tell“) požiūris. LGBT+ tema medijoms buvo tiesiog dar vienas sensacijų šaltinis, o ne žmogaus teisių klausimas. Provincijoje gyventiems LGBT+ asmenims Vilnius tuomet dažnai atrodė kaip išsigelbėjimo rojus, nes tik ten galėjo rasti LGBT+ bendruomenę, artimesnę Europos laisvumui ir kosmopolitinei dvasiai. Ruseno viltis ir lūkestis, kad kažkas tame Vilniuje turėtų pagaliau įvykti.

Apie organizuojamas eitynes „Už lygybę“ sužinojau visiškai atsitiktinai iš draugų. Pirmiausia išgirdau apie Tolerantiško jaunimo asociaciją. Ir visai netrukus įvyko ir pačios eitynės... Man, buvusiam pačiame įvykių sukuryje, viskas atrodė lyg surrealistinis sapnas, stebint neapykantos pritvinkusių žmonių neišmanymą kitapus barikadų. Tuos vaizdus tuomet rodė visos televizijos.

Įspūdį darė didžiulis visuomenės pasipriešinimas. Vilniaus meras buvo pliekiamas kaip pernelyg liberalus, nes neuždraudė renginio. Tuo tarpu generalinis prokuroras, siekdamas įtikti masėms, ir tuo pačiu prisidėdamas prie europinio masto gėdos, populistiskai ir veidmainiškai teigė, neva neįmanoma užtikrinti eitynių saugumo ir jos turi būti atšauktos dėl grasinimų bei negalėjimo susitvarkyti su kylančiais pavojais.

Medijose mirgėjo spalvingas būrys politikų ir visuomenininkų, aistringai skalambijančių savo idėjas. Tarp jų buvo ir Rokas Žilinskas – prisitaikyti gebėjęs homoseksualas, žinoma televizijos žinių ir reportažų asmenybė, susidėjęs su konservatyviomis politinėmis jėgomis, nuolat bandęs pataikauti abiem konfrontuojančioms pusėms, tačiau taip ir nesugebėjęs nė vienu iki galo įtikinti, galiausiai ir pats pasiklydęs savo blaškymesi.

Matant, kaip triuškinamai eitynių priešininkai balsuodavo televizijos laidų apklausose, būdavo ypač neramu pėsčiomis vaikščioti po miestą,

¹ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2010-05-07 nutartis administracinėje byloje Nr. AS-822-339-10 <https://eteismai.lt/byla/161751803714410/AS-822-339-10>

nugirsti įvairias kalbas, dažnai kupinas grasinimų: „Aš pažįstu, kuris dirba tu.... eitynėse... tikrai prasibrausime“.

Nepaisant šurmuliuojančios visuomenės, TJA virė įtemptas pasirengimas. „Štabe“ tvyrojo darbinga pasirengimo atmosfera, tuo pačiu džiugino galimybė sutikti naujų bendraminčių, kas pridėjo pasitikėjimo. Visgi daug kas dėl daugybės priežasčių dalyvauti tiesiog negalėjo ar nenorėjo. Nemažai palaikytojų atvyko ir iš užsienio. Eisenos maršrutas ir detalės buvo laikomi paslapyje ligi paskutinės akimirkos, tad susitelkęs jaunimas jautėsi ypatingai, lyg kokie sąmokslininkai, pakylėti ir įkvėpti idealizmo.

Buvo daug dėmesio ir iš žurnalistų. „Ar nebijai būti atpažintas, kad tavo nufotografuos, ir iš tavęs po to šaipysis bendraklasiai, draugai?“ – paklausė viena korespondentė netrukus po to, kai slaptu maršrutu atvykome į renginio pradžios vietą prie Neries aptvertoje teritorijoje. „Nebijau, pažiūrėkite, kiek aplinkui žmonių, kodėl kas nors turėtų bijoti, kai mūsų tiek daug“, – tuomet atsakiau. Vėliau pasirodžiusiame jos straipsnyje buvau apibūdintas kaip naivus... bet argi tai visuomet blogybė? Net jei tai ir tebuvo naivumas, jis buvo šventas, nes visi jautėme, kad to būtinai reikia – dėl savęs, dėl ateities.

Eitynių vieta panėšėjo į narvą. Aplink susirinkusi publika buvo dviejopa. Vienoje žmonių minioje buvo susirinkę tiesiog smalsuoliai, tarp kurių buvo ir tie, kurie negalėjo, neišdrįso dalyvauti, ar tiesiog dėl techninių aplinkybių nepateko į eitynių teritoriją. Kitoje minioje – agresyviai nusiteikę radikalai, laukiantys maršruto pabaigoje ir kurstomi populistinių politikų. Tačiau nuo jų skyrė neperžengiama gyva policijos pareigūnų siena, kurių buvo bemaž triskart daugiau, nei pačių eitynių dalyvių.

„Laisvė kvėpuoja“, – spontaniškai ištariau bendražygiams. Didžiulis paruošiamasis darbas virto gyvu reiškiniu, kurio nebebuvo galima sustabdyti, kurio nesustabdė net niekingas vandalizmo aktas prieš TJA būstinę.

Tačiau buvo ir apmaudžių dalykų. Suvokimas, kad LGBT+ bendruomenė tokia nevieninga, dar tik kokono stadijoje. Mažumų poreikių ir

teisių suvokimas dar tik leido pirmuosius daigus. Tas margumynas, kartais ir įvairūs asmeniškumai, kurių patys aktyvistai nesugebėdavo išvengti, man, tuomet devyniolikmečiui, ryškiai įsiminė. Per mažą šalį, kad būtų galima atsiriboti nuo asmeninių ambicijų, ir per lėtas vadavimasis iš provincialumo. Tačiau mano likimas susidėliojo taip, kad netrukus po šių pirmųjų eitynių, vos po poros dienų, emigravau į Nyderlandus – pirmąją pasaulio šalį, įteisinusią vienalytes santuokas. Man tai buvo didžiulis kontrastas. Jau išvykus, mane pasiekė pirmieji draugų, buvusių bendramokslių, pažįstamų atsiliepimai, pamačius ir atpažinus mane eitynių kolonoje. Reakcijų buvo įvairių. Deja, ir mamos, ir kai kurių draugų iš Lietuvos reakcijos dažnai priminė kažkokį akmens amžių – girdėjau raginimų „būti atsargiam“ toje Olandijoje dėl „ten išplitusių homoseksualų“. Taip pat buvo grasinimų ir šantažo – jeigu nesumokėsiu „skolos“, mano nuotraukos iš eitynių bus išviešintos mano draugams ir artimiesiems. Bet kuriuo atveju, persikėlus į kitą aplinką, šie ir panašūs pareiškimai atrodė veikiau juokingi. Nepaisant nenusipėjamo ir kintančio žmonių elgesio, pradėjau gyventi atvirą homoseksualaus jaunuolio gyvenimą naujoje šalyje, kurioje reikėjo ne kartą sau kartoti, kad tai, kaip gyvenu, nėra moraliai neteisinga. Dalintis lova su partneriu, kuris yra tos pačios lyties, nėra blogis. Teko iš naujo perprasti ir permąstyti savo nuostatų ir įsitikinimų sistemą ir tuomet, kai pavyko sukurti pirmuosius tvirtus santykius.

ANTROSIOS 2013 M. EITYNĖS

2013 m. Vilniaus m. savivaldybė vėl dėjo visas pastangas neleisti antrosioms eitynėms „Už lygybę“ vykti Gedimino prospekte, siekdama dalyvių, kaip ir pirmąjį kartą, išstumti už upės. Šį kartą abi teismų instancijos buvo palankios organizatoriams², ir antrosios eitynės įvyko 2013 m. liepos 28 d. Jose dalyvavo jau apie 800 žmonių. Eitynės buvo gerokai spalvingesnės, gausesnės, protestuotojai mūsų nebeužgožė. Visgi

² Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2013-06-20 nutartis administracinėje byloje Nr. A444-1968/2013 <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=33211a6d-0a40-4a6d-8989-ff2733aca46c>

būta mėginimų blokuoti renginio sceną Lukiškių aikštėje, kurioje buvo sakomos kalbos, o oponentai buvo išsisklaidę minioje, mėgindami provokuoti. Nors ir mirgėjo priešininkų plakatai, progresas buvo akivaizdus. Medijos vis dar ieškojo sensacijų, tačiau bent jau vykdė ir informavimo funkciją, nes jau turėjo archyvinės medžiagos iš ankstesnių eitynių, ir nebereikėjo rodyti užsienio renginių vaizdų.

TREČIOSIOS 2016 M. EITYNĖS

Šį kartą, panašu, kad Vilniaus miesto valdžia suprato istorinių pokyčių neišvengiamumą ir trečiosios eitynės įvyko be administracinių trukdžių ir išvengus teismų. Trečiosios eitynės „Už lygybę“ Vilniaus Gedimino prospektu žygiavo neįtikėtinai ramiai, be rimtų incidentų, dalyvių skaičius išaugo net iki 3000 žmonių. Šių eitynių šūkis – „Mes esame žmonės, o ne propaganda“ – save, matyt, pateisino, nes pasipriešinimo eitynėms buvo labai mažai. Atvykęs į Lietuvą su savo partneriu, galėjau mėgautis gerokai laisvesne atmosfera.

KETVIRTOSIOS 2019 M. EITYNĖS

2019 m. birželio 8 d. Vilniaus širdyje įvyko ketvirtosios eitynės, šį kartą vėlgi be administracinių kliūčių ir be teismo bylinėjimosi. Maža to, jos pagaliau buvo panašios į tikrą miesto šventę ir kol kas tai buvo pačios gausiausios „Baltic Pride“ eitynės tarp visų Baltijos šalių. Į jas susirinko net apie 10 tūkst. dalyvių. Visuomenė buvo daug labiau palankanti, pačios eitynės buvo įtraukios, skambėjo muzika. Buvo juntamas didesnis politinių partijų susidomėjimas. Pažanga ir išlaisvėjimas buvo stulbinami.

PENKTOSIOS 2020 M. EITYNĖS

2020 m. liepos 11 d. įvyko „Vilnius Pride 2020: LGBTQ+ solidarumo eitynės“. Šiose eitynėse neturėjau galimybės dalyvauti, todėl pasidalinsiu renginyje dalyvavusio Tolerantiško Jaunimo Asociacijos vadovo Artūro Rudomanskio pastebėjimais. Jis atkreipė dėmesį, kad eitynės buvo svarbios, nes jos pirmą kartą įvyko ne kaip „Baltic Pride“, kuris

laikomas trijų Baltijos valstybių jungtinis renginys ir vyksta rotacijos principu vis kitoje Baltijos šalies sostinėje, o buvo inicijuotos Lietuvoje gyvenančių žmonių. Kairiųjų aktyvistų inspruotas renginys siekė atkreipti dėmesį į problemas, su kuriomis susiduria LGBTQ+ bendruomenė, ir kvietė solidarizuotis su kitais judėjimais už socialinę teisingumą. Artūro nuomone, renginys kvietė atkreipti dėmesį į LGBTQ+ tapatybių suprekinimą ir akcentavo „Pride“ kaip politinį veiksmažodį ir protestą. Buvo planuojama, kad eitynėse dalyvaus iki 3000 žmonių, visgi planus sujaukė pandemija, todėl, dėl galiojusių apribojimų, leidimas buvo išduotas tik 1000 dalyvių. Šis renginys, daugelio manymu, padėjo pagrindus vėliau įvykusiam „Kaunas Pride“.

ŠEŠTOSIOS 2021 M. EITYNĖS

Šeštosios eitynės, įvykusios 2021 m. rugsėjo 4 d., yra ypatingos dėl daugybės priežasčių. Visų pirma, jos pirmą kartą istorijoje įvyko laikinojoje Lietuvos sostinėje Kaune, visai valstybei tuo metu kovojant su Covid-19 pandemija. Visgi Kauno miesto valdžia pademonstravo, kad skiepyti toleranciją mieste sekasi sunkiau nei vakcinas nuo Covid-19 viruso: buvo atsisakyta suderinti eitynių maršrutą ir visomis išgalėmis siekiama neleisti eitynėms įvykti. Tačiau abiejų instancijų teismai buvo palankūs eitynių organizatoriams³ ir miesto valdžia buvo įpareigota užtikrinti eitynių organizavimą Laisvės alėjoje. Šios eitynės ypatingos ir tuo, kad jos nebuvo organizuojamos kaip „Baltic Pride“ iniciatyvos dalis. Šias Kauno eitynes organizavo Gegužės 1-osios profesinė sąjunga, esant pačios LGBTQ+ bendruomenės dideliame aktyvume ir neturint reikšmingų išteklių. Eitynėse dalyvavo apie 2-3 tūkst. žmonių.

Apibendrinant visas šešerias eitynes galima teigti, kad pasiekta didelė pažanga. Nors vis dar labai liūdina faktas, kad įstatymų leidėjams trūksta politinės valios priimti LGBTQ+ žmonėms reikalingus teisinius sprendimus, tačiau matant, kokios tarpusavyje skirtingos buvo visos

³ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2021-09-03 nutartis administracinėje byloje Nr. eA-3907-556/2021 <http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaiska/tekstas.aspx?id=976b7af5-3cc4-4e78-bf9e-e2305ddb3278>

įvykusios eitynės, galima neabejotinai daryti išvadą, kad dirbant kryptingai ir išvien, didžiulės socialinės permainos yra ne tik įmanomos, bet ir faktiškai vyksta.

LGBT+ IR RELIGIJA LIETUVOJE XXI AMŽIUJE: EMINIO SANTYKIO LINK?

Aušra Pažėraitė

Šiame straipsnyje, remiantis tiek ilgamete asmenine patirtimi, dar būnant Romos katalikų Bažnyčios nare, tiek ir viešojoje erdvėje vykusių ginčų, diskusijų ir nuomonių apžvalgos paskatintomis įžvalgomis, pateiktas tam tikras eskizas Lietuvoje katalikiškuose ir bendriau krikščioniškuose sluoksniuose vykusio požiūrio į LGBT problematiką, dinamiką nuo XX a. pabaigos iki šių dienų. Straipsnyje apsiribota krikščionija, nes kitos tradicinės religinės bendrijos Lietuvoje viešai šiais klausimais nebuvo pastebimos arba mažai pastebimos, o gal ir nereiskė savo pozicijos ir nevykdė vidinių diskusijų. Kalbant apie Lietuvos žydų bendruomenę, teko pastebėti žydų bendruomenės narių, aktyviai palaikančių LGBT bendruomenę per pirmąsias „Pride“ eitynes Vilniuje, nors vienas jų, žinomas jidišistas prof. Dovidas Katzas, pirmąsias eitynes stebėjęs ir fotografavęs būdamas publikos pusėje, atrodo (kaip galima buvo spėti iš jo replikų prie socialiniuose tinkluose pasirodžiusių ir jo paties įkeltų nuotraukų), turėjo tikslą labiau fiksuoti protestuotojų kontingentą, kuriame buvo įvairių fašistuojančių elementų. Tiesa, atvira palaikantys eitynes nepriklausė religiją praktikuojantiems asmenims, o iš praktikuojančiųjų pusės socialiniuose tinkluose galima buvo matyti nepritariančių balsų. Taip pat religinės žydų bendruomenės vardu viename kitame interviu žiniasklaidai buvo išsakyta nuomonė (ponios Natalijos Cheifec, berods 2016 metais, kai Vilniaus choralinė sinagoga buvo trumpam atverta visuomenei, kurios susidomėjimas žydų kultūra tuo metu buvo šiek tiek išaugęs) pabrėžiant, kad homoseksualumas ir jo praktikos tradicinio judaizmo požiūriu nepriimtinos, tačiau nesileidžiant

į subtilias religinės žydų teisės ar šventraščių interpretacijų sofistikas nei viešojoje erdvėje sklandančias banalybes. Kalbant apie kai kurias šią dieną dar valstybės nepripažintas tradicines religines bendruomenes, nors jos Lietuvoje jau gal ir nusipelnė pripažinimo, pavyzdžiui, senovės baltų tikėjimo bendrija „Romuva“ ar Krišnos sąmonės judėjimas, jos dažniau turi negatyvų požiūrį, kurį skirtingai nuo krikščionių grindžia ne nuoroda į biblinius tekstus, bet į šiandien ypač populiarius pseudotradicinius mokymus apie moteriškumą, vyriškumą ir „tradicinės šeimos“ moralę. Tiek jų, tiek ir daugelio kitų „mažųjų“ religinių ir dvasinių judėjimų Lietuvoje nuostatos ir pozicijos laukia nuoseklesnių sociologinių ir antropologinių tyrimų, kurie leistų pamatyti šių judėjimų požiūrių dinamikas, ypatybes, difuzijas, pokyčius ne tik bendrame Lietuvos, bet ir platesniame – europiniame, kontinentiniame ar globaliame kontekste.

Straipsnis nesiekia pateikti išsamios metodinės analizės, bet remiantis turimais šaltiniais, kurių dalis yra išsaugota tik autorės asmeniniame archyve, nes internetiniai šaltiniai buvo panaikinti, ir atmintyje, pateikia tam tikrą šios problematikos iškilimo ir plėtojimosi aukščiau nurodytu laikotarpiu Lietuvoje viziją.

Katalikai jau juda eminio santykio link?

2021 m. lietuvių kalba išleista jėzuito Jameso Martino knyga „Statant tiltą. Kaip katalikų Bažnyčia ir LGBT bendruomenė galėtų užmegzti pagarba, užuojauta ir taktu pagrįstus santykius“ (Leidėjas: Aštuntoji diena) buvo įvykis, kurį sunku būtų buvę įsivaizduoti dar prieš penkerius metus. Knygos vertėjui, save laikančiam katalikų bendrijos nariu, Andriui Navickui, konservatorių partijos nariui, tiek socialiniuose tinkluose, tiek kitais būdais tenka atremti gausius priekaištus ir pasmerkimą iš rinkėjų ir nerinkėjų katalikų, kad ėmėsi „tilto statymo“ iniciatyvos tarp LGBT ir katalikų Bažnyčios. Tiesa, šis žingsnis reikšmingas tuo, kad yra viešas ir išliekantis. Šis įvykis gal ir nebūtų buvęs įmanomas, jei ne nedidelė LGBT vaikus auginančių tėvų ir vaikų savitarpio pagalbos grupelė Šv. Pranciškaus Asyžiečio parapijoje Vilniuje, kurios atsiradimą inicijavo vie-

na mama, o parėmė ir lydi pranciškonas br. Evaldas Darulis OFM, kuri ėmėsi pralaužti ledus. Ši mama taip pasakojo apie šią iniciatyvą:

Mama: „Man asmeniškai susitaikymo ir gijimo procese labai padėjo apsilankymas LGBT vaikus turinčių tėvų konferencijoje užsienyje. Konferenciją surengė tėvų grupė, kuri buvo sukurta prie Jėzuitų ordino ir gavo brolių jėzuitų dvasinį palydėjimą. Taigi, man kilo mintis, kad ir Vilniuje kažkurioje parapijoje būtų galima įkurti panašią grupę. Galvoju, kad būtent tikėjimas gali padėti tokių vaikų tėvams išgyventi kančią, priimti savo vaiką kaip Dievo kūrinį. Taip gimė mintis, kad Bernardinų parapijoje galėtų atsirasti tėvų grupė, kurią dvasiškai palydėtų broliai pranciškonai. Deja, tenka pripažinti, kad pradžioje susidomėjimo beveik nebuvo, gavau tik vieną laišką su klausimu, ką mes toje grupėje veiksime, bet po to supratau, kad tas žmogus tikėjosi patarimų, kaip perauklėti „paklydusį“ vaiką. Po kurio laiko br. Evaldas pasiūlė suburti bendrą grupelę, kurioje rinktųsi LGBT asmenys ir jų tėvai, artimieji.“⁴

2019 m. už šią iniciatyvą kunigas netgi gavo „Religijų ir įsitikinimų įvairovės“ apdovanojimą (nors gal verta buvo jį suteikti taip pat ir tai mamai?). Ši grupelė veikia kaip empatija besidalinanti, vienas kitą ir kiekvieną, norintį ateiti ar prisijungti pastovesniam bendravimui, palaikanti bendruomenė. 2020 m. pavasarį net popiežius Pranciškus išsakė savo asmeninę nuomonę, kad turėtų būti įteisinta galimybė homoseksualiems asmenims kurti šeimą, remiantis partnerystės įstatymu⁵. Popiežiaus nuomonė, deja, ne visiems katalikams buvo ir lieka priimtina, o tuo labiau įpareigojanti. Tačiau šie, nors ir mikro lygmenyje, bet teisėtumo ribose išsilaikantys vyksmai galbūt ilgainiui įsisiūbuos Lietuvoje, kaip jau keletą dešimtmečių vyksta kitose demokratinėse šalyse. Net jei priešprieša, patyčios, įžeidinėjimai ir toliau išlieka aktuali problema, ką galima matyti kad ir socialiniuose tinkluose, bei liudija kunigo Toliato

(žmonės sako, kad labai populiarius) akibrokštas, kai savo Facebook'o paskyroje pasidalinęs nuoroda, kurioje raginama pasirašyti peticiją prieš Stambulo konvenciją, susilaukė tiek gausaus palaikymo, tiek ir kritikos. Stambulo konvencija, žinoma, ne apie LGBT šeimų problemas, bet apie smurtą šeimose lyties pagrindu, su paaiškinimais apie socialinį lytiškumo konstravimą. Pastaroji aplinkybė, matyt, ir sukėlė audras galvose, kuriose buvo suaktyvinti mitiniai įsitikinimai apie pirmąsčius visatos kūrimosi procesus, kurie vyko kaip praamžių būtybių, įkūnijusių vyrišką ir moterišką pradus (In ir Jan), jungimosi ir gimdymo vyksmai, užkodavę visatoje egzistuojančią tvarką kaip vyriško ir moteriško pradų, nuliuko ir vienetuko, algoritmą. Šį mitinį visatos tvarkos įsivaizdavimą lengva atpažinti ne tik bujojančių galvose tų, kurie nepajėgia įsivaizduoti „gamtinės tvarkos“ kitaip, negu per vyriško ir moteriško pradų dualizmą, bet ir katalikų Bažnyčios oficialiame mokyme, Didžiajame Katekizme, kuriame homoseksualūs santykiai įvardijami kaip „netvarkingi“. Šis terminas turi bent porą reikšmių. Jis gali nurodyti gyvenimo būdą, santykius, kurie neprisiima jokios tvarkos, yra atsitiktiniai, su skirtingais asmenimis, kurie pasipina po kojomis. Angliškai tai apibūdina terminas „promiscuous“. Antra reikšmė – „prieš gamtą“, t.y. tai, kas neatitinka gamtinės tvarkos. Pastaroji reikšmė taip pat yra mitinė, priskiriamoji gamtai tam tikrą konstruktą, dualistinį algoritmą, pagal kurį ji esą funkcionuoja. Kaip aiškina egiptologas Englundas, pirmąsčiam mąstymui buvo būdinga pasaulyje matomą reiškinių įvairovę sutvarkyti savo galvose pasitelkiant pačią paprasčiausią klasifikacinę schemą, kuri buvo po ranka, tokiu būdu conceptualizuojant reiškinių įvairovės atsiradimą iš kažkokios nediferencijuotos pirmąsčės būklės, kuri būtų potencialiai dauginama. Visas tas potencialumas čia išreiškiamas pirmiausia per dualizmą, kuris yra pateikiamas per vyriškumo ir moteriškumo skirtumą. Kaip mums įprasta pasitelkti klasifikacijai a, b, c,... 1,2,3... kaip kažkokios aibės variantus, taip daugelyje pirmąsčių kultūrų klasifikacijai būdavo naudojama akivaizdžiausia variacija – vyriška ir moteriška... Potencialioje būklėje esančios jėgos būdavo nurodomos kaip turinčios tą dualistinį variantiškumą, kuris leido atsirasti kitoms kombinacijoms. Panašiai kaip

⁴ Monika Midverytė OFS. Br. Evaldas Darulis OFM: homoseksualumas nėra nuodėmė. Pirmą kartą tekstas publikuotas 2019 m. vasario 22 d. Prieiga internetu: <https://www.bernardinai.lt/2019-02-22-br-evaldas-darulis-ofm-homoseksualumas-nera-nuodem/>

⁵ Popiežius Pranciškus sako, kad pritaria tos pačios lyties asmenų partnerystei. 2020.10.21. Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1258458/popiezius-pranciskus-sako-kad-pritaria-tos-pacios-lyties-asmenu-partnerystei>

0 ir 1 algoritmas. Šis mitopoetinis vaizdinys niekur nedingo. Todėl jis ir mitinis, nes grindžiantis tokį pasaulio matymą, kuris atrodo yra pati Tiesa, kaip ir „prigimtinės tvarkos“ sąvoka, kuri ateina iš pirmąsios religinės sąmonės, priskyrusios gamtai/visatai tvarką (sanskritiškai Rita, senovės iranėnų Avestos kalba Aša, egiptiečių Maat), kuriai turėjo priklausyti ir dievai, ir žmonės. Šitokiai sąmonei pats baisiausias dalykas, koks tik gali atsirasti, tai tos tvarkos pažeidimas, kuris gali pasaulyje sukelti chaosą. Senovės indoeuropiečių religijose, ypač akivaizdu senovės Vedų tradicijoje, kunigija – brahmanų luomas, senovės Egipte – faraonai, buvo pašaukti prižiūrėti tą pasaulio tvarką, ją palaikyti, puoselėti. Tačiau matome, kad tikėjimas egzistuojančia pasaulio tvarka, grįsta vyriško ir moteriško pradų algoritmu, išliko ir šiuolaikinėse krikščioniškose ir nekrikščioniškose galvose, apimtose baimės, kad pasaulis griūva.

Minėtas dvi „netvarkos“ reikšmės aptinkame daugelyje krikščioniškų diskursų, priešingų LGBT+ asmenų ar bent jau jiems priskiriamos „veiklos“ atžvilgiu. Jie kaltinami arba promiskuitetu, t.y. ištvirkavimu, paleistuvavimu, „netvarkinga“, t.y. „nuodėminga“ seksualine veikla, primygtinai reikalaujant, kad gyventų „skaisčiai“, laikytųsi „celibato“, jeigu jau nenori „išgyti“ ar „pasikeisti“, arba tiesiog priskiriama „nenatūralumo“, „nenormalumo“ etiketė.

Apie promiskuitetą užsimena ir br. Evaldas aukščiau minėtame interviu, darydamas prielaidą, kad gėjais ne tik gimstama, bet ir tampama dėl „netvarkingo“, t.y. „nuodėmingo“ gyvenimo būdo, tačiau čia pat vieno grupelės nario (pasivadinusio Jonu) ir minėtos mamos pataisomas, kad gali būti, jog tas žmogus arba pats sau iš pradžių neigė, kad yra gėjus, arba yra biseksualus, todėl gali santykinai „pagyti“ ir turėti įvairių santykių. Tačiau mažai kas kalba apie tai, ką jau XX a. pabaigoje primygtinai aiškino vienas jėzuitas kunigas McNeil SJ⁶, kuris taip pat buvo ir homoseksualių porų konsultantas psichoterapeutas, kad pati Bažnyčios pozicija, kovojanti, prieš galimybę tokiems asmenims kurti šeimos santykius,

verčianti neigti savo prigimtį, gėdytis savęs, įstumia jį į promiskuiteto situaciją, nes, viena, celibato projektas yra tiesiog nerealistiškas (patiems kunigams tai neretai tokia našta, kurios rezultatus matome šiandien nutylančiuose Bažnyčios gerą vardą skandinaviškuose pedofilijos skandaluose), antra, priešiškus normalizuotiems santykiams, vedantis ir prie pačių homoseksualių asmenų internalizavimo tokių santykių kaip blogio, neleidžia kurti pastovių santykių.

Nepriklausomybės laikotarpiu būta bandymų kelti šiuos klausimus dar pačioje šio šimtmečio pradžioje. Tiesa, pasibaigus tik tuo, kad asmuo, kuris norėjo prabilti apie LGBT problemas katalikiškose informacijos priemonėse, buvo tiesiog išstumtas iš matomumo lauko. Tai įvyko 2004 m. spalio mėnesį, po to, kai katalikų internetiniame portale bernardinai.lt tų metų rugsėjo mėnesio pabaigoje buvo surengta diskusija apie LGBT ir partnerystės įstatymą, kurio klausimas tais metais buvo plačiai svarstomas, ir jame man ir dar porai bendraminčių (Algirdui Davidavičiui bei sociologei Aušrai Maslauskaitėi) buvo suteikta galimybė užimti poziciją, palaikančią LGBT lūkesčius. Kitoje pusėje buvo portalo bendradarbiai, tarp kurių ir pranciškonas brolis Arūnas Peškaitis... Diskusija buvo dalimis publikuota, bet, deja, ilgai neišsilaikė internete, ir darant portalo pertvarkymą, buvo pašalinta. Man, nors prieš diskusiją porą mėnesių buvau portalo bendradarbė, ir buvo planuojama, kad tapsiu nuolatine autore, durys buvo uždarytos. Durys užsidarė ir katalikų radijo laidoje „Mažoji studija“, kurioje keletą metų ruošdavau pamąstymus evangelinių kasdienių skaitinių temomis. Br. Arūno Peškačio pozicija nuo to laiko, kaip galima spręsti iš interviu 2014 metais tame pačiame katalikų portale, šiek tiek sušvelnėjo, ir tą pokytį galima būtų sieti, matyt, su popiežiaus Pranciškaus „naujais vėjais“ Bažnyčioje⁷. Šie nauji vėjai, kuriuos matome vis stipriau pučiant ir Lietuvoje, vyksta per eminę prizmę, t.y. nebesileidžiant į normatyvines diskusijas apie prigimtį, apie tvarką, apie Bibliją, bet per empatiją, kuri krikščioniui turėtų būti

⁶ McNeil, John J. SJ. *The Church and Homosexuality*. Pirmą kartą publikuota 1976 metais su Romos katalikų Bažnyčios prierašu imprimi potest (leidimu publikuoti), kuris po poros metų buvo atšauktas (plačiau apie knygą žr. interneto prieigoje: *The Church and the Homosexual* (johnjmcneill.com))

⁷ Kun. Arūnas Peškaitis OFM. *Priėmimas keičia, arba Dar kartą apie krikščionims nepatogius žmones* (Interneto prieiga: <https://www.bernardinai.lt/2014-11-03-kun-arunas-peskaitis-ofm-priemimas-keicia-arba-dar-karta-apie-krikscionims-nepatogius-zmones/>)

pirminis imperatyvas, o ne per teisimą, remiantis tais ar kitais normatyviniais etiniais ar teologiniais kriterijais (ką būtų galima laikyti etine prizme, dominavusia iki tol). Pastarosios perspektyvos vedama Lietuvos Romos katalikų Bažnyčia dar XXI a. pradžioje stumė lauk iš darbotvarkės LGBT problematiką. Dar 2003 m. kovo mėnesį kitame katalikų internetiniame portale www.katalikai.lt aptariant AIDS temą, buvo užvirusi aštri diskusija apie „homoseksualizmą“, matyt, bandant susieti tuo metu aktualią AIDS problemą su homoseksualiomis praktikomis. Tačiau gana netikėtai atsirado keli balsai, tiesa, pasirašę slapyvardžiais, kurie turbūt pirmą kartą Lietuvoje taip aiškiai bandė formuluoti problemų, su kuriomis susiduria homoseksualūs asmenys Bažnyčioje, lauką bei šiuolaikinių įvairių katalikų teologų alternatyvius oficialiai egzistuojančiam požiūriui į šias problemas. Deja, diskusiją gana greitai sustabdė forumo moderatoriai ir pašalino ją iš interneto. Tačiau tuo metu, kol informacija buvo prieinama, man pavyko asmeniniame archyve išsaugoti kai kuriuos ryškesnius diskusijų fragmentus, kurių kelis norėčiau pateikti, kad galima būtų susidaryti vaizdą apie tuomet pasitelktus argumentus iš vienos ir iš kitos pusės. Tiesa, viena diskusijos dalyvė, pareiškusi, kad daugybę metų studijavo teologiją, ir aktyviausiai gynusi tai, ką ji suvokė kaip oficialų Bažnyčios mokymą, buvo tuo metu dar politinėje erdvėje nežinoma Agnė Širinskienė. Kiek pamenu, lyg ir ji užvedė diskusiją apie AIDS ir „homoseksualizmą“, kaip tai buvo suformuluota, kas aiškiai liudija apie įsivaizdavimą, kad homoseksualumas ir promiskiuitetas yra neatsiejami dalykai.

Diskusijoje išryškėjo pagrindiniai tuo laikotarpiu katalikiškam klausimo kėlimui svarbūs atspirties taškai, kurie visi vienaip ar kitaip bandė aiškintis naujausios katalikiškos Didžiojo Katekizmo redakcijos poziciją:

Homoseksualumo kaip tokio ir/ar ypač homoseksualių „veiksmų“ smerkimas:

- remiantis Šventu Raštu
- remiantis „prigimtimi“

Bendriau kalbant, pats homoseksualumas, bet dažniau gyvenimo būdas, lytiniai santykiai buvo laikomi tiesiog amoraliais, kaip argumen-

tus pasitelkiant Švento rašto citatas ir tam tikrą prigimties supratimą. Grubiai, bet naudodamas būdingus išsireiškimus, argumentus ir leksiką, problemą suformulavo kažkas, pasivadinęs Kunigu:

Kunigas: „Bažnyčios Tradicija, pasiremmdama Šventuoju Raštu, kuris homoseksualizmą laiko dideliu iškrypimu (plg. Pr 19,1-29; Rom 1,24-27; 1 Kor 6,10; 1 Tim 1,10), visada skelbė, kad „homoseksualūs veiksmai pačia savo prigimtimi yra netvarkingi. Jie prieštarauja prigimtiniam įstatymui – iš lytinio akto atima gyvybės dovaną. Jie nekyla iš tikro poreikio papildyti vienas kito jausmus ir seksualumą. Jokių atvejų negalima jų pateisinti. Su homoseksualistais reikia elgtis pagarbiai, su užuojauta, taktiškai, vengti kaip nors neteisingai juos atstumti... Homoseksualūs žmonės yra pašaukti į skaistumą... jie gali ir privalo palaipsniui ir atkakliai siekti krikščioniško tobulumo.“

„Kunigas“ citata iš „Didžiojo katalikų Bažnyčios katekizmo“ bando paremti savo paties interpretaciją, kaip reikėtų suprasti tas kelias jo skliausteliuose nurodytas Švento Rašto vietas, kuriose, tiesą sakant, yra pasakojama žinoma istorija apie Sodomos miesto žmones, kurie, esą, norėjo „pažinti“ Abraomo sūnėno Loto, apsigyvenusio mieste, svečius, tačiau vietoj jų Lotas jiems atidavė savo dukteris, kurios jiems taip pat tiko prievartai. Homofobiškas šio epizodo perskaitymas nereikšmingu priedu laiko smurtą prieš moteris, vykusį kaip žaginimas iki mirties, taip pat ir kontekstą – sąmoningą svetingumo papročio laužymą, bei pačiame Šventame rašte esančias šio epizodo interpretacijas – pranašų Izaijo ir Ezekiliaus knygoje, sodomiečiams prikišant socialinės neteisybės nuodėmę. Pranašo Izaijo knygoje Izraelio ir Judo karalysčių valdovai ir žmonės pavadinami Sodomos ir Gomoros valdovais ir žmonėmis, kuriems Dievo vardu metami kaltinimai dėl socialinės neteisybės, ekonominio išnaudojimo ir smurto. O pranašas Ezekielis analogiškai sodomiečių nuodėmę įvardija kaip abejingumą vargstantiems. Šia kryptimi interpretuoja ir visa eilė tradicinių žydų komentarų. Tuo tarpu nuorodose į Naujajame Testamente esančias eilutes (laiškuose romiečiams, korintiečiams ir Timotiejui) jau rašytas I mūsų eros amžiuje graikiškai, atsiranda tokios sąvokos kaip „prigimtis“ (graikiškai „physis“), lietuviškai ir „iškrypimas“,

nors graikiškas žodis „plane“ reiškia kažką panašaus į „nugrybavimą“, ir jau yra lyg ir tiesioginės nuorodos į lytinius santykius.

Čia, kaip ir turimų kažkokių panašių santykius smerkiančių išsireiškimų hebrajiškoje Švento Rašto dalyje („Kunigų knygoje“) atveju, interpretatoriai nuolat pamiršta tai, kas jau keli dešimtmečiai yra gerai žinoma literatūrologams ir hermeneutikoms („supratimo meno“) žinovams ir praktikams – bet kokio teksto perskaityme ir supratime didžiausias vaidmuo, išryškinant teksto prasmes ir reikšmes, tenka pačiam skaitytojui, kuris supranta tekstą, atsiremdamas į savo paties išankstines nuostatas, siekius, baimes, troškimus ir turimą ar neturimą žinojimą. Šventas Raštas yra ištisas lobynas pačioms įvairiausioms nuostatoms paremti – juo remiamasi ir vergovės, mizoginijos, smurto prieš moteris pateisinimui, rasizmo pateisinimui, ir, priešingai, to viso pasmerkimui bei išlaisvinimui iš vergovės, rasizmo, išnaudojimo, moterų paniekimo ir smurtinių santykių. Pagrindinis veikėjas, kuris skaito, supranta ir priima atitinkamus sprendimus, yra pats skaitytojas, kuris lyg eina į dialogą su tekstu, kaip kad, įsivaizduojama, vyksta katalikiškose dvasinėse pratybose (per kurias skaitomos pasirinktos Šv. Rašto ištraukos, jos medituojamos, bandant „išgirsti“, ką jis norėtų pasakyti „man asmeniškai“), tačiau kaip ir kiekvieno dialogo su gyvu žmogumi atveju, tai, ką „aš suprantu“, kas man yra sakoma, didžia dalimi priklauso nuo mano sugebėjimo suprasti, nuo mano patirties, požiūrio į tą žmogų, emocinės būklės, psichinės struktūros, turimų įsivaizdavimų ir kitų dalykų, dažniausiai nereflektuojant savo pačios/paties interpretacijos asmeninių predispozicijų ir mechanizmų. Tuo labiau aukščiau mano minėtos mitinės „tvarkos“ sampratos.

Agnė tuo metu bandė samprotuoti iš etinio normatyvumo pozicijų, primygtinai ragindama laikytis celibato:

„...Bažnyčia ragina homoseksualų asmenį atsisakyti homoseksualių lytinių santykių. Sielovadinė veikla gali padėti išgirsti šį Bažnyčios kvietimą. Tačiau ar jį žmogus išgirs, o išgirdęs – paseks, jau priklauso ir nuo paties žmogaus. Jo niekas neverčia. Jis yra visiškai laisvas pasirinkti, priimti ar atmesti, elgtis moraliai arba ne. Galbūt yra drąsu sakyti, tačiau Dievas taip mylėjo žmogų, kad sukūrė jį laisvu. Laisvu tiek ir iki tiek,

kad jis net gali išsiginti savo Kūrėjo ar, pasirinkdamas homoseksualių lytinį aktą, prieštarauti prigimtiniam įstatymui.“

Tai buvo atsakymas Jonatanui, kuris šioje diskusijoje užsiminė apie „prigimties“ problemą, taip pat paklausė, ar celibato reikalavimas yra realistiškas, ar nereikėtų apskritai etiką, moralumą grįsti ne teisiniais principais (teisėta, legalu), bet principais, kurie nelaikytų asmens daiktu, objektu, t. y. principu, kuris orientuotųsi į neprievartą, kitą asmenį laikant asmeniu:

Jonatanas: „Hm... Na, gal ir įdomus sprendimas... Iš tiesų tai čia kyla daug problemų, ir ne tik su AIDS susijusių. Net nežinia, nuo ko pradėti kokią nors diskusiją. Pirmiausia, aišku, daugeliui žmonių, bent jau Lietuvoje, homoseksualumas visgi laikomas tam tikra psichologine problema. Prieš porą metų „Sandoros“ žurnale gydytojas psichiatras Gintautas Vaitoška buvo kažką rašęs apie tai ir išsakė kažką panašaus į tai, ir jo manymu, tai išgydoma... Nežinau. Tačiau, kaip man pasakė psychologai, dauguma tokių kaip aš, kurie kreipiasi tokios pagalbos, nelinkę visiškai transformuoti tos savo asmenybės, pagrindinis tikslas būna dažniausiai tik išmokti „susitvarkyti“ savo jausmų gyvenimą taip, kad netrukdytų pačiam ir aplinkiniams. Ir apskritai, priimti save tokį, koks esi... Galbūt tai pagrindinis uždavinys bent pradžioje. Kiek man žinoma, Europa homoseksualių atveju yra kiek labiau konservatyvi, panašiai kaip G. Vaitoška. JAV jau prieš kokį 20 metų buvo priimta nuostata, kad tai nėra liga, o būtent asmenybės struktūra. Tik ši struktūra, kaip ir visos kitos, gali turėti kokių nors liguistumo apraiškų, kokių nors neurozių. Bet tai kyla ne iš tos struktūros, o iš kitų priežasčių. Kai kurios iš tų priežasčių gali būti visuomenės atstūmimas, tyčiojimasis, tai, kad pats žmogus negali savęs tokio priimti, tai, bet ir visokie kitokie dalykai.

Kita problema – kokia šiandien Bažnyčios nuostata? Katekizme parašyta, kad kadangi priežastys tokio polinkio nėra aiškos, Bažnyčia prisilaiko nuostatos, kad privalu jį turinčius gerbti kaip žmones, privalus diskretumas ir t.t., netoleruotina tik veikla... Kai tik su tuo susijusi problema patiems gėjams ir lesbietėms – kaip priimti tokį Bažnyčios siūlomą priverstinį celibatą? Tuo labiau, kad daug kas aplinkui, net ir ne gėjų,

nesilaiko jo net ir nebūdami vedę? Kodėl aš privalau susilaikyti? O jeigu man reikia mylimo žmogaus? Kodėl tokie santykiai yra smerktini? Ką aš galiu padaryti, kad taip yra?“

Gana greitai atsiliepė ir kitas asmuo, pasivadinęs Joana XXIV, pateikdamas nuorodas į jau XX a. pabaigoje JAV egzistuojančias teologines įvairių katalikų dvasininkų pozicijas, palaikančias katalikus ir ne katalikus gėjus ir lesbietes, ir atliepančias realias problemas, su kuriais jie ir jos susiduria, ir kurie klausimą kelia atkreipdami dėmesį, kad šiuolaikinis oficialus katalikų Bažnyčios mokymas nesiremia toli gražu visa katalikų tradicija, o yra selektyvus, prie klausimo prieinantis pernelyg susikoncentravęs į fiziologinį lytiškumo aspektą. Kokia galėjo būti ta kita nutylima pozicija, paaiškina Povilas Aleksandravičius, pristatydamas Tomo Akviniečio aiškinimą apie žmogaus prigimtį⁸. Prigimtį klausimas yra bene dažniausias argumentas, kuriuo manipuluojama, siekiant pagrįsti homoseksualių santykių nepriimtinumą. Tačiau iš tiesų labai retai kada kas nors ima vargintis apibrėžti, kas turima omenyje, kai yra vartojamas šis terminas. O Tomas Akvinietis, kaip aiškina A. Oliva, kuris „nuo 2000 metų vadovauja Leono komisijai („Commissio Leonina“, pavadinta jos steigėjo popiežiaus Leono XIII vardu), kurią Bažnyčia yra oficialiai įgaliojusi jos vardu leisti ir komentuoti Tomo Akviniečio tekstus“ (<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1391476/povilas-aleksandravicius-prigimtis-tomas-akvinietis-ir-homoseksualumas>), žmogiškoje prigimtyje išskiria ne tik fiziologiją, kuri paprastai, matyt, ir būna turima omenyje, kai prikišama „prigimtis“, bet ir sielą, kurioje vyksta tai, kas vadintina meile:

„Tomas Akvinietis homoseksualų polinkį kildina „iš sielos“ („ex parte animae“), o ne „iš kūno“. Jo doktrinoje toks priskyrimas reiškia, kad „homoseksualumas yra paties asmens polinkis, išsiskiriantis intymiausioje jo dalyje, sieloje. Siela yra meilės ir jausminių jos išraiškų pagrindas, taip pat ir polinkio, pereinančio į seksualinę jungtį (čia Tomas Akvinietis kalba apie „coitus masculorum“ [„vyrišką sueitį“])“ (p. 84-85). Lytinių

veiksmų „kilmė sieloje“ padaro juos moraliai nepriekaištingais ir atskiria nuo veiksmų, kylančių tik „iš kūno“. Kaip „kylančius iš kūno“ Akvinietis daugybėje savo tekstų nurodo grynai fizinius (t. y. neišsiskiriantį į sielą, į meilę) venerinius malonumus („venereorum usus“).“ (Žr. ten pat)

Joana XXIV(originalus tekstas): „Pirma, netikslu ir netikslinga sieti homoseksualumo, homoseksualizmo(netapatu!) problematikos su AIDS problematika, nes jau senokai tai ne vien h. asmenu liga(o pradžioje plito tarp ju kaip nesaugiausiu, marginalizuotuju Vakarų visuomenės nariu...). Pastoracija, sielovada ar psichologinė konsultacija- taip, jos būtinos, abi.

Antra, problematikos, bent krikščionybėje (tiksliau katalikybėje, nes kitų Bažnyčių daugumas net vyskupės ir kunigės lesbietės turi kaip dvasios palydoves ir ganytojas!) saknis- fundamentalistinis, atsietas nuo medicinos ir psichologijos mokslu, sv. Textu interpretavimas, o ne pati Biblija ar Dievo Apreiskimas...Kataliku dabartinis mokymas, remdamasis dalimi Tradicijos (yra kitokių patristikos tekstų!) kaip THE Tradicija (nekintama ir universalia), perdem itakotas stoiku ir neoplatoniku, bibliinius duomenis aiskina perdem biologizuotai, fiziologizuotai, atitrauktai nuo asmenu, koncentruojantis į pati lytini akta.(Zr. Persona Humana 1976 apie žmogaus lytiškumą, KBK, 1986 TMK laiška apie pastoraciją h. asmenims...). PH dokumenta, rasyta 4 redemptoristu vienuoliu, kritikuvo metodologiskai jau patys redemptoristai, žymiausias ju-moralistas B. Haering'as, daugybę kitų vyrų ir moterų, dažniausiai vienuoliu (kuriems aktualu ne dėl savęs, o dėl sesių brolių!) kataliku mokslininku, net vyskupu...Pastarieji bando parodyti, kad žmogiskojo seksualumo paskirtis- nebūtinai visuomet turi atitikti abu elementus arba funkcijas meilės akte: gyvybės ir meilės perdavimą. Toks magisterium'o požiūris perdem mechanistinis ir sukoncentruotas į biologinį akta, o ne į asmenį(i). Jei mes esame ne vien gyvūnai, bet ir dvasios, pirmoje vietoje turėtų būti matomas asmuo, žmoniu meile ir jos kuniska israiska, nes esame ikunytos dvasios, o ne idvasinti kunai...JAV morales teologijos mainstream'as-R. McCormick SJ, Ch. Curran ir Margaret Farley RSM - pateikia ne tik argumentus šiam požiūriui į seksualinę etiką(ne tik homoseksualizmo atveju, bet ir kitais), bet ir sukūrė tos pačios lyties santykių etikos krik-

⁸ <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1391476/povilas-aleksandravicius-prigimtis-tomas-akvinietis-ir-homoseksualumas>.

cioniskuosius principus, kurie sauniai taikomi sielovados praktikoje, pvz, garsiuju vienuoliu Fr. Nugent ir Sister Grammick... Toliausiai pazenge J. McNeil SJ, dukart tildytas, bet toliau spausdines knyga "The Church and Homosexuality" psichiatras, irodes Dievo noreta pastovu visose kulturose procenta kitokiu asmenu, kad musu siauras poziuris i lytiskuma kaip prokreacija vystytusi integralumo, autentiskumo ir asmeniskumo link... Esminis argumentas- izvalga, kad sv. tekstai interpretuotini neatsietai nuo Dievo kalbejimo(apreiskimo) per medicinos ir visuomenes mokslu atradimus. Seksistinis, lyti stereotipizuojantis, t.y., tapatybe sumaisantis su orientacija, patriarchaliniu sociostrukturu itakotas poziuris, formavesis anstyvojoje bendruomeneje, teologiskai siandien matytinas kaip mentalitetas, pazeistas ir iskreiptas nuodemes, o ne atvirksciai, pirminis ar sveikas... Is esmes Dievo Zodis negali kirstis su gamtos ir istorijos apreiskimu, todėl sis tariamas neatitikmuo analizuotinas hebraju pasaulio lytinio gyvenimo sasajoje su gentine-religine politika ir ap. Pauliaus heleinistine-perdem filosofizuota bei sakralines prostitucijos itakota reakcija. Paulius smerke ne musu sampratos (tokios nebuvo iki XX a.!) tikrus invertus, o labiau tuos, kurie del Romos imperijai budingo iskrypimo-heteroseksualu santykiavimo su sava lytimi ne is potraukio, prigimties, o del perdetu, astriu malonumu vaikymosi. Daugiau teologu-psichologu: Lisa Cahil, Leslie Griffin ir kitos, kiti...

Mano pateikta santrauka teologiniu izvalgu ,ieskanciu tiesos integruojant biblinius ir ekstrabiblinius duomenis apie Dieva ir jo kurini - zmogu, nera Baznycios dabartinis oficialusis mokymas, to as ir neteigiui. Uzuot meciusis diagnozemis(ikiviatikaninis musu Baznycios bruožas, anatemu metymas, pasmerkimas), broli Teologe, daugiau meiles, tolerancijos ir mokslines argumentacijos parodytumet...Jau minejau, kad mineti garsiausi JAV moralistai, -es yra dazniausia vienuoliai, iskilus profesoriai, visai nenorintys, jiems tiesiog nereikia, kad "taip butu", kad homosexualus asmenys isgyventu Kristaus bendruomeneje prigimtini oruma (net kataliku judejimas vadinasi DIGNITY/USA) (Jonatanai, zr. inete svetaine ju su daugybe santraukisku teologiniu-egzegetiniu tekstu , teologu veikalus surasysiu veliau...). Bet jiems is meiles reikia

del "kitu"-sesiu broliu, priesingai nuo hiperkonservatyviu teologu ar hierarchu, kurie, veliau paaiskeja, patys negebejo susidoroti su lytiniu klausimu gyvenime ar net ne tas zodis, kad negebejo-tiesiog tvirkino, buvo pedofilai (NIEKO BENDRA su tos pacios lyties santykiu etika!), todėl tokia teorine laikysena tik psichologiniu apsaugos ar ompensaciniu mechanizmu tik padejo sau, o ne kitiems ar Baznyciai... Del dalies Tradicijos pateikimo kaip visumos (THE Tradition) argumentu pries neradau...Asmenines nepakantos rodymu sielovados ar teologiniu problemu nei panaikinsi, nei palengvinsi, deja, Broli Algi...O del savanaudisku santykiu, paremtu dalinimusi, pagarba, isipareigojimu ir auka, nors neturinciu prokreacinio elemento (ne del savo kaltes gi!)- cia jau loginis nonsensas - kaip mineti (Jusu paties!) bruozai, savybes gali buti savanaudiski ar kitaip negatyvus?

Idomi ir senojo, beveik visose kulturose esancio Adomo- Ievos mito reinterpretacija poepistemologines hermeneutikos pagalba...Vyro - moters santykiu paradigma, kaip ir ju seksistine israiska(svelnesne pirmojoje versijoje, kietesne antrojoje, dar labiau nuodemei pazeidus sociosantykius,juk antroji-deuteroversija daug velesne, tad toliau nuo tiesos ,issakomos metadogmoje apie nuopuoli...) anaip tol nera direktyvine, nors ir normatyvine. Po nuopuolio bukleje neimanoma ir netikslu sutapatinti siekini, ideala, sistema su daline asmens ir realios bendruomenes struktura, netobulu grumimusi tarp zemes ir dangaus....

Taikant mineta biologistine-mechanicistine-platoniskaja metodologija, interpretacija iseina prdem sintagmatiska, kaip tik dichotomiska ir dualistine, anot Jusu, pagrista lyties stereotipais, itakotais "dominuojancio"("vyraujancio", ar ne seksizmo apraiska?!) vadinamojoje poasineje civilizacijoje patriarchalinio, paternalistinio antropologinio modelio tekstuose(zr. semiotines, psichoanalitines bei sociokritines tekstu analizes principus!)"

Tai tik diskusijos, tiksliau ginčo, kuris virte virė kelias dienas, pradžioje parašytos kelios žinutės, kuriose matyti, kad priešininkų poziciją buvo bandyta grįsti normatyvumu, kildinamu iš jau aukščiau minėtos „prigimtinės tvarkos“ sąmonės, per kurios prizmę buvo aiškinama ir

„moralinė tvarka“, ir Biblijos perskaitymas, reikalaujantis paklusti tiems imperatyvams, kurių rezultatas būtų arba celibatas, arba „išsigydymas“ ir sukūrimas „normalios šeimos“. LGBT lūkesčius ir problemas atliepiančios refleksijos pabrėžė, kad toks požiūris yra pernelyg fiziologizuojantis, biologizuojantis žmogų, nepaisantis dvasinės dimensijos, kuri toje pačioje katalikiškoje tradicijoje buvo ir tebėra, ir kuria remiasi nemažai šių dienų teologų, kurie homoseksualumo klausimu prisilaiko pozicijos artimos Tomui Akviniečiui, kuris meilę kildino iš dvasios (sielos) traukos, o ne iš kūno.

Be šių katalikiškų diskusijų ir ginčų, 2010 metais pasirodė ir kitų krikščionių balsai. (Tiesa, prie katalikiškų LGBT priešininkų visą tą laiką aktyviai šliejosi, dalyvaudamas ir radijo laidose, ir publikuodamas tekstus, atskilusios nuo RKB Bažnyčios, žinomos kaip lefebristų Bažnyčia, kunigo, Šv. Pijaus X kunigų brolijos narys, kun. Edmundas Naujokaitis⁹). Tais metais, pirmųjų LGBT eitynių Lietuvoje proga, filosofas Andrius Bielskis portale www.delfi.lt publikavo seriją straipsnių „Ar homoseksualumas – nuodėmė?“¹⁰, kuriuose siekė atkreipti dėmesį, kad LGBT teisių klausimai demokratinėje visuomenėje neturėtų remtis teologiniais ar bibliniais argumentais, kurie, kita vertus, teologinių diskusijų ir egzegezių požiūriu taip pat nėra vienareikšmiškai sprendžiami. Gana greitai Andrius Bielskis susilaukė atsako iš protestantiškų dvasininkų ir teologų pusės, kurie daugiausia kritikavo jo bandymus parodyti, kad šiuolaikinė biblinė egzegezė leidžia opias vietas Biblijoje perskaityti visiškai kitaip, nei paprastai yra skaitoma. Pagrindiniai Bielskio kritikai šioje krikščionių stovykloje buvo „Tikėjimo žodžio“ bažnyčios pastorius, daugelį metų „Žinių radijo“ eterijoje turėjęs savo laidą apie Bibliją, Giedrius Saulytis, ir Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios katechetas, Vilniaus parapijos dvasininkas Holgeris Lahayne¹¹. Kadangi protestantams paskutinį žodį turi pasakyti Šventasis raštas, šie dvasininkai visą savo dėmesį ir nukreipė į egzegetines problemas, siekdami parodyti, kad

tai, kaip Šventą raštą skaitome, ką perskaitome, taip ir reikia suprasti... Apie šios nuostatos problemškumą iš šiuolaikinių literatūrologijos ir heremeneutikos pozicijų jau buvo užsiminta aukščiau. Bet kuriuo atveju, jų pozicija yra tokia pat normatyvinė, teisėtojiška, mitinė kaip ir jų kolegų katalikų, reikalaujant iš LGBT asmenų prisitaikyti prie mitinės „gamtinės tvarkos“.

2014 m. Andrius Bielskis toliau bandė grįsti LGBT asmenų siekių teisėtumą iš filosofinės pozicijos savo knygoje „Nešventas sakramentas. Ideologija, tikėjimas ir išlaisvinimo politika“ (išleido DEMOS kritinės minties institutas).

Būtų naudinga ir įdomu peržiūrėti ir išanalizuoti daugelį kitų viešojoje erdvėje ir socialiniuose tinkluose pasirodžiusių nuomonių ir argumentų iš įvairių religinių pozicijų. Taip pat reikėtų ir antropologinių tyrimų „vietoje“, t.y. gyvai susitinkant su LGBT asmenimis įvairiose religinėse bendruomenėse, kad galima būtų matyti tiek savęs pačių priėmimo, tiek ir jų bendruomenių narių santykių su jais pokyčius ir dinamiką. Šioje trumpoje apybraižoje nebuvo įmanoma aptarti visų niuansų ir problemų, ar pateikti visų turimų žinių iš asmeninių archyvų ir atminties, siekiančios XX a. pabaigą.

⁹ Žr. internetiniame portale <https://fssp.lt/>

¹⁰ Žr. A. Bielskis. *Ar homoseksualumas nuodėmė? (I)* - DELFI

¹¹ Žr. Holger Lahayne. *Mazumos priešara? 2010 09 06. Internetinė prieiga: <https://www.bernardinai.lt/2010-09-06-holger-labayne-mazumos-priestara/>*

KŪRYBA

Janina Sabaliauskaitė,
Dovilė Lapinskaitė

2021 m. „Kaunas Pride“ eitynių šūkis buvo „Mes esame visur!“. Atrodytų, kad prabėgus truputį daugiau nei dešimtmečiui po pirmųjų eitynių Vilniuje, nebėra apie ką daugiau rašyti. Mes esame, buvome ir būsim visur. Politinei situacijai Lietuvoje aštrėjant, o įstatymams bei politikams regresuojant, kaip niekad yra svarbu išlaikyti bei puoselėti bendruomeniškumą. Nenustokime burtis ir organizuotis – renkime savo vakarėlius, festivalius, kurkime socialinius centrus, rašykime spaudoje, imkimės kultūrinių ir politinių iniciatyvų. Demonstruokimės! Palaikykime viena kitą. Niekas mūsų neįkvėps ir nepadrąsins, jei ne mes pačios. Mes turime įgalinti viena kitą keisti diskursą ir LGBTQ+ moterų reprezentaciją aktyviai dalyvaudamos kuriant permainas. Kiekvieną dieną mus bando ištrinti, pamiršti, diskredituoti, bet mes vis tiek esame čia. Kaip stebuklas.

Su(si)kurkime realybę, kurioje norime gyventi, užuot laukusios, kol kažkas pasikeis. Užtenka kompromisų ir nuolaidžiavimų, kai sociumas vis sparčiau radikalėja, o permainos, rodos, žengia vieną žingsnį pirmyn ir tris atgal. Kurkime savo bendruomenę pačios, būkime pavyzdys ir įkvėpimo šaltinis viena kitai.

Rašydamos šią įžangą mes neatsitiktinai pasirinkome kreiptis moteriškąja gimine, nes dažnai LGBTQ+ moterys paliekamos istorijos paraštėse. Tad savo fotografijomis ir poezija mes norime įkvėpti ir įgalinti dokumentuoti ir archyvuoti savo gyvenimus. Būkime matomos ir įrašykime savo vardus į istoriją per kūrybą, fotografiją, meną, literatūrą, filmus, muziką. Mes esame STIPRIOS KARTU.



Dyke, Janina Sabaliauskaitė, 2021

Kūnų diptikas

Mano mylimajai Janinai

I.

Tu spaudi mane į save
it norėtum būti
iš vieno
kąsnio
tavo kūną kasnakt atpažįstu
kai atodūsiais veržiasi žodžių galūnės
iš burnos ir gerklėj man užstringa

II.

Manęs tu neklausei, atėjai ir pasiėmei
prisakiusi sekti žvilgsnių labirintais
tuomet
paskutinį kartą (dar kartą?!)
sugersiu tave pirštų galiukais
braižydama lemtį per pilvą, kaklą, akis
kad kvapais mane atpažintum



Mylimosios, Janina Sabaliauskaitė, 2021

Odė Tavo Putei

Kai einame gatve susikabinusios – galvoju apie tavo putę,
 Kai apsipirkinėjame Maximoje, o daržoves kioskeluose prie namų,
 nes ten pigiau – galvoju apie tavo putę,
 Kai renkuosi prisirpusius persikus, sultingas datules ar dekoratyvinius moliūgus Kalvarijų turguje – galvoju apie tavo putę,
 Kai diedas nuseka mane į moterų tualetą ir supratęs, kad aš ne vyras mane išvadina pyderu – galvoju apie tavo putę,
 Kai senyvos prekeivės į mus kreipiasi berniukai ir tu sakai, kad „maišelio nereikia“ – galvoju apie tavo putę,
 Kai žiūriu į savo besiglamonėjančias drauges, nes jos nebijo atvirai reikšti lesbiškos meilės ir tu esi Ten, o aš Čia – galvoju apie tavo putę,
 Kai užuodžiu tavo kvapą ir girdžiu kožos girgždėjimą koridoriuje – galvoju apie tavo putę,
 Kai jaučiuosi nenusisekusi menininke, prasta rašytoja ir sėdžiu ant bedarbės pašalpos, nes niekas nenori įdarbinti atviros lesbės su auskaru nosyje – galvoju apie tavo putę,
 Kai man sako nesidemonstruok ir mane, o ir tave viešai aptarinėja gatvėje, nes mes atrodom kaip užsienietės, juk tik tokios gali padėti viena kitai ranką ant šlaunies viešajame transporte – galvoju apie tavo putę,

Kai ant manęs rėkia: „iškrypėlė“, „emigrantė“, ir mano kolegos balsuoja už brexitą – galvoju apie tavo putę,

Kai einame vakare namo per rajoną ir tu stipriau suspaudi mano ranką, pradedi greičiau ir giliau kvėpuoti, nes geizai kreivai ir intensyviai žiūri į mus – galvoju apie tavo putę,

Kai mano kvyrai draugai skaito ar rašo poeziją apie putes, jas fotografuoja, filmuoja ar tapo – galvoju apie tavo putę,

Kai Ellen Degeneres ir Opra dalina virtuvinius kombainus, aptemptas jogos kelnes ir kojines su vaivorykštėmis klykiančiai miniai per teliką – galvoju apie tavo putę,

Kai Eileen Myles nori iškelti savo mylimosios vaginą į medžius, o Adrienne Rich rašo apie šlapį, šiltą ir rausvą olą – galvoju apie tavo putę,

Kai galvoju apie tavo putę – galvoju apie tavo rankas, švelniausią odą, tavo galvą man tarp kojų, susipynusius liežuvius ir du slidžius įkaitusius kūnus,

Kai galvoju apie tavo putę – galvoju apie savo putę,

Kai galvoju apie tavo putę – galvoju apie tai, kad esame dvi moterys

Kai galvoju apie tavo putę –

suprantu

Kokios Politiškos Yra Mūsų Putės

Butas

Kambarys Nr.1

Ir vėl mes
tūkstantis žingsnių
kad krauju, ašarom, pykčiu
nuplautum dulkes
dėl Tabula rasa
kai šoki fokstrotą
gyvenimo kryžkelėj
kurią vadini
balkonu
šeštame aukšte

Kambarys Nr.2

Sulietos grindys vynu
Tavo žingsniais
žvilgsniais
į knygas ir skiautes
palovėj
tapetai nuo sienų
it lupčiau drabužius nuo odos
ir vėl mes
tarp popierių kapinių
bardakas
mažesnis
nei turiu savyje

Kambarys Nr.3

Lašantis kranas
į indų bedugnę
vazonai palangiuos
ir žemės ant sienų
o čia mes ne mes
nes kosmosas sukas
aplink smilkstantį
dumą
juodoj peleninėj



Krūtis, Janina Sabaliauskaitė, 2021

